

ΕΡΑΣΤΕΣ ΤΩΝ ΑΓΡΑΦΩΝ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΤΕΠΕΣ ΤΗΣ ΠΙΝΔΟΥ | Νο 11 | ΧΕΙΜΩΝΑΣ 2026 | 5€

στα αντίρροπα ρεύματα του Αχελώου

| η συμβιωτική περιπέτεια που εξελίχθηκε σε μία ιστορία
κυριαρχίας πάνω στη φύση |

Γρανίτσα Ευρυτανίας
πήγαν για την πηγή και
έφυγαν με έναν κούβα

Επιστροφή στις ρίζες
και εξιδανίκευση της
ορεινότητας

Ιστορίες φτιαγμένες από
ήλιο και πάνελ, στον
Δομοκό και στα Μετέωρα

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Βαγγέλης Τσέτσας

ΕΚΤΥΠΩΣΗ

Γραφικές Τέχνες Ζώρζος,
Μεσολογγίου 10, Αθήνα

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ

Βιβλιοδέτεια Νίκου Λυράκη,
Καλλικλέους 4-6, Αθήνα

ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Ελευθερία Ανόριανοπούλου

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ

Χρησιμοποιήθηκαν οι γραμματοσειρές
Sans και Sophia της οικογένειας CF
και RockwellBlack της οικογένειας UB

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

email :erastestwnagrafwn@gmail.com

site: erastestwnagrafwn.gr

facebook: Εραστές των Αγράφων

instagram: erastes_twn_agrafwn

Τα ενυπόγραφα κείμενα εκφράζουν την
άποψη του συντάκτη ή της συντάκτριάς τους.

ΑΡΧΕΙΟ ΤΕΥΧΩΝ

Αρχείο των παλαιότερων τευχών του
περιοδικού μπορείτε να βρείτε στην Λαϊκή
Βιβλιοθήκη «Η Αθηνά» (Αρτεσιανού 1, πρώην
δημαρχείο) και στην βιβλιοθήκη του Μουσείου
της Πόλης της Καρόιτσας (Σακελλαρίου 35).

Οι Εραστές των Αγράφων είναι ένα αυτόνομο
εκδοτικό εγχείρημα που σκάει χαμόγελα στους
οργανωμένους από τη βάση περιβαλλοντικούς
αγώνες. Κυκλοφορούν από το 2020 στην Καρόιτσα,
δεν έχουν σχέση με κρατικούς ή δημοτικούς φορείς
και από θέση αρχών δεν δέχονται χρηματοδότηση από
κανέναν τέτοιο θεσμό ή μη κυβερνητική οργάνωση.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΙΣΦΥΛΛΟΥ

Μ.

Βασισμένο σε φωτογραφία του Γιάννη Ρουσόπουλου από τον ρου του Αχελώου στα χωριά του ορεινού Βάλτου Αιτωλοακαρνανίας.

* Ο τίτλος είναι (περίπου) δανεισμένος από την μονογραφία του Κώστα Μπαλάφα, *Τα αντίρροπα ρεύματα του Αχελώου*, έκδοση του Μουσείου Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης, 2002. Συμπυκνώνει με έναν μοναδικό τρόπο τις σκέψεις και τους προβληματισμούς που θέλαμε να μοιραστούμε μαζί σας για τον Αχελώο.

Λίμνη Κρεμαστών. Άνθρωποι και ξεριζωμός.
Φωτό / Κώστας Μπαλάφας

9

Αρθρογραφία

Γράφουν Κωνσταντίνος Ηλιούδης, Τάκης Ντάσιος, Ήβη Αδάμακοπούλου, Χρυσόστομος Τσαπράλης.

17

Συνέντευξη: Σύλλογος Ενεργών Πολιτών για την Προστασία του Περιβάλλοντος Αντιχασίων και Μετεώρων

Μία φωτοβολταϊκή εγκατάσταση 6.000 στρεμμάτων, μία ανάσα από ένα χωριό 500 στρεμμάτων.

22

Η επέλαση των φωτοβολταϊκών στο οροπέδιο του Δομοκού

Η περίπτωση της Μακρυρράχης.

31

Πήγαν για την πηγή και έφυγαν με έναν κουβά

Η προσπάθεια περιφραξης και εμπορικής εκμετάλλευσης του νερού της πηγής «Πούντος» στην Γρανίτσα Ευρυτανίας.

36

Αχελώος: μία συμβιωτική περιπέτεια

Από τη συμβιωτική περιπέτεια των ανθρώπων με το ποταμό, στα φράγματα, στην εκτροπή και στις βιομηχανικές παρεμβάσεις στο ρου του.

60

Η Amazon δεν πουλάει μόνο βιβλία

Συζητάμε με τις δημοσιογράφους του Reporters United οι οποίες ερεύνουν για το πώς η Amazon πατά τ' απάτητα βουνά της Ελλάδας.

65

Ο μύθος των «απάτητων βουνών»

Όταν τα βουνά γίνονται εννοιολογικά προσβάσιμα στην εξουσία, δημιουργείται ένα πλαίσιο εθνικής ενσωμάτωσης και επέμβασης σε αυτά.

68

«...Στα όρη, στ' άγρια βουνά»

Σκέψεις πάνω στη γεωγραφία της θηλυκής μαγείας.

72

Επιστροφή στις ρίζες

Ή αλλιώς φετιχοποίηση της ορεινότητας και κάθε τι παλαιού.

75

Τα αιολικά της κρίσης

Επιπτώσεις των αιολικών πάρκων στο περιβάλλον και την κοινωνία.

ΣΗΜΕΙΑ ΔΙΑΚΙΝΗΣΗΣ

ΚΑΡΔΙΤΣΑ Βιβλιοπωλείο Παιδεία (Ηρώων Πολυτεχνείου 6-8, κεντρική πλατεία) | Κοινωνικός χώρος Αλληλεγγύης και Αγώνα Καρδίτσας (Μ. Αλεξάνδρου 44) | καφενείο Τα φιλαράκια (Διάκου 11, Νέα Αγορά) | Vithoroulos outdoor (Κουμουνδούρου 92) | Διαδρομές (Ιεζεκιήλ 3) | καφεκοπτείο Μελισσάς (Αβέρωφ 24) | βιβλιοπωλείο Σελίδες (Δ. Τερτίπη 4) | Σουρτούκα (Αρτεσιανού 10) | Ελληνικός Ορειβατικός Σύλλογος Καρδίτσας (Αντιμάχου 3, δίπλα στο θερινό κινηματογράφο) **ΠΑΛΑΜΑΣ** Βιβλιοπωλείο Απόπειρα - Μπαρτζιώκας (Καραϊσκάκη 31) **ΑΓΡΑΦΑ** Ορειβατικό καταφύγιο Αγράφων | Βοτανικός Κήπος Νεοχωρίου | Καλύβια Πεζούλας (φούρνος Χαντζόπουλος, φαρμακείο Κυρίτη) | Ρεντίνα (μελισσοκομικό εργαστήριο Χαϊδός) | Καρίτσα (καφενείο Οι Δόλοπες) **ΒΟΛΟΣ** Εργαστήρι μουσικών οργάνων Ruricarpa (Ροζού 48) | καφέ-βιβλιοπωλείο Χάρτα (Σκενδεράνη 16) **ΤΡΙΚΑΛΑ** Αυτοδιαχειριζόμενο κοινωνικό στέκι RossoNero (Αμαλίας 18) **ΧΑΛΙΚΙ ΑΣΠΡΟΠΟΤΑΜΟΥ** Καφενείο Καπράρια **ΛΑΡΙΣΑ** Συνεργατικό καφενείο Εντροπία (Κενταύρων 8) **ΑΘΗΝΑ** Βιβλιοπωλείο Κομνηραί (Διδότου 34) | βιβλιοπωλείο των Εκδόσεων των Συναδέλφων (Καλλιόρομίου 30) | Εντευκτήριο Ευτοπίας (Ναυαρίνου 17) | βιβλιοπωλείο εκδόσεων Ανάβαση (Βουλής 32) **ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ** Βιβλιοπωλείο Το Κεντρί (Γούναρη 22) | βιβλιοπωλείο Ακυβέρνητες Πολιτείες (Αλ. Σβώλου 28) **ΓΙΑΝΝΙΝΑ** Κοινωνικός χώρος Αλιμούρα (Αραβαντινού 6, εντός στοάς Σκόρδου) | βιβλιοπωλείο Αναγνώστης (Πυρσινέλα 11) **ΚΟΖΑΝΗ** Βιβλιοπωλείο Συνεταιριστικό (Ρήγα Φεραίου 10) **ΠΑΤΡΑ** Βιβλιοπωλείο Πίξελ books (Κανακάρη 185) **ΗΡΑΚΛΕΙΟ** Καφενείο Ο κοχλιάς (Μαστραχά 8).

ΑΠΟΣΤΟΛΕΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Μέσω της υπηρεσίας Box Now στις πόλεις όπου αυτή υποστηρίζεται.

14

Ήβη Αδαμακοπούλου

Χαρτογράφος στις εκδόσεις Ανάβαση, ασχολείται με την πεζοπορία και τον Αλпинισμό και είναι έφορος μονοπατιών στην Ελληνική Ομοσπονδία Ορειβασίας και Αναρρίχησης.

22

Λάμπρος Γκαρβέλας

Αρχιτέκτων Μηχανικός, απόφοιτος του Πολυτεχνείου Κρήτης. Αντικείμενο μελέτης του τα οικιστικά σύνολα των ορεινών όγκων της Ελλάδας. Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική και παραδοσιακή οικοδομική είναι το πάθος του. Πιστεύει πως η αναβίωση της ελληνικής επαρχίας, απαιτεί ριζοσπαστικές αλλαγές με έναν επανασχεδιασμό που θα φέρει ουσιαστικές αλλαγές. Κατάγεται από την Μακρυρράχη Δομοκού, την Οξυά Καρδίτσας και το Φωτεινό Άρτας - (Ορεσίβιος).

65

Βαρβολομαίος Γκρίμερ

Μεγάλωσε ανάμεσα σε χάρτινες σελίδες μάνγκα, όπου μιλούσαν τα βουνά και οι άνθρωποι που ο συγγραφέας συνάντησε, φέρνοντας μαζί του κριτική ματιά και μια βαθιά αίσθηση ελευθερίας.

9

Κωνσταντίνος Ηλιούδης

Ελεύθερος στα δεσμά των Αγράφων.

75

Αντώνης Καπετάνιος

Δασολόγος-περιβαλλοντολόγος. Συγγραφέας μίας σειράς βιβλίων για το δάσος και το δίκαιό του, το τοπίο και την οικολογία.

11

Τάκης Ντάσιος

Διδάκτωρ πολιτισμού. Γράφει το μπλογκ «Ορεινογραφίες: άνθρωποι και βουνά, βουνά και άνθρωποι» (oreinografies.wordpress.com), Είναι συγγραφέας του βιβλίου-λευκώματος Στ' Άγραφα, εκδόσεις Μίλητος (1998) και του βιβλίου Σαρακατσαναίοι Αγραφιώτες στη στράτα (2025)

68

Κωνσταντίνος Ντέλλας

Υποψήφιος διδάκτορας, κάτοχος Master , σκηνοθέτης, ερευνητής, ηθοποιός. Θέλει να βλέπει τους ανθρώπους ως περιπλανώμενες βαλίτσες που χορεύουν ανέμελα στον νυχελικό μάντα του σύμπαντος. Γι' αυτό και συχνά απογοητεύεται. Οδηγός του στα ημισκότεινα μονοπάτια της ύπαρξης είναι η φράση «και γιατί όχι».

72

Λεωνίδας Σαλαμβριάς

Γεννήθηκε κάπου και ζει κάπου αλλού. Λέει ότι του αρέσουν τα βουνά, αλλά ακόμα μένει σε πεδινές και παραθαλάσσιες περιοχές. Είναι μηχανικός.

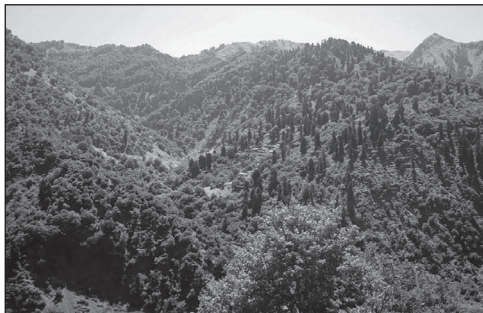
15

Χρυσόστομος Τσαπραΐλης

Ασχολείται με την αρθρογραφία και την συγγραφή. Έχει εκδώσει τα βιβλία Παγανιστικές όξασίες της θεσσαλικής επαρχίας (Αντίποδες, 2017), Γυναίκες που επιστρέφουν (Αντίποδες, 2020) και De mysteriis (Αντίποδες, 2024).

Κάθε ποτάμι και υδροηλεκτρικό

Δίπλα στο Κατούσι (Μεταμόρφωση) Αργιθέας, στο ρέμα του χωριού, σχεδιάζεται η κατασκευή ενός μικρού υδροηλεκτρικού εργοστασίου από την εταιρεία KSK Capital, ισχύος 0,96MW. Το εργοστάσιο θα βρίσκεται 175 μέτρα δίπλα από τα σπίτια και η μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων βγήκε πρόσφατα σε δημόσια διαβούλευση. Το έργο καταστρέφει παρθένο φυσικό τοπίο και δάση, ενώ για την λειτουργία του εργοστασίου γίνεται εκτροπή του νερού σε μήκος 2 χιλιομέτρων. Στην μελέτη που έχει κατατεθεί δεν περιλαμβάνονται ειδικές και εμπεριστατωμένες μετρήσεις για τα υδρολογικά δεδομένα του ρέματος, αλλά απουσιάζει και οποιαδήποτε εκτίμηση για τυχόν εμφάνιση λοιπών αναγκών χρήσης νερού στο μέλλον καθώς και ο τρόπος αντιμετώπισής τους (ποιος δηλαδή θα έχει προτεραιότητα στη χρήση ενός κοινωνικού αγαθού, ο ιδιώτης επιχειρηματίας ή ο κάτοικος;). Δεν αναφέρεται που θα γίνεται η εναπόθεση των μπαζών από τα έργα που θα γίνουν μέσα στο δάσος, αλλά ούτε παρουσιάζονται άδειες και σχετικές εγκρίσεις τους σχετικά με την κατασκευή της γραμμής μεταφοράς του ρεύματος για σύνδεση στο δίκτυο.

Πέρα από την Αργιθέα και τα Άγραφα κάθε ποτάμι στα ορεινά της Πίνδου απειλείται πλέον από μικρά υδροηλεκτρικά εργοστάσια. Χαρακτηριστικά, μόνο σε έναν μήνα, η ΠΑΑΕΥ έδωσε οκτώ άδειες για τέτοια έργα σε ποτάμια της Ηπείρου: στην Βούρμπιανη, στην Δαφνωτή Ήροβουνίου, στη Ρογγιά Μολοσσών, στην Σεριζιάνα στη Λάκκα Σουλίου, στις πηγές του Αλιάκμονα στον Γράμμο — δίπλα στο παρθένο δάσος Μπαρούγκα, στην

Κάρδαμο και δύο στα Θεοδώριανα στα Τζουμέρκα. Στα Τζουμέρκα έχουν κατατεθεί άδειες για δεκάδες υδροηλεκτρικά σε ποτάμια, σε ρέματα, ακόμα και σε μικρούς παραποτάμους. Αναπόφευκτη συνέπεια, σε περίπτωση έγκρισής τους, είναι το υδρογραφικό δίκτυο να κοπεί σε κομμάτια και ο φυσικός κύκλος του νερού να χαθεί. Κάτι που το υποστηρίζουν όχι μόνο κάποιοι παθιασμένοι τύποι με την Πίνδο και τα νερά της (που και τέτοιοι να είναι, είναι πολύ φίλοι μας), αλλά ακόμα και η Ε.Ε. η οποία σε πρόσφατη έκθεσή της συστήνει να αποφεύγεται εντελώς η κατασκευή μικρών υδροηλεκτρικών έργων ισχύος κάτω από 10MW καθώς οδηγεί σε αύξηση του κατακερματισμού των ποταμών.

Οι εκτοπισμένοι του Ντάνιελ που ζουν ακόμα σε κοντέινερ

Μέσα στο φθινόπωρο οι δημοσιογράφοι Λυδία Εμμανουηλίδου και Ηλιάνα Παπαγγελή του Solomon (wearesolomon.com), ενός ανεξάρτητου δημοσιογραφικού μέσου, ταξίδεψαν (ξανά) στην Φαρκάδονα Τρικάλων για να συναντήσουν, δύο χρόνια μετά τον Ντάνιελ, τους εκτοπισμένους της Θεσσαλίας που ζουν ακόμη σε κοντέινερ. Σκοπός της διασυννοριακής έρευνας που έγινε μαζί με το ιταλικό Meridio News ήταν να καταγράψει πώς, ενώ οι πιέσεις της κλιματικής κρίσης και της μετανάστευσης διασταυρώνονται, το ελληνικό κράτος παραμένει ανίκανο να τις διαχειριστεί.

Συνάντησαν ένα camp στο Κουτσόχερο όπου οι ντόπιοι πλημμυροπαθείς και οι μετανάστες

παρέμεναν, και συνεχίζουν να μένουν, χωριστά, με έναν δρόμο να χωρίζει τις δύο κοινότητες στη μέση. Ένα παγκόσμιο πείραμα με μεγάλη επιτυχία, το είχε χαρακτηρίσει έναν χρόνο πίσω ο τότε διοικητής του camp.

Συνάντησαν και ένα ημιτελές συγκρότημα κατοικιών στην άκρη της Φαρκαδόνας, το όποιο κάποια στιγμή είχε ανεγερθεί για να αντικαταστήσει τα κοντέινερ στα οποία έμεναν 250 οικογένειες Ποντίων που είχαν εγκατασταθεί στην πόλη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, με εμφανή τα σημάδια παρακμής λόγω της ακρησίας του. Τον Μάιο του 2025 ο περιφερειάρχης Θεσσαλίας Δ. Κουρέτας είχε υποσχεθεί ότι 30 από τα σπίτια που παρέμεναν ανενεργά θα δίνονταν σε οικογένειες και τα υπόλοιπα σε πλημμεροπαθείς, κάτι που μέχρι και σήμερα δεν έχει συμβεί. Το ελληνικό κράτος, μόνο στη Φαρκαδόνα, έχει δαπανήσει διαχρονικά εκατομμύρια ευρώ σε αναστοιχισμένες υποδομές και «προσωρινές» λύσεις.

Στο άρθρο ο δήμαρχος Φαρκαδόνας Σπ. Αγνάντης υποστηρίζει ότι όσοι πλημμεροπαθείς εξακολουθούν να μένουν στο Κουτσόχερο είναι γιατί οι ίδιοι το επιθυμούν. Αυτοί από τη μεριά τους υποστηρίζουν ότι αυτό που επιθυμούν είναι απλά να βρίσκονται κοντά στον τόπο τους, και προκειμένου να έχουν αυτή τη δυνατότητα προτιμούν να μείνουν σε κοντέινερ. Πολλοί ωστόσο είναι αυτοί που έχουν φύγει από τον τόπο. Η ανοικοδόμηση των σπιτιών κυλάει με πολύ αργό ρυθμό. Σύμφωνα με την απογραφή του 2021 η Φαρκαδόνα είχε 1.829 κατοίκους. Σήμερα οι εναπομείναντες κάτοικοι δεν θεωρούν ότι είναι πάνω από 800.

Η ιστορία της Ελλάδας είναι γεμάτη μετακινήσεις, επισημαίνεται στο άρθρο. Μεταξύ 2008 και 2023 η Ελλάδα κατέγραψε περισσότερες από 213.000 εσωτερικές μετακινήσεις λόγω πλημμυρών, πυρκαγιών και καταιγίδων, τον υψηλότερο αριθμό στην Ε.Ε., σύμφωνα με στοιχεία που δημοσίευσε η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Περιβάλλοντος. Το Κέντρο Παρακολούθησης Εσωτερικού Εκτοπισμού (IDMC) κατέγραψε πάνω από 21.000 εσωτερικές μετακινήσεις στην Ελλάδα λόγω του Daniel το 2023. Πρόκειται για περιπτώσεις όπου

άνθρωποι αναγκάστηκαν να μετακινηθούν, μία ή περισσότερες φορές, εξαιτίας της καταστροφής.

Τα μαρτύρια της σταγόνας

Στα τέλη του Οκτωβρίου, στο πλαίσιο μίας εορταστικής εκδήλωσης για τα 100 χρόνια της ΕΥΔΑΠ, ο πρωθυπουργός και ο υπουργός Περιβάλλοντος ανακοίνωσαν την μερική εκτροπή δύο ποταμών της Ευρυτανίας, του Καρπενησιώτη και του Κρικελλοπόταμου, για να αντιμετωπιστεί το υδατικό πρόβλημα της Αθήνας. Μέσα από τις δύο σήραγγες εκτροπής το νερό των ποταμών θα διοχετευτεί στον ταμιευτήρα του Μόρνου και από εκεί, μέσω του ήδη υπάρχοντος δικτύου της ΕΥΔΑΠ, στην Αθήνα. Σε αυτό το σχέδιο, που θα κοστίσει μισό δισεκατομμύριο ευρώ, έδωσαν το πρόσχαρο όνομα «Εύρυτος», παίζοντας με την γλωσσική ετυμολογία της λέξης από το «ευ» και «ρέω», το οποίο υποδηλώνει την ανεμπόδιστη, καλή ροή. Στη συγκεκριμένη περίπτωση βέβαια η ανεμπόδιστη ροή του νερού ταυτίζεται αποκλειστικά με την εξυπηρέτηση των, συνεχώς διογκούμενων, υδροδοτικών αναγκών της πρωτεύουσας και προφανώς με καμία ελεύθερη διεργασία της φύσης. Το έργο της μερικής εκτροπής θα προχωρήσει χωρίς ανοικτό διαγωνισμό αλλά με κλειστή διαδικασία μεταξύ των μεγάλων κατασκευαστικών, και ήδη ο γενικός διευθυντής του Ομίλου Άκτωρ Α. Αρανίτης, μιλώντας σε ένα φόρουμ δήλωσε παρών και — φυσικά — ικανοποιημένος από τον σχεδιασμό που εξαγγέλθηκε. Η

ανάθεσή του αναμένεται να έχει γίνει μέχρι το καλοκαίρι του 2026, με ορίζοντα ολοκλήρωσης τα μέσα του 2029.

Ο Καρπεννοιώτης πηγάζει από τις δυτικές πλαγιές του Βελουχίου και αφού περάσει, άγριος και ορμητικός, από κοιλάδες και φαράγγια, ενώνεται (θέση Διπόταμο, βλ. φωτό στα δεξιά) με τον Κρικελλοπόταμο που κατεβαίνει από την Καλιακούδα, σχηματίζοντας έτσι τον Τρικεριώτη ο οποίος καταλήγει στην λίμνη των Κρεμαστών. Στο στενότερο σημείο του Κρικελλοπόταμου, ανάμεσα στην Καλιακούδα και το Πλατανάκι, βρίσκεται το φαράγγι Πάντα Βρέχει (βλ. φωτό στην προηγούμενη σελίδα), εκεί όπου τα νερά της Καλιακούδας βρίσκουν διέξοδο και χύνονται από μεγάλο ύψος σχηματίζοντας ένα επιβλητικό καταρράκτη μόνιμης ροής. Αυτό είναι και το σημείο όπου σχεδιάζεται να γίνει η εκτροπή του ποταμού σε σωλήνα 12 χιλιομέτρων. Στο πάντα ενημερωμένο site του Naturagraeca, ο Καρπεννοιώτης περιγράφεται ως ένας ποταμός με καθαρά νερά και πλούσια παρόχθια βλάστηση που διατρέχει μοναδικής ομορφιάς οικοσυστήματα, αλλά απειλείται μονίμως από την ανθρώπινη δραστηριότητα: λύματα, ρύπανση από σκουπίδια στις πεδινές περιοχές, παράνομες αμμοληψίες, κατασκευές για την διευθέτηση της κοίτης, λαθραλιεία. Τώρα πλέον το άρθρο μπορεί να ενημερωθεί με μία ακόμη ανθρώπινη βιομηχανική παρέμβαση, την εκτροπή του.

Πριν από την ανακοίνωση του συγκεκριμένου σχεδίου, για κάποιες εβδομάδες τα media «έπαιζαν» συνεχώς εικόνες της χαμηλής στάθμης των ταμιευτήρων από τους οποίους υδροδοτείται η Αττική, και μιλούσαν για πολύ ορατό κίνδυνο λειψυδρίας. Το συγκεκριμένο σχέδιο ωστόσο δεν αντιμετωπίζει κανένα ζήτημα λειψυδρίας στην Αθήνα, αλλά μόνο αυτό της κάλυψης των αναγκών υδροδότησής της — και αυτό με ένα ερωτηματικό ως προς το χρονικό διάστημα που θα το καταφέρει. Γιατί ο σχεδιασμός επικεντρώνει στο πώς να αυξάνεται ο όγκος στα υδατικά αποθέματα (δηλαδή να είναι γεμάτοι οι ταμιευτήρες του νερού) και όχι στο πώς θα γίνει μία διαφορετική διαχείριση της κατανάλωσης του νερού με όρους

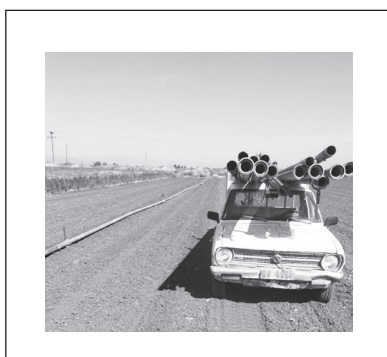

ορθολογικής χρήσης. Σε μία τέτοια περίπτωση, εάν το πολιτικό και οικονομικό προσωπικό αυτής της χώρας ήταν έστω και ελάχιστα ειλικρινές με τους εαυτούς τους, θα έπρεπε να μιλήσουν για το παραγωγικό μοντέλο ανάπτυξης που έχουν επιβάλλει εδώ και δεκαετίες στην επαρχία και για την μετατροπή της Αθήνας σε μία τεράστια τουριστούπολη που υποδέχεται κάθε χρόνο 10 εκατομμύρια τουρίστες. Την ίδια στιγμή, ο μέσος όρος απωλειών των συστημάτων ύδρευσης στις πόλεις της Ελλάδας φτάνει το 30%.

Το σχέδιο Εύρυτος δεν αντιμετωπίζει το ζήτημα της λειψυδρίας, το οποίο εξάλλου δεν αφορά μόνο την Αττική (μην ξεχνάμε εδώ την πρόταση πέρυσι της ΤΕΡΝΑ — ανακινώντας ένα παλαιότερο σχέδιο της ΔΕΗ — για μεταφορά νερού από την Βάλια Κάλντα και τις πηγές του Αώου για να καλυφθούν οι καλοκαιρινές υδροδοτικές ανάγκες της δυτικής Ελλάδας και της Κέρκυρας), απλά μεταφέρει το πρόβλημα από την μία λεκάνη απορροής στην άλλη. Το ερώτημα πόσο μακριά μπορούμε να φτάσουμε για να φέρουμε νερό στην Αθήνα έχει ήδη εξοφλισμένη την απάντησή του: τόσο μακριά όσο απαιτεί το οικονομικό και παραγωγικό μοντέλο που έχει επιλέξει το ελληνικό κράτος — βλέπε τουρισμός, τριτογενής βιομηχανοποίηση, αστικοποίηση. Αυτό το «μακριά» μπορεί να λέγεται Κρικελλοπόταμος, Καρπεννοιώτης, λίμνη των Κρεμαστών, Αχελώος. Αυτό το μοντέλο διαχείρισης δεν είναι βιώσιμο, όπως εξάλλου και το συγκεντρωτικό μοντέλο εργασίας και διαβίωσης στην Αθήνα δεν είναι βιώσιμο σε πολλές πτυχές του: οικονομικό, στεγαστικό, κυκλοφοριακό, περιβαλλοντικό, πια και υδροδοτικό.

Του Κωνσταντίνου Ηλιούδη

Χωραφάκι μου, γεμάτο ζωή και βάσανα

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Όσο καιρό ήμουν μακριά από το χωράφι μας, ήμουν κακόκεφος. Πάντοτε ένιωθα μέσα μου ένα κενό, σαν κάτι να μου έλειπε. Το πρωινό, το κάθε πρωινό, ήταν μια μίзерη ώρα για μένα. Η δουλειά δεν μου αρέσει, στη φύση πάντα νιώθω πιο γεμάτος!

Η σκέψη έτρεχε συνέχεια στο πατέρα και στον παππού που ήταν συνέχεια εκεί... φτιαγμένοι κι αυτοί από χώμα σαν τα απέραντα χωράφια του Θεσσαλικού κάμπου, τόσο ίδιοι που άνθρωποι και γη έγιναν ένα και δύσκολα τους ξεχωρίζεις.

Δεν κατείχαν κάποιο ιδιαίτερο αξίωμα, ούτε υπήρξαν δημόσια πρόσωπα. Ζούσαν όπως έζησαν γενιές ολόκληρες, ως αγρότες κάτω από τον καυτό ήλιο, εκεί όπου δεν υπάρχουν Πρωτομαγίες, αργίες και ρεπό. Σε αυτήν τη γη που έγινε το δεύτερό μας σπίτι, κοιμηθήκαμε πλάι στις καλαμιές που χόρευαν με το θρόισμα του αέρα, ξεδιψάσαμε πίνοντας νερό από το ίδιο παγούρι από φελιζόλ όλη η οικογένεια και χορτάσαμε με δύο μπουκιές ψωμί και ντομάτα. Σκαλίσουμε το χωραφάκι σπιθαμή προς σπιθαμή με το τσαπί, ακόμη και με τα χέρια, ποτίσαμε τη γη με ιδρώτα στις λάσπες και τα τριβόλια με όλες τις πιθανές και απίθανες συνθήκες. Όποτε η παραγωγή δεν πήγαινε καλά, όλοι ήμασταν με τα μούτρα κατεβασμένα αλλά όταν ήταν η χρονιά μας περπατούσαμε με καμάρι. Έτσι ήταν το

χωράφι, ένας ζωντανός οργανισμός που μας έδωσε ζωή και του δώσαμε και εμείς τη δική μας, μας μεγάλωσε και το μεγαλώσαμε, βιοπορίζοντάς μας μέχρι σήμερα, σε ένα χωριουδάκι που άνθισε οικονομικά και πληθυσμιακά στα μέσα του 20ου αιώνα πέφτοντας όμως και αυτό θύμα της αστυφιλίας!

Σαν όμως οι γονείς φόρεσαν για τελευταία φορά τα καλά τους και μπήκαν ξανά στο μαύρο χώμα στο οποίο γεννήθηκαν, αυτός ο τόπος δεν με καλεί πια όπως πριν.

Αυτή η γη μου χάρισε εικόνες μύριες, μα έμεινα με αυτές αφού θάφτηκε μαζί τους και ένα κομμάτι του εαυτού μου κι έτσι το άλλοτε γεμάτο ζωή χωραφάκι θα μείνει για πρώτη φορά μετά από κοντά έναν αιώνα χωρίς χέρια να το φροντίσουν.

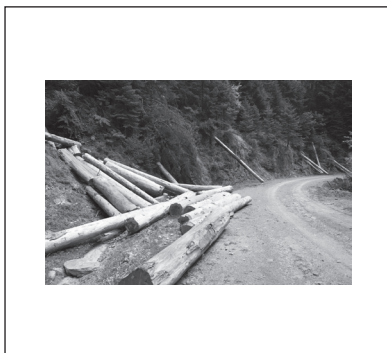
Εις το επανιδείν...

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Του Τάκη Ντάσιου

Υλοτόμος στο δάσος Βρυσοχωρίου

Είχαμε αφήσει το χωριό Βρυσοχώρι Ιωαννίνων από ώρα. Ο χωματόδρομος φτιαγμένος για τις ανάγκες εκμετάλλευσης του δάσους, παρά για να συνδέσει δυο αντίπερα μέρη, δηλαδή τα χωριά της Γκαμήλας με τα χωριά του Σμόλικα, πήγαινε-πήγαινε για ώρες ανάμεσα σε πυκνά δάση. Περιπατούσαμε ώρες, άλλοτε συζητώντας αναμεταξύ μας και άλλοτε, καλύτερα, βυθισμένοι στη σιωπή. Έτσι ή αλλιώς το ίδιο το δάσος με τον μαγικό κόσμο του είχε πολλά περισσότερα να μας «πει» κάθε στιγμή. Ο χωμάτινος δρόμος κρατούσε μια παράλληλη πορεία κατά μήκος των ορθοπλαγιών της Γκαμήλας, που ορθώνονταν από πάνω μας, το ξέραμε, καθώς η εδαφοκάλυψη του δάσους δεν άφηνε περιθώρια για αγνάντι. Κάπου-κάπου σε κανένα ξέφωτο και για πολύ λίγο ξεπρόβαλλε ο Σμόλικας στα δεξιά μας και πιο σπάνια τα επιβλητικά όρθια τείχη της Γκαμήλας, αριστερά μας.

Τώρα κατηφορίζαμε συνεχώς σε μια ελαφριά κλίση του εδάφους, που δεν απαιτούσε ιδιαίτερη προσπάθεια απ' την πλευρά μας, απλώς μόνον είχαμε να κινήσουμε τα πόδια μας. Αυτά, μετά από ώρα στον δρόμο είχαν βρει τον ρυθμό τους και πήγαιναν μόνα τους «στον αυτόματο», καθώς εμείς απασχολούμασταν με τα ενδιαφέροντα ολόγυρα, που ήταν πολλά. Η φύση, σ' όλο το μεγαλείο της και το δάσος κυρίαρχος ρυθμιστής. Εδώ η επιβολή του δάσους ήταν ολοκληρωτικά καθηλωτική.

Είχαμε αποκάμει να θαυμάζουμε τόσες ώρες, ήμασταν πολύ μικροί, μας τέλειωσαν και τα επιφωνήματα θαυμασμού! Τις πρώτες ώρες ασχοληθήκαμε

με το μεγαλείο και την σοφία της φύσης, μετά με τις αλυσιδωτές μικρο-λεπτομέρειες του μικρόκοσμου, μετά βαρεθήκαμε να κοιτάμε για ίχνη αρκούδας, στο τέλος δε «πιστέψαμε» ότι κάπου τριγύρω μας μάτια ζώων θα μας παρακολουθούν! Τελειώσαμε και με τα δικά μας κοιτάγματα, τόσες ώρες δεν χωρούσαμε άλλο, έτσι βαδίζαμε αφημένοι στις αισθήσεις μας και στις εκπλήξεις του χώρου. Κάποια στιγμή, απ' τα δεξιά του χωματόδρομου που ήταν χαμηλότερα, ακούστηκε θόρυβος και πριν προλάβουμε να ξαφνιαστούμε, βγαίνει στον δρόμο ένας άνθρωπος, μ' ένα πλατύ χαμόγελο σ' όλο το πρόσωπο. Σιμώσαμε και χαιρετηθήκαμε εγκάρδια, όπως γίνεται σε τέτοιες ορεινό-συναντήσεις, αφού απότομα είχαμε καταπνίξει την σαστιμάρα μας. Ο άνθρωπος ήταν μετρίου αναστήματος, γύρω στα 65-70 ετών με άσπρα μαλλιά και φαρδιές πλάτες. Το πουκάμισό του ήταν μισάνοιχτο και από το στήθος ξεπηδούσε ένα ακόμη «μάλλινο» πουκάμισο φυσικού μαλλιού! Φορούσε ρούχα δουλειάς με γαλότσες για τις λάσπες και στο αυτί περασμένο ένα τσιγάρο. Σφίξαμε τα χέρια και αισθάνθηκα την δύναμή του στο χέρι μου να με αναζωογονεί μετά από ώρες χαλαρότητάς μας. Δεν περίμενε να μιλήσουμε εμείς πρώτοι ούτε και ρώτησε «για που το βάλατε ρε παιδιά» ή «από πού μας έρχεστε...» αλλά άρχισε να μιλά για την δουλειά του.

Ευλοκόπος χρόνια, με τα χέρια ροζιασμένα, που δεν μπορούσες να μετρήσεις την ηλικία του, όπως των δένδρων, έβγαζε κουβέντες πρωτόφαντες σε καθαρότητα και σε άψογη διατύπωση σε ότι έλεγε. Συχνά, στα ορεινά που γυροφέρνουμε συναντάμε απλούς ανθρώπους του μόχθου, που μέσα από τις λιγοστές κουβέντες τους αναδύεται μια σοφία που μετά από χρόνια δεν μας ξαφνιάζει πια. Είναι στοιχείο των βουνίσιων, είναι τρόπος ζωής τους. Εδώ μας ξάφνιασε με τα λόγια του και τον τρόπο, που χειρίζονταν την γλώσσα. Ήταν λίγες φορές που άνθρωπος με τόσα λίγα λόγια, μιλά για τόσο σοβαρά θέματα. Μας μίλησε για την μαγεία του δάσους, εκεί που είχαμε φτάσει κι' εμείς την σκέψη μας, μας μίλησε για τις δυνατότητες που έχει αυτό.

«Παλεύουμε χρόνια και δεν γίνεται δουλειά. Θα μπορούσε το κράτος να δώσει από ένα κομμάτι (δάσους) στον καθένα μας, όπου θα το διαχειριζόμασταν εμείς βάσει των οδηγιών της πολιτείας και θα ήμασταν εμείς υπεύθυνοι για τον τόπο μας. Ο κόσμος των ορεινών, των ορεινών κοινοτήτων θα μπορούσε να ζήσει με την γη, απ' τη γη, δεν θ' άφηνε τη γη, εκεί που μεγάλωσε. Ο κόσμος στα ορεινά χωριά θα μπορούσε να ζήσει απ' τη γη, δεν θα την εγκατέλειπε, ούτε θα γινόταν αλόγιστη εκμετάλλευση και φυσικά δεν θα χαμε φωτιές». «Έχετε φωτιές εδώ πάνω;» ρώτησα, «εεε... όχι» απάντησε. Οι κουβέντες έβγαιναν λιτές, απλές, καθώς ο άνθρωπος συνέχιζε να μιλά χωρίς

να δίνει πολύ σημασία και σε μας. Κατάλαβα ότι ήθελε να μιλήσει, ήθελε να τα πει και εμείς εκείνη την δεδομένη στιγμή, απ' το πουθενά και στο πουθενά, γινόμασταν οι «δέκτες του πομπού». Ο άνθρωπος (ξεχάσαμε να συστηθούμε), είπε: «Πριν καιρό σ' ένα Νομαρχιακό Συμβούλιο με εκπροσώπους κρατικούς υπαλλήλους και υλοτόμους, ο Νομάρχης απευθυνόμενος στους υπαλλήλους, τους είπε: "Όταν πάρετε σύνταξη, φροντίστε να γυρίσετε στα χωριά σας. Φτιάξτε ένα κηπάκι και καλλιεργείστε το, ξαναγυρίστε στα χωριά σας. Απ' την γη θα υπάρξει η σωτηρία! Όμως ξέρω τι θα συμβεί, με την σύνταξή σας θα τρέξετε να αγοράσετε ένα διαμέρισμα στα Γιάννινα, στην Λάρισα και η ερήμωση της επαρχίας, που άρχισε πριν χρόνια θα ολοκληρωθεί σύντομα και οριστικά"». Όση ώρα μιλούσε δεν τον διακόψαμε. Δεν είχαμε να πούμε ούτε μια λέξη. Δεν ήταν τόσο η σπουδαιότητα των λεγομένων, αλλά ο μοναδικός τρόπος έκφρασης όλων αυτών. Δεν ήξερες τί να πρωτοθαυμάσεις, πού να πιστεΐς. Μίλησε λίγη ώρα αλλά μας φάνηκε χρόνος πολύς. Όταν τέλειωσε, μας κτύπησε στον ώμο κούνησε ελαφρά το κεφάλι του και έγειρε ξανά, αθόρυβα μέσα στο δάσος να μαζέψει το δισάκι του και το αφημένο σακάκι. Ήταν η ώρα, που τέλειωνε το μεροκάματό του.

Κάναμε να ξεκολλήσουμε αποσβολωμένοι μετά από ώρα και τότε ακούστηκε η φωνή, από μακριά να λέει: «Πείτε τα αυτά εκεί που θα πάτε, όπου πάτε, είναι λόγια του δάσους».

Πεζοπορία σε υποβαθμισμένα τοπία

Η πεζοπορία ανέκαθεν αποτελούσε μια ιεροτελεστία επανασύνδεσης με τη φύση, μια δραστηριότητα αναψυχής που υπόσχεται ψυχική ανάταση, ευεξία και βύθιση στην μαγεία του τοπίου. Ωστόσο, η κλιματική κρίση και η ανεξέλεγκτη ανθρώπινη δραστηριότητα έχουν μεταμορφώσει ριζικά το τοπίο. Τα μονοπάτια που διέσχιζαν τα κατάφυτα τοπία της Πάρνηθας ή της Βόρειας Εύβοιας μετατρέπονται πλέον σε υποβαθμισμένα τοπία — σε αυτά που με δραματικό τρόπο αποκαλούνται «κρανίου τόπος» — με τις πυρκαγιές να αφήνουν πίσω τους βαθιά, συχνά ανεπανόρθωτα, σημάδια.

Η φωτιά, ενώ αποτελεί μέρος της φυσικής οικολογίας των μεσογειακών τοπίων, όταν, όπως τώρα, εκδηλώνεται σε κλίμακα και ένταση άνευ προηγούμενου, γίνεται καταστροφική. Οι σύγχρονες πυρκαγιές δεν αλλάζουν απλώς τη βλάστηση. Καταστρέφουν τη δομή του εδάφους και διαταράσσουν την υδρολογία, καθιστώντας το υδατοαποθητικό. Αυτό έχει ως άμεσο αποτέλεσμα τη δραματική μείωση της «διήθησης, την αύξηση της επιφανειακής απορροής και την εκτόξευση των ρυθμών διάβρωσης».¹ Η Ελλάδα, ως μια από τις χώρες που πλήττονται περισσότερο, βίωσε αυτήν την τραγωδία σε όλη της την έκταση το 2023, όταν πάνω από 1,7 εκατομμύρια στρέμματα παραδόθηκαν στις φλόγες σε περιοχές όπως ο Έβρος, η Ρόδος, η Αττική και η Εύβοια.

Το κρίσιμο ερώτημα που τίθεται πλέον στους πεζοπόρους είναι απλό αλλά βαθύ: θα περπατούσατε σε ένα τοπίο μετά από πυρκαγιά; Και αν ναι, με ποιους όρους; Η απάντηση βρίσκεται στην ανάγκη για μια φιλοσοφική μετατόπιση στην προσέγγισή μας προς το φυσικό περιβάλλον. Η πεζοπορία σε ένα καμένο τοπίο δεν μπορεί πλέον να είναι μια ρομαντική απόδραση, αλλά πρέπει να γίνει μια πράξη ενσυνείδητης παρατήρησης.

Το τοπίο μετά την πυρκαγιά φέρει συχνά το αποτύπωμά της ανθρώπινης παρέμβασης,² την εγγενή τρωτότητα του πλανήτη στην Ανθρωπόκαινο εποχή. Ωστόσο, η πεζοπορία σε αυτές τις «πληγωμένες» διαδρομές προσφέρει απροσδόκητα οφέλη, πέρα από τη σωματική άσκηση. Λειτουργεί ως μάθημα Ταπεινότητας. Μας αναγκάζει να αποδεχτούμε ότι το τοπίο είναι δυναμικό, χαοτικό και ισχυρό, αναγνωρίζοντας δυνάμεις μεγαλύτερες από εμάς. Η σύνδεση με την ανθεκτικότητα της φύσης — η παρατήρηση του τρόπου με τον οποίο η ζωή επιστρέφει — λειτουργεί ως θεραπεία και έμπνευση. Γινόμαστε μάρτυρες και μαθητές της διαδικασίας ανάκαμψης της φύσης, εκπαιδευόμενοι στους κύκλους της ζωής και του θανάτου στο οικοσύστημα.

1. Vieira, D.C.S., Borrelli, P., Jahanianfard, D., Benali, A., Scarpa, S. and Panagos, P., 2023. *Wildfires in Europe: Burned soils require attention*. Environmental research, 217, Art. No. 114936.

2. Wildfire Rapid Detection and Mapping and Post-fire Damage Assessment in Greece By C. Kontoes, I. Papoutsis, T. Herekakis, N. Sifakis.

Του Χρυσόστομου Τσαπραΐλη

Περπερούνα

Στη Θεσσαλία, που η ύπαρξή της είναι τόσο πλεγμένη με τα νερά και τη βροχή, ξεφύτρωσαν ανά τους αιώνες διάφορες τελετουργίες και δρώμενα σχετικά με την παρατεταμένη ανομβρία και τον εξορκισμό της. Το πιο γνωστό από αυτά είναι το έθιμο της Περπερούνας, που απαντάται με διάφορα ονόματα από άκρη σε άκρη των Βαλκανίων. Σε αυτό, ένα νεαρό άτομο της κοινότητας, συχνότερα γυναίκα, βαφτίζεται Περπερούνα και, αφού στολιστεί με λογής φύλλα και κλαδιά από τοπικά φυτά, στη συνέχεια περιφέρεται μέσα στον οικισμό καθώς και γύρω από αυτόν. Από όπου περνάει, ο κόσμος τη ραίνει με νερό, και τραγουδάει επωδές στους ουρανούς προς τιμή της. Η πορεία της Περπερούνας καταλήγει σε κάποιο πηγάδι, στέρνα, λίμνη, ποτάμι, έλος ή οποιαδήποτε άλλη διαθέσιμη υδάτινη μάζα. Εκεί η Περπερούνα πνίγεται συμβολικά, βουτώντας για λίγο μες στο νερό, ή βρέχοντας το κεφάλι της. Έπειτα, σύμφωνα με τους θρύλους, η βροχή δεν θα αργήσει να έρθει.

Το Δεκέμβριο του 1647 τα Τρίκαλα βίωναν μια ασυνήθιστη και άκρως παρατεταμένη ανομβρία: μετά τα πρωτοβρόχια του Σεπτεμβρίου οι ουρανοί αρνήθηκαν να ξαναοίξουν. Τα λίγα σύννεφα που μαζεύονταν μια στον τόσο ήταν κατάλευκα, σκέτες τούφες από νεογέννητο μαλλί, ούτε σταγόνα στα σωθικά τους, θαρρείς φτιαγμένα από στάχτη. Πέρασε Οκτώβρης, Νοέμβρης, πουθενά νερό. Έβλεπαν το ποτάμι αρρωστημένο, μαζεμένο και δεν το πίστευαν οι άνθρωποι, ούτε οι γηραιότεροι δεν το `χαν ξαναδεί σε τέτοια κατάσταση. Τρεις Περπερούνες όργωσαν το χωριό, μια κάθε μήνα του φθινοπώρου, δίχως κανένα αντίκρισμα.

Σαν μήκε χειμώνας ο κόσμος απελπίστηκε, πίστεψαν ότι έκλεισαν για πάντα

οι ουρανοί. Ίσως ο θεός τούς έκοψε το νερό για κάποιο άγνωστο κρίμα, ή ίσως τους καταράστηκαν Καραγκούνες μάγισσες από τον νότο. Έτσι έλεγαν και άρχισαν να μιλάνε σοβαρά για φευγιό, να πάνε σε άλλον τόπο, να σκορπίσουν μπας και ξαναβρούν νερό.

Κάποιοι όμως άρχισαν να ψιθυρίζουν ότι υπάρχει ακόμα ελπίδα για τα Τρίκαλα. Στα παλιά χρόνια, έλεγαν, η Περπερούνα γινόταν αλλιώς, πιο σοβαρά και σεβάσμια, μα έπειτα ο κόσμος μαλάκωσε, ξεχάστηκε ο ήρέπων τρόπος. Για να πιάσει, κήρυξαν, πρέπει η Περπερούνα στο τέλος να πνιγεί κανονικά, κι όχι στα ψέματα που κάνουμε τόσα χρόνια. Οι Τρικαλινοί, ξεστιφασμένοι, αρπάχτηκαν απ' τα λεγόμενα αυτά. Είπαν να κάνουν μια Περπερούνα σωστή, να δώσουν στο νερό ανθρώπινη ζωή. Κανένας όμως δεν ήθελε να προσφέρει το σπλάχνο του για θυσία.

Η λύση παρουσιάστηκε στις 16 του Δεκέμβρη. Εκείνο το πρωί μια κόρη έφτασε με εμπορική άμαξα στην πόλη. Οι προύχοντες την παρέσυραν με δώρα και υποσχέσεις, της είπαν ότι τάχα μου θα έχει την τιμή να συμμετάσχει σε ιστορική γιορτή. Δέχτηκε εκείνη και στολίστηκε με βάγια και ελατόκλαδα, με ασθενικά λουλούδια και υγρά φυτά που τα 'χαν βγάλει απ' το ποτάμι. Κίνησε η Περπερούνα σαν θάμνος την πορεία, και ολόγυρα ο κόσμος τη σαλάγαγε, την έραине με βρώμικο νερό, τραγούδαγε στους ουραμούς, παρακαλώντας. Καθάριο το στερέωμα όταν ξεκίνησαν, ούτε σημάδι στο γαλάζιο. Μα καθώς έφερναν βόλτα τα στενά, τους δρόμους, τα скаλάκια, καθώς η πομπή έζωνε ολόγυρα την πόλη, ξεπρόβαλλαν από τη δύση και τον βορρά βαριά σύννεφα που όσο περνούσε η ώρα τόσο πιο σκούρα γίνονταν, σαν να κατάπιναν το φως του ήλιου και να το μεταβόλιζαν σε σκοτάδι. Όταν η πορεία έφτασε στο ποτάμι, στο κανονισμένο σημείο, τα νέφη κρέμονταν μονάχα λίγες οργιές πάνω από τα κεφάλια τους. Βούτηξαν μέσα την Περπερούνα, της κράτησαν μες στο νερό το κεφάλι μέχρι που βγήκε από μέσα της όλος ο αέρας, το νερό την πλημμύρισε, της πήρε τη στερνή ευχή.

Ευθύς πέσαν οι πρώτες σταγόνες, ο κόσμος ζητωκραύγαζε, η γη αναστάναζε. Φάνηκαν χαμόγελα ανακούφισης, τόσο για τη βροχή, όσο και επειδή δεν χρειάστηκε να θυσιάσουν κάποιο απ' τα παιδιά τους, ευφράνθηκε η ψυχή τους που ο ουρανός ικανοποιήθηκε με την ξένη. Μόλις όμως το ποτάμι άρχισε να αφρίζει, πριν να περάσει μια ώρα, απομακρύνθηκαν, έτρεξαν σπίτια τους, γιατί η βροχή είχε δυναμώσει και το φως είχε χαθεί, τόσο αδιαπέραστα ήταν τα σύννεφα που στροβιλίζονταν απάνω απ' τα κεφάλια τους σαν τρελαμένα. Κλείστηκαν μέσα τα Τρίκαλα, φοβισμένα. Η καταιγίδα όλο και δυνάμωνε, το φως όλο και χανόταν.

Στις 16 του Δεκέμβρη 1647 η πόλη έλαβε το νερό που της χρωστούσαν οι ουρανοί, και με το παραπάνω. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες, 1.500 σπίτια γκρεμίστηκαν, 800 άνθρωποι πνίγηκαν, πόσοι ακόμα πέθαναν εκείνον τον χειμώνα, που κατέφτασε καθυστερημένος μα με απίστευτη αγριότητα, έτσι που χρειάστηκε να μπει Απρίλιος για να φύγουν τα χιόνια και να στεγνώσει η γη.

«Πώς θα ζήσει ένας άνθρωπος εκεί»;

Μία φωτοβολταϊκή εγκατάσταση 6.000 στρεμμάτων,
μία ανάσα από ένα χωριό 500 στρεμμάτων

Στα βορειοανατολικά του νομού Τρικάλων στέκουν τα Αντιχάσια Όρη, ένα σχετικά χαμηλό ορεινό σύμπλεγμα καλυμμένο κατά βάση από δάση βελανιδιάς και οξιάς, από το οποίο πηγάζουν διάφοροι παραπόταμοι του Πηνειού, με πιο σημαντικούς τον Νεοχωρίτη και τον Ληθαίο. Στη νότια πλευρά αυτού του ορεινού συμπλέγματος, ανάμεσα στο Ελληνόκαστρο, στον Πλάτανο, στο Ρίζωμα, στα Λαγκαδιά, στους Σπαθάδες και στο Λιόπρασο, έχει δεσμευτεί έκταση 15.500 στρεμμάτων γης για την εγκατάσταση σε 6.000 από αυτά φωτοβολταϊκών πάνελ, αποτελώντας στην ουσία έναν από τους μεγαλύτερους φωτοβολταϊκούς σταθμούς της Ελλάδας και της Ευρώπης.

Συνέντευξη στον Βαγγέλη Τσέτσα

Εδώ σχεδιάζεται η εγκατάσταση του φωτοβολταϊκού
(περίπου το 1/3 του έργου).

Παρόλο που μιλάμε για ένα, τεράστιας έκτασης, έργο το οποίο θα επηρεάσει ανεπιστρεπτικά γύρω χωριά, το περιβάλλον και τον υδροφόρο ορίζοντα, μία αίσθηση που μας έχει μείνει είναι ότι δεν έχει κερδίσει τον χώρο που (έπρεπε να) του αναλογεί στον δημόσιο λόγο. Γι' αυτό το λόγο αναζητήσαμε μέλη του Συλλόγου Ενεργών Πολιτών για την Προστασία του Περιβάλλοντος Αντικασίων και Μετεώρων (ΣΕΠΑΜ), για να συζητήσουμε για τον τόπο τους και τον αγώνα που δίνουν για τη διαφύλαξή του. Ο πρόεδρος, Θανάσης Δημουλάς, και το μέλος του συλλόγου, Νίκος Πέντας, μοιράστηκαν μαζί μας πληροφορίες, σκέψεις και αγωνίες.

Η ιστορία των φωτοβολταϊκών στα Αντικασία ξεκινάει το 2019 και συναντάμε «συνήθεις ύποπτους» πρωταγωνιστές, όπως και σε άλλα έργα ΑΠΕ ανά την επικράτεια: τον πρόεδρο μίας τοπικής κοινότητας, έναν σύλλογο, μία θυγατρική εταιρεία του Ομίλου Κοπελούζου, εν συνεχεία την ΔΕΗ, διαδικασίες εν κρυφό και έναν φωτογραφικό νόμο.

Ένας σύλλογος και ένας νόμος, όλα «φωτογραφικά»

Το 2019 ο πρόεδρος της κοινότητας Ελληνοκάστρου δημιουργεί έναν σύλλογο και επικαλούμενος τίτλους ιδιοκτησίας που φτάνουν στην εποχή της τουρκοκρατίας διεκδικεί μία δημόσια έκταση της περιοχής (υποτίθεται) για λογαριασμό των μελών του συλλόγου. Ενώ

αυτή η διεκδίκηση των εκτάσεων γνωρίζει κάποια αποδοχή στο χωριό, το 2022 ο ίδιος άνθρωπος προβαίνει σε σύναψη συμβάσεων δέσμευσης γης έκτασης 900 έως 1200 στρεμμάτων για να εγκατασταθούν φωτοβολταϊκά και να καλυφθούν διάφορα έξοδα του συλλόγου, συμπεριλαμβανομένων και αυτών της δικαστικής αγωγής. Μίας αγωγής στην οποία, ωστόσο, δεν συμπεριλαμβάνονται όλα τα μέλη του συλλόγου που διεκδικούν τις εκτάσεις, όπως και θα ήταν λογικό, αλλά μόνο τέσσερα μέλη της οικογενείας του.¹ «Ο σύλλογος ήταν δούρειος ίππος για να μπορέσει να φέρει τον κόσμο με το μέρος του και να ικανοποιήσει τις προθέσεις του για τα φωτοβολταϊκά», δηλώνει με σιγουριά ο Θανάσης Δημουλάς. Η παραπάνω δέσμευση της κοινοτικής έκτασης έγινε από τον πρόεδρο της κοινότητας χωρίς ουδεμία ενημέρωση των κατοίκων του Ελληνοκάστρου και χωρίς τη σύμφωνη γνώμη αυτών. Επιπλέον, ο ίδιος άνθρωπος επιδιέεται σε κυνήγι μίσθωσης ιδιωτικών εκτάσεων — προερχόμενων εξ' ανασασμού — για λογαριασμό του φορέα του έργου, ενώ για ευνόητους λόγους επιμελώς αποκρύπτεται η έκταση του έργου, προκειμένου να καταστεί δυνατή η συγκέντρωση των άλλων 5.000 στρεμμάτων που απαιτούνται για την υλοποίησή του.

Υπογράφονται προσύμφωνα μίσθωσης της γης με την επενδυτική εταιρεία, παρόλο που ο νόμος αναφέρει ότι γη που έχει προκύψει από ανασασμό θεωρείται υψηλής παραγωγικότητας και απαγορεύονται τέτοιου είδους βιομηχανικές εγκαταστάσεις. Αλλά κάπου εδώ φαίνεται ότι τίποτα δεν γινόταν τυχαία, υπήρχε συγκεκριμένο σχέδιο.

«Η εταιρεία ήδη νοίκιαζε από το 2022 χωράφια σε έκταση υψηλής παραγωγικότητας ή ανασασμού. Ποια εταιρεία κάνει τέτοια μισθωτήρια όταν ξέρει ότι απαγορεύεται; Γιατί πάει και πληρώνει εκατοντάδες χιλιάδες ευρώ στην ΠΑΑΕΥ για βεβαίωση παραγωγού, για μία έκταση την οποία ξέρεις ότι μέχρι εκείνη την στιγμή δεν μπορείς να χρησιμοποιήσεις; Μόνο αν ξέρεις ότι αυτό κάποτε θα αρθεί», λέει

1. Χαρακτηριστική είναι η στιχομυθία μεταξύ του προέδρου του δικαστηρίου και του προέδρου του Ελληνοκάστρου Ιακωβάκη, καθώς ερωτάται γιατί δεν συμπεριέλαβε όλα τα μέλη του συλλόγου στην αγωγή. Ο Ιακωβάκης επικαλείται ότι το έκανε για οικονομικούς λόγους, για να δεχθεί την απάντηση ότι αυτές οι αγωγές είναι αναγνωριστικές και δεν έχουν επιπλέον οικονομική επιβάρυνση εάν είναι πολλά τα πρόσωπα, καταλήγοντας στο εύλογο ερώτημα μήπως αυτό συνέβη για να επωφεληθούν τα μέλη της οικογενείας του. Εν τέλει ο σύλλογος θα διαλυθεί με δικαστική απόφαση, καθώς το δικαστήριο αποφάνθηκε ότι οι δράσεις του έρχονται σε αντίθεση τόσο με τον περιβαλλοντικό όσο και με τον μη κερδοσκοπικό σκοπό του.

ο Θανάσης Δημουλάς. Και πράγματι το 2023 κατατίθεται ο νόμος 5035 ο οποίος συμπεριλαμβάνει αλλαγές στις προϋποθέσεις για να χαρακτηρίζεται υψηλής παραγωγικότητας η γη που έχει προκύψει από αναδασμό.² «Πέντε μέρες μετά αφού έχει βγει αυτός ο νόμος η εταιρεία ξεκινάει κατευθείαν τις διαδικασίες. Ε, αυτό στην πιάτσα χτυπάει πολύ έντονα. Θεωρούμε ότι ήταν ήδη όλα έτοιμα. Γιατί ήδη είχαν νοικιάσει τα χωράφια, είχαν κάνει τις υποτιθέμενες “μετρήσεις” και περίμεναν. Για εμάς ο νόμος είναι φωτογραφικός», λέει ο Νίκος Πέντας.

Η δημιουργία του ΣΕΠΑΜ

Το 2024 ιδρύεται ο Σύλλογος Ενεργών Πολιτών για την Προστασία του Περιβάλλοντος Αντιχασίων και Μετεώρων προκειμένου να πάρει και νομική μορφή ο αγώνας των κατοίκων που είχε ξεκινήσει ήδη από το καλοκαίρι του 2022. «Πριν ενημερώσουμε, κάναμε τιτάνιο αγώνα για να ενημερωθούμε εμείς οι ίδιοι γιατί δεν ξέραμε τί ακριβώς γίνεται. Να μάθουμε αν υπήρχαν συμβάσεις και τί υπήρχε μέσα σε αυτές», λέει ο Πέντας. «Κάθε διαδικασία που προσπαθούσαμε να κάνουμε σκόνταφτε πάνω στο ερώτημα, σαν τί απευθυνόμαστε», προσθέτει ο Δημουλάς. «Οπότε κρίναμε ότι έπρεπε να έχουμε μία νομική υπόσταση, αυτός ήταν ο βασικός λόγος που οργανώσαμε τον σύλλογο. Θέλαμε να έχουμε ανταπόκριση και αποδοχή όχι μόνο μέσα στον κόσμο του Ελληνοκάστρου που πλήττεται άμεσα και κύρια, αλλά και στις όμορες κοινότητες. Με αυτόν τον σκοπό και γι' αυτόν τον λόγο οργανωθήκαμε προς αυτήν την κατεύθυνση. Κάναμε μία επιλογή να έχουμε

μέλη απ' όλα τα χωριά ώστε να έχουμε άμεση πρόσβαση σε αυτά. Θέλαμε επίσης να έχουμε μέσα στο διοικητικό συμβούλιο ένα άτομο από κάθε χωριό. Δεν κατέστη εφικτό ακόμα. Ωστόσο σε όλα έχουμε τον πυρήνα μας, θέλουμε ότι βγαίνει στην επιφάνεια, ότι αποφάσεις παίρνονται, να μαθαίνονται άμεσα και να επικοινωνούνται σε όλο τον κόσμο».

«Ο κόσμος στην αρχή θεωρούσε ότι πιθανώς αυτά που έλεγε ο σύλλογος, οι συγχωριανοί τους, ήταν λίγο υπερβολικά», εξομολογείται ο Νίκος Πέντας. «Από φέτος το καλοκαίρι πάρα πολύ κόσμος έχει αρχίσει να καταλαβαίνει πόσο υπαρκτός είναι ο κίνδυνος και πάρα πολλοί ήρθαν να γίνουν μέλη. Ενώ πέρυσι εισπράτταμε κάτι σαν “ας τους ακούσουμε”, “ας τους στηρίξουμε”, φέτος ήταν πολύ συνειδητοποιημένοι σε αυτό που κάναμε και σε αυτό που κάναμε». Σε διαφορετικά σημεία της συζήτησής οι συνομιλητές μας επιμένουν να επισημαίνουν ότι οι άμεσες επιπτώσεις του έργου δεν αφορούν μόνο το Ελληνοκάστρο αλλά πολλά περισσότερα χωριά της περιοχής.

Οι περιβαλλοντικές συνέπειες του έργου
Η τοποθέτηση των φωτοβολταϊκών ξεκινάει μόλις στα 200 μέτρα από τα σπίτια του Ελληνοκάστρου και κάποιες εκατοντάδες μέτρα από τον Πλάτανο, το Λιόπηρσο, το Ρίζωμα, την Λαγκαδιά και την Νέα Ζωή. Το έργο θα είναι ισχύος 430MW και μέχρι πρότινος το είχε αναλάβει η εταιρεία Damco Energy του Ομίλου Κοπελούζου. Λίγο πριν κλείσει η ύλη του περιοδικού έγινε γνωστό ότι πουλήθηκε στην ΔΕΗ Ανανεώσιμες. «Το έργο είναι από τα μεγαλύτερα που προβλέπονται μέχρι στιγμής να γίνουν στην Ελλάδα. Σε 6.000 στρέμματα θα εγκατασταθούν περίπου 650.000 πάνελ. Τα οποία 6.000 στρέμματα είναι διάσπαρτα μέσα σε άλλα 15.500 στρέμματα που έχουν δεσμευτεί γι' αυτόν τον σκοπό», λέει ο Θανάσης Δημουλάς. 121 χιλιόμετρα περιφράξης θα οριοθετούν εξωτερικά την κατασκευή.

Η βιομηχανική εγκατάσταση σχεδιάζεται να γίνει μέσα σε δύο περιοχές Natura, οι

2. Ο νόμος 5035 κατατέθηκε τον Μάρτιο του 2023 από το υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων και οι διατάξεις του αφορούσαν τον ΕΛΓΟ Δήμητρα και τη διαχείριση του παραδοσιακού ελαιώνα της Άμφισσας. Αργά το προηγούμενο βράδυ της ψήφισής του κατατίθεται τροπολογία του η οποία μεταξύ άλλων περιλαμβάνει και άρθρα για τον καθορισμό των ορίων αγροτικής γης υψηλής παραγωγικότητας, άσχετα δηλαδή με τον σχετικό νόμο.

οποίες ακριβώς επειδή βρίσκονται στο κέντρο της χώρας ενώνουν αναμεταξύ τους διάφορους οικοτόπους. «Η μία καλύπτει 100% και τα 15.500 στρέμματα. Η άλλη καλύπτει περίπου 60%. Η νομοθεσία δεν απαγορεύει την ανάπτυξη έργων σε περιοχή Natura, επιβάλλει όμως να γίνει μία ειδική οικολογική αξιολόγηση (ΕΟΑ) η οποία έγινε μέσα σε 8 μήνες, ενώ κανονικά σου δίνουν περιθώριο για να την εκπονήσεις μέχρι και 1,5 χρόνο, θεωρώντας ότι είναι μία σοβαρή μελέτη. Για την εκπόνηση της ΕΟΑ προβλέπονται καταγραφές πεδίου από 20 έως 60 ημέρες, ενώ στη συγκεκριμένη περίπτωση βάσει της υποβληθείσας μελέτης έγιναν καταγραφές μόλις 6 ημερών».

Το μισό έργο θα βρίσκεται πάνω από μία προστατευόμενη λεκάνη πόσιμου νερού της περιοχής — την Παλιοσαμαρίνα-Βούλα, όπως αναφέρεται στους χάρτες των υδρογεωλόγων — από την οποία πίνει η ευρύτερη περιοχή. «Στην περιβαλλοντική μελέτη αναφέρεται ότι μέσα στην έκταση που θα αναπτυχθούν τα πάνελ υπάρχουν 710 στρέμματα πουρνάρια των οποίων το ριζικό τους σύστημα είναι πολλαπλάσιο από κάτω. Στην μελέτη λέει ότι απαγορεύεται να τα ξεριζώσεις γιατί θα υπάρξει θέμα με τις πλημμύρες. Αλλά δεν μας λέει ότι δεν μπορεί κάποιος να βάλει πάνελ και να αφήσει τα πουρνάρια. Θα καταλήξουμε λοιπόν

στην χρήση ισχυρών φυτοφαρμάκων», λέει ο Θανάσης.

Η πολλαπλή μάχη γύρω από τη γη

Η γη γίνεται αναπόφευκτα το πρωταρχικό πεδίο αντιπαράθεσης με τον επενδυτή, μέσα από τις θεσμικές νοηματοδοτήσεις και απονοηματοδοτήσεις της. Η κυριότητα, η παραγωγικότητα και ο χαρακτηρισμός της αποτελούν τέτοια σημεία. Καταρχήν, η κυριότητα της γης είναι προσपाιτούμενο για να συντελεστεί σε δεύτερο χρόνο η αρπαγή της. «Ο πρόεδρος του Ελληνοκάστρου προσέγγιζε αποσπασματικά τον καθένα από τους κατοίκους, τους έλεγε ότι θα τους πάρει τα χωράφια το δασαρχείο γιατί έχουν χαρακτηριστεί δασωμένα, χωρίς να τους αποκαλύπτει, ακόμα και σήμερα που μιλάμε, το μέγεθος του έργου», λέει ο Δημούλας. «Πάρα πολλοί από αυτούς που τα έδωσαν δεν είχαν εικόνα για την έκτασή του. Σήμερα, κάποιοι από τους ιδιοκτήτες, αντιλαμβανόμενοι την καταστροφή που τελικά θα επέλθει, 10-15 άτομα, τα έχουν ζητήσει πίσω με εξώδικα. Και το πλήθος αναμένεται να αυξηθεί. Ωστόσο υπάρχουν και κάποιοι άνθρωποι οι οποίοι έχουν οικονομικά προβλήματα — είναι ένας φτωχός τόπος εδώ — και έχουν κάποια ανάγκη από τα ενοίκια που δίνει η εταιρεία. Από αναφορές ξέρουμε ότι δίνουν 160 ευρώ/στρέμμα.

| Μάρτιος 2025, παρέμβαση στο δημοτικό συμβούλιο του Δήμου Τρικκαίων.

Αν υποθέσουμε ότι ο μέσος χωριανός έχει 10 στρέμματα κατά μέσο όρο, λαμβάνοντας υπόψη και τους φόρους, το μηνιαίο έσοδό θα είναι της τάξης των 100 ευρώ».

Η πυκνότητα μίας δασωμένης περιοχής είναι αυτή που καθορίζει το είδος των έργων που μπορούν να γίνουν σε αυτήν. Το δασαρχείο έχει γνωμοδοτήσει ότι στην περιοχή δεν υπάρχει ούτε ένα στρέμμα δάσους. Παρόλο που στους δασικούς χάρτες 1.200 στρέμματα αυτής της έκτασης αναφέρονται ως δασωμένα. «Το δασαρχείο έβγαλε μία απόφαση που είναι τουλάχιστον περίεργη», λέει ο Θανάσης. «Λίγους μήνες πριν από αυτήν την απόφαση είχε βγάλει τα 2,5 από τα 7,5 στρέμματα χωραιοσύνης μας, που βρίσκεται σε αυτήν την περιοχή, δάσος. Βάλαμε δασολόγο να κάνει μελέτη-αυτοψία με drone και έβγαλε ότι τα 600 από τα 1.200 στρέμματα είναι δάσος. Κατά συνέπεια εκεί δεν επιτρέπεται βάσει της νομοθεσίας να τοποθετηθούν πάνελ. Και αυτό είναι κάτι πολύ σοβαρό».

Η προσπάθεια να αποκατασταθεί η επίμαχη έκταση από γη υψηλής παραγωγικότητας δεν συμπεριελάμβανε μόνο τον φωτογραφικό νόμο που αναφέρθηκε παραπάνω αλλά και τη λήψη δειγμάτων από το υπέδαφος που θεωρητικά θα συνηγορούσαν προς αυτήν την κατεύθυνση. «Ο πρόεδρος ανέθεσε σε ιδιωτικό εργαστήριο, που δεν είναι πιστοποιημένο και δεν είναι εξειδικευμένο για εδαφολογικές αναλύσεις, το οποίο πήρε τέσσερα δείγματα για όλη αυτήν την έκταση, με άγνωστο τρόπο λήψης και σε άγνωστο στίγμα», λέει ο Θανάσης Δημουλάς. «Εμείς σαν ΣΕΠΑΜ απευθυνθήκαμε σε πιστοποιημένο εργαστήριο. Λάβαμε πλήθος δειγμάτων με τον τρόπο και τη διαδικασία που πρέπει και με στίγματα για να μπορεί ο καθένας να κάνει αναψηλάφηση εάν θελήσει. Η συντριπτική πλειοψηφία βγήκε ΑΑ, δηλαδή σούπερ, ενώ κάποια υπολείπονταν για πολύ λίγο για ένα από τα επτά κριτήρια παραγωγικότητας, με όριο το 8 ήταν στο 7,9». Ο Νίκος προσθέτει ότι αυτή τη διαδικασία την έκαναν «για να τους αποδείξουμε ότι αυτή η γη είναι υψηλής παραγωγικότητας και

δεν έχει σχέση απλά αν πέρασαν τα 40 χρόνια όπως ορίζει ο νέος νόμος. Έπρεπε να συνυπολογιστούν και άλλα πράγματα τα οποία εξετάστηκαν στρεβλά».

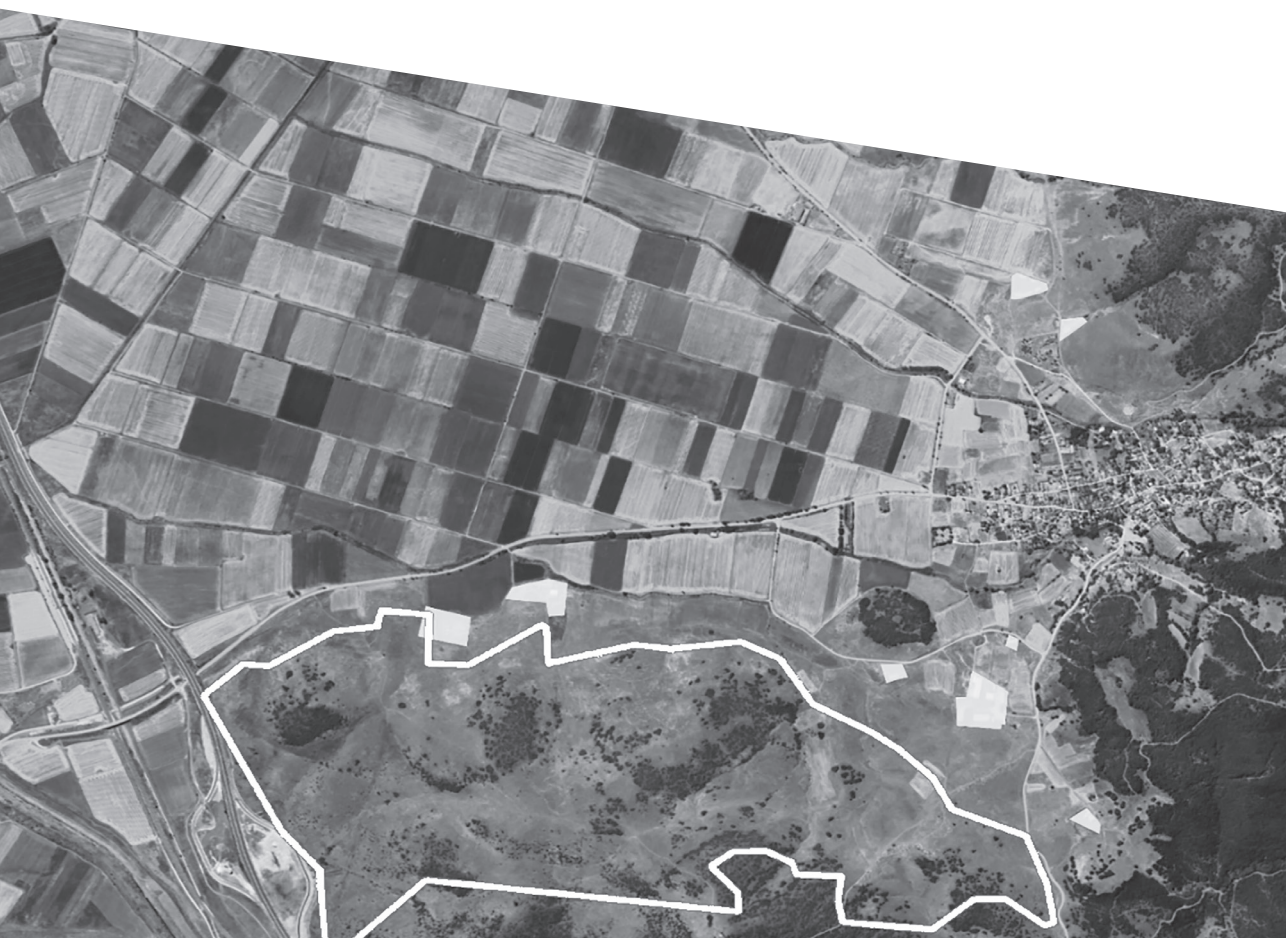
Στο σήμερα

Το έργο σήμερα βρίσκεται σε πολύ ώριμο στάδιο της αδειοδοτικής διαδικασίας καθώς λαμβάνοντας προσφορά σύνδεσης στο δίκτυο θα μπορεί να λάβει άδεια εγκατάστασης. Πέρα από τις ενημερωτικές εκδηλώσεις που οργανώνονται στα χωριά της περιοχής έχουν γίνει και τέσσερις διαφορετικές προσφυγές στο ΣτΕ από κατοίκους των χωριών Ελληνόκαστρο, Λιόπρασσο, Πλάτανο και Ρίζωμα. Η δικάσιμος έχει αναβληθεί ήδη τρεις φορές (η επόμενη έχει οριστεί για τις 21 Ιανουαρίου του 2026) κρατώντας τους κατοίκους των περιοχών σε μία ομηρεία. Υπηρεσίες της περιοχής όπως το Δασαρχείο και η τοπική Διεύθυνση Δασών έχουν δώσει την έγκρισή τους. Η Επιτροπή Ποιότητας Ζωής του Δήμου Τρικκαίων γνωμοδότησε θετικά σε μία συνεδρίαση όπου απουσίαζαν οι πρόεδροι των τοπικών κοινοτήτων που αφορά το έργο και η οποία είχε έντονο συμβολικό χαρακτήρα καθώς έλαβε χώρα στις 6 Σεπτεμβρίου του 2023, την ημέρα που ο νομός ήταν πνιγμένος στις λάσπες μετά τα πλημμυρικά φαινόμενα του Ντάνιελ.

Οι άνθρωποι που έχουν οργανωθεί μέσα από τον ΣΕΠΑΜ δεν βλέπουν άλλο δρόμο πέρα απ' αυτόν που ήδη έχουν επιλέξει. «Αν όλα ήταν σωστά εμείς δεν θα είχαμε λόγο ύπαρξης», λέει ο Νίκος. «Εμείς σαν σύλλογος εκτός από την τήρηση του νόμου απαιτούμε να υπάρξει και ένας χωροταξικός κανονισμός ο οποίος θα βάλει απλούς κανόνες. Έχουμε συγκεκριμένες προτάσεις, όπως για παράδειγμα να μην μπορείς να καλύψεις με τέτοια έργα πάνω από το 1% μίας τοπικής κοινότητας. Στην δική μας περίπτωση μιλάμε για 6000 στρέμματα από τα 30, γύρω στο 15-20%. Το χωριό είναι 500 στρέμματα και το έργο είναι 6000 στρέμματα. Και όλα αυτά μια ανάσα από τα σπίτια μας. Πώς θα ζήσει ένας άνθρωπος εκεί;».

Η επέλαση των φωτοβολταϊκών στο οροπέδιο του Δομοκού

Του Λάμπρου Γκαρβέλα

Η Μακρυρράχη, είναι ένας από τους παλαιότερους οικισμούς της ευρύτερης ημιορεινής περιοχής του Δομοκού. Είναι κτισμένη στο δυτικότερο σημείο του οροπεδίου της αποξηραμένης λίμνης Ξυνιάδος και το ανατολικότερο σημείο των απολήξεων του ορεινού συμπλέγματος των Αγράφων. Βορειοδυτικά του οικισμού, σε απόσταση περίπου 600 μέτρων από τα τελευταία σπίτια του, σχεδιάζεται η εγκατάσταση ενός φωτοβολταϊκού πάρκου, ισχύος 106,92MW, σε έκταση περίπου 1.600 στρεμμάτων, στις θέσεις «Προσήλια», «Φούρνοι» και «Ντραμουχάνη».

Η παλαιότερη ονομασία του οικισμού ήταν Καϊτσα, που μετεγκαταστάθηκε στη σημερινή θέση μεταξύ 1890-1908 από την προηγούμενη θέση, την Παλιοκαϊτσα, που βρισκόταν σε υψόμετρο 814 μέτρων δυτικότερα, δίπλα στη θέση της αρχαίας ακρόπολης της Κύπαιρας.

Οι κάτοικοι της Μακρυρράχης έχουν ως βασική δραστηριότητα την κτηνοτροφία, την γεωργία και την μελισσοκομία. Το πλούσιο φυσικό περιβάλλον πέριξ του οικισμού δίνει μεγάλες δυνατότητες για δραστηριότητες και κατ' επέκταση είναι ζωτικής σημασίας για τον βίο του οικισμού. Η οικονομία των κατοίκων βασίζεται στον πρωτογενή τομέα.

Το συγκεκριμένο φωτοβολταϊκό πάρκο είναι συμφερόντων της εταιρείας «ΧΡΥΣΟΣ ΗΛΙΟΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ», θυγατρική γνωστού μεγάλου ομίλου που δραστηριοποιείται στον χώρο της ενέργειας.

Η Μακρυρράχη είναι ένας τόπος με ιστορία από τους αρχαίους χρόνους. Πάντοτε σε μία συμβίωση με το περιβάλλον εκείνων των υψωμάτων του βορειοδυτικού τμήματος του οροπεδίου της Ξυνιάδας, ο άνθρωπος «δρούσε» σε αυτόν τον τόπο. Είτε σκάβοντας τον για να φτιάξει τους φούρνους του και τους αύλακες του, είτε για να χτίσει το σπίτι του, είτε για να καλλιεργήσει, είτε ακόμη για να βοσκήσει τα ζώα του.

Στην Μακρυρράχη ήδη από τον 19ο αιώνα, μεγάλο μέρος της περιοχής έχει ταυτιστεί με το γεγονός ότι ήταν και είναι ένα «πέρασμα». Το τοπίο αυτό διαχρονικά έχει ταυτιστεί με τις δραστηριότητες που λάμβαναν και λαμβάνουν χώρα εκεί.

Όλο το τμήμα βόρεια του οικισμού, δηλαδή το σύμπλεγμα των λόφων από τις θέσεις «Προσήλια» και «Φούρνοι» μέχρι την θέση "Πεντεμύλια» διαχρονικά είναι ο βοσκοτόπος ή «η αυλή του χωριού» όπως αποκαλούν την περιοχή οι παλιοί κάτοικοι, αν πούμε ότι το «μποστανί» είναι τα επίπεδα χωράφια στο οροπέδιο. Αυτή η περιοχή, πέραν του γεγονότος ότι στο νότιο τμήμα της (δηλαδή στις θέσεις «Ντραμουχανή», «Φούρνοι», «Προσήλια») υπήρχαν ανθρώπινοι οικισμοί, είναι χαραγμένη στη μνήμη των κατοίκων ως ένας τόπος με συνεχή παρουσία ποιμένων με τα ποιμνιά τους. Είναι το τμήμα με την χαμηλότερη βλάστηση στην περιοχή της Μακρυρράχης, ιδανικό τόσο για αιγοπρόβατα όσο και για μοσχάρια. Σε παλαιότερους καιρούς, σε αυτές τις πλαγιές δίπλα στα αρχαία χαλάσματα των καμίνων και τα χαλάσματα του οθωμανικού οικισμού, οι Σαρακατσάνοι και οι Αγραφιώτες στήνανε τις καλύβες τους. Ακόμη και σήμερα που αρκετές οικογένειες έχουν φύγει πια και έχουν παραμείνει μόνον 6 από τις 17 που υπήρχαν

Φωτό αριστερά, η σχέση του οικισμού με τα ποιμνιοστάσια (γκρι χρώμα) και τα όρια της φωτοβολταϊκής εγκατάστασης (άσπρη γραμμή).

κάποτε, έχουν στήσει τα ποιμνιοστάσια τους σε αυτές τις πλαγιές. Καθημερινά ακόμη και σήμερα υπάρχει αυτή η δραστηριότητα. Κάποτε υπήρχαν περί τα 20.000 αιγοπρόβατα στην περιοχή και σήμερα μόνον 1.567 αιγοπρόβατα και 140 γελάδια.

Οι τελευταίοι κτηνοτρόφοι, που για τόσες δεκαετίες ήταν μέρος αυτού του τοπίου. Η βοσκή με τον ήχο των κωδώνων δίπλα σε αρχαία χαλάσματα. Εφήμερες κατασκευές δίπλα σε καμίνους που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι πριν δύο χιλιάδες χρόνια. Ένας τόπος ταυτισμένος με την κτηνοτροφία, που ήταν τόσο σημαντικό να διατηρηθεί για αυτήν τη χρήση, που συμπεριλήφθηκε ως επιχείρημα ώστε να προστατευτεί και να μην κτιστεί εκεί το νέο χωριό.

Αν εν τέλει προχωρήσουν οι εργασίες της εγκατάστασης του φωτοβολταϊκού πάρκου στην περιοχή, το πρώτο πράγμα που θα προκαλέσει σίγουρα είναι οι επιπτώσεις στην κτηνοτροφία και επομένως θα επηρεάσει τον οικισμό. Θα αλλοιωθεί τελείως ο χαρακτήρας και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του τόπου σε βαθμό που θα είναι αδύνατο να αντιστραφεί η επέμβαση στο τοπίο και στην ίδια την περιοχή.

Οι επιπτώσεις ίσως είναι αδύνατο να προβλεφθούν αλλά σύμφωνα με μελέτες που είχαν παρουσιάσει οι μηχανικοί της εταιρείας σε προηγούμενη δίκη, τα πάνελ θα χρειαστούν βάσεις από οπλισμένο σκυρόδεμα και γενικότερα θα απαιτηθεί μεγάλος όγκος αφαίρεσης γαίας καθώς θα πρέπει να γίνει η κατάλληλη διαμόρφωση για την έδραση των φωτοβολταϊκών συστημάτων. Γίνεται αντιληπτό ότι ο χαρακτήρας του έργου θα διαμορφώσει σε έντονο βαθμό την περιοχή και όπως αναφέρθηκε χωρίς τη δυνατότητα αναστρεψιμότητας. Επιπρόσθετα, αυτού του είδους οι εγκαταστάσεις συνοδεύονται και με άλλα έργα δικτύων μεταφοράς της ηλεκτρικής ενέργειας, πράγμα που σημαίνει ότι η πορεία της υποβάθμισης του τοπίου και της φύσης θα συνεχιστεί. Επιτομή αυτού του έργου θα είναι η οποιαδήποτε «επιπρόσθετη» μελλοντική εγκατάσταση μονάδων αποθήκευσης-μπαταρίες, όπου εκεί τίθεται το μεγάλο ερώτημα για τον βαθμό ασφάλειας και των επιπτώσεων στο περιβάλλον σε περίπτωση καταστροφή τους — π.χ. πυρκαγιά.

Στην επαρχία του Δομοκού διαπιστώνει κανείς ένα «μεγάλο ενεργειακό σχέδιο», που προβάλλεται σαν ανάπτυξη για την περιοχή,

| Βόσκηση στην θέση «Προσήλια». Ιδανική θέση διαχρονικά για το ποίμνιο λόγω του νότιου προσανατολισμού.

ενώ στην πραγματικότητα δεν είναι τίποτε άλλο από μία επενδυτική ευκαιρία για συγκεκριμένους «παίκτες» της διαχείρισης της ενέργειας.

Τα τελευταία χρόνια, από την περίοδο της μακράς καραντίνας, έχουν εκπονηθεί σχέδια

με μελέτες εγκαταστάσεων ΑΠΕ πανελλαδικά. Οι εγκαταστάσεις των ΑΠΕ εγείρουν ερωτήματα καθώς τοποθετούνται σε μεγάλες εκτάσεις και περιοχές την ελληνικής υπαίθρου χωρίς εν ολίγοις να έχουν τον «πράσινο» χαρακτήρα που θα έπρεπε να έχουν, με απουσία σχεδιασμού

Οι δικαστικές διαμάχες και η ιστορία ως τώρα

2019: Υπόδειξη και έναρξη σχεδιασμού φωτοβολταϊκού εργοστασίου στην αυλή του χωριού μας, στα «Προσήλια». Συγκεκριμένα: Στις 12.3.2019 η ΕΓΝΑΤΙΑ ΓΚΡΟΥΠ ΙΚΕ υπέβαλε στη Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας (ΡΑΕ) την υπ' αριθμ. πρωτ. Γ-07325/12.03.2019 αίτηση για χορήγηση άδειας παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από φωτοβολταϊκό σταθμό, εγκατεστημένης ισχύος 106.92 MW και μέγιστης ισχύος παραγωγής 106.92 MW στη θέση Μακρυρράχη, της Δημοτικής Ενότητας Ξυνιάδος, του Δήμου Δομοκού, της Περιφερειακής Ενότητας Φθιώτιδας, της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδος.

Καλοκαίρι 2021: Δύο οι αποφάσεις Δήμου δια περιφοράς και εν μέσω εγκλεισμού λόγω κορωνοϊού. Η πρώτη στις 28/6/2021 αναφέρονταν σε 2.740 στρέμματα (1.000 «Γιωργούλα», 150 «Κουστιάλακα», 1.590 «Προσήλια») και ήταν απορριπτική. Η δεύτερη (88/2021), στις 11/8/2021, τροποποιημένη μόνο στα 1.540 στρέμματα στα «Προσήλια», που τελικά ήταν θετική.

Η, υπό σχεδιασμό, έκταση των «Προσολίων» είναι πολύ μεγάλη, υπερδιπλάσια της έκτασης του χωριού. Ξεκινά από την Ε65 και καταλήγει στον δρόμο προς λουτρά, θα έχει απευθείας οπτική επαφή με σχεδόν όλο το χωριό και η πρόβλεψη είναι να τοποθετηθούν 240.000 μαύρα γυαλιά που θα μετατρέψουν μια αγροτοκτηνοτροφική έκταση σε αμιγώς βιομηχανική. Θα εφάπτεται έξι κτηνοτροφικών μονάδων, θα αυξήσει τη θερμοκρασία του περιβάλλοντος, θα αλλάξει το μικροκλίμα της περιοχής και φυσικά δεν ανήκει στον Δήμο αλλά στον συνεταιρισμό και στους κατοίκους του χωριού.

Αγνοήθηκαν από τον Δήμο οι δύο ομόφωνες αποφάσεις του τοπικού συμβουλίου, οι 350 υπογραφές διαμαρτυρίας καθώς και οι αντιδράσεις των κατοίκων. Δεν δέχτηκε το Δημοτικό Συμβούλιο τη συμμετοχή του τότε προέδρου του χωριού με δικαίωμα ψήφου στο ΔΣ γιατί το εργοστάσιο-πάρκο ήταν εκτός των ορίων του οικισμού!

Προσφυγή στην αποκεντρωμένη Διοίκηση στις 24/8/2021 του τότε προέδρου του τοπικού συμβουλίου Βασίλη Δικόπουλου για ακύρωση της απόφασης, η οποία απορρίφθηκε.

Νοέμβριος 2023: Υπογραφή μισθωτηρίου συμβολαίου από τον δήμαρχο σε συμβολαιογράφο της Θεσσαλονίκης για την εκμίσθωση της έκτασης των «Προσολίων».

7 Απρίλιου 2024: Ημερίδα του αναγκαστικού συνεταιρισμού. Το πρώτο σημαντικό βήμα και η πρώτη ουσιαστική ενημέρωση για τα φωτοβολταϊκά και τις επιπτώσεις τους στο περιβάλλον. Ομιλητές Κόλλιας, Καλογερά και Φούντας, παρουσίαση της μελέτης του Χρήστου Κολοβού. 80 οι ακροατές στο Υφάντειο κτίριο στο Περιβόλι. Συνεντεύξεις στην ΕΡΤ-3 και σε άλλα τοπικά κανάλια.

Τον Οκτώβριο του 2024 εκδόθηκε η άδεια εγκατάστασης επί υπουργίας Σκυλακάκη και τον Δεκέμβριο ξεκίνησαν οι εργασίες διαμόρφωσης του χώρου.

Στις 11/1/2025 έγινε η μεγάλη συνάντηση στην Αθήνα όπου η συμμετοχή των Αθηναίων Καϊτωσιτών ήταν καθολική. Έγινε ενημέρωση από τους ανθρώπους του συνεταιρισμού και δημιουργήθηκε η συντονιστική επιτροπή που στην πορεία διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο.

και πραγματικής συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών. Άδειες εκδίδονται από κάποιες αρχές, γνωμοδοτούν κάποιες άλλες και τέλος ψηφίζονται από τοπικές αυτοδιοικήσεις υπό «σκιώδης» και «ύποπτες» συνθήκες.

Αρχικά το θέμα των φωτοβολταϊκών πάρκων είναι ένα θέμα που θα έπρεπε να ακολουθήσει μία διαδικασία που γίνεται στις πραγματικά δημοκρατικές κοινωνίες. Η ίδια η πολιτεία, ακόμη και ο ίδιος ο Δήμος θα έπρεπε μέσα από μία διαδικασία «συμμετοχικού σχεδιασμού», να εκπονήσουν μία μελέτη για το που θα μπορούσαν να τοποθετηθούν ΑΠΕ (στην προκειμένη περίπτωση τα φωτοβολταϊκά πάρκα), λαμβάνοντας υπόψη παραμέτρους όπως: τα οικιστικά σύνολα με τον ζωτικό τους χώρο — δηλαδή τους βοσκότοπους, τα ρέματα, τις πηγές, τα δάση ή οποιαδήποτε σημεία ενδιαφέροντος — συνδυαστικά με τους αρχαιολογικούς χώρους και τις περιοχές φυσικής

ομορφιάς. Μέσα από επιχειρήματα και δημοκρατικές διαδικασίες προκύπτουν ανά περιοχή κάποια τμήματα της έκτασης ανά οικισμό που θα μπορούσαν να «σρκώσουν» τις εγκαταστάσεις ΑΠΕ.

Ύστερα, σύμφωνα με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για τη δημιουργία ενεργειακών κοινοτήτων, ο Δήμος θα μπορούσε να προβεί σε μία διαδικασία για να παράγει ρεύμα για τις ανάγκες των κατοίκων του μέσα από ΑΠΕ ή σε άλλο σενάριο να παραχωρήσει αυτό το δικαίωμα σε κάποια εταιρεία-πάρκο με μία σχετική συμφωνία υπέρ του Δήμου.

Τέλος, αφού έχουν προηγηθεί αυτά τα βήματα, η διαδικασία των εγκαταστάσεων θα έπρεπε να πάρει τις σχετικές εγκρίσεις, κατόπιν εξονυχιστικού ελέγχου — όπως για παράδειγμα την έγκριση από δασαρχείο και αρχαιολογική υπηρεσία. Ακόμη, ένα συμβούλιο αρχιτεκτονικής πρέπει να εγκρίνει την

Ασφαλιστικά μέτρα και προσφυγή στην δικαιοσύνη

Τρία τα ασφαλιστικά μέτρα από τον συνεταιρισμό κατά του Δήμου και της εταιρείας. Το πρώτο, τον Οκτώβριο του 2023, απορρίφθηκε με την 538/2023 απόφαση του δικαστηρίου γιατί δεν συνέτρεχε ο λόγος του κατεπείγοντος αφού δεν είχαν ξεκινήσει καν οι εργασίες. Τον Δεκέμβριο του 2024, ξεκίνησαν οι εργασίες διαμόρφωσης της έκτασης και τότε όλοι αντιληφθήκαμε το μέγεθος της καταστροφής. Τα άλλα δύο ασφαλιστικά μέτρα έγιναν: το πρώτο στις 23 Γενάρη του 2025, με έκδοση προσωρινής απόφασης για διακοπή των εργασιών μέχρι την οριστική εκδίκαση των κανονικών ασφαλιστικών. Το δεύτερο, κατόπιν αιτήματος επίσημης από τον Δήμο, έγινε στις 20 Φεβρουάριου του 2025 όπου αποφασίζεται η συνέχιση της διακοπής των εργασιών από την εταιρία μέχρι την ημερομηνία έκδοσης της απόφασης των τακτικών ασφαλιστικών. Στα ασφαλιστικά μέτρα ήμασταν σύσσωμοι όλοι εκεί οι Καϊτωίτες να στηρίζουμε τον συνεταιρισμό και το χωριό μας.

Στις 19/6/2025 εκδόθηκε η απόφαση 375/2025 των ασφαλιστικών μέτρων όπου δικαιώνει τον συνεταιρισμό, τους κατοίκους και τους κτηνοτρόφους του χωριού. Γίνεται εκτενής αναφορά στο περιβάλλον, στο ειδικό πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού της περιφέρειας που έχει καταστρατηγηθεί, στον δόλο του Δήμου, στην συνολική αποτύπωση όλων των φωτοβολταϊκών συστημάτων στον Δήμο Δομοκού, στην προστασία των δασικών οικοσυστημάτων, στην οπτική όχληση, σε οδηγίες της Ε.Ε. περί προστασίας δασών, στο ιδιοκτησιακό αλλά και στις παραλείψεις των υπηρεσιακών παραγόντων. Δίνει το δικαίωμα στους διαδίκους να προβούν μέσα σε 60 ημέρες σε αίτηση θεραπείας στα τακτικά δικαστήρια και απαγορεύει την πραγματοποίηση εργασιών. Ο αγώνας συνεχίζεται.

αρχιτεκτονική μελέτη τοπίου, δηλαδή ο σχεδιασμός και ο τύπος των καμπύλων-κελυφωτών πάνελ τελευταίας τεχνολογίας να ακολουθεί το ανάγλυφο του εδάφους, σεβόμενα το τοπίο, αντί των κλασσικών επίπεδων. Αυτή είναι η διαδικασία που ακολουθείται σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τα προηγούμενα τα «έπραξαν νομότυπα», δηλαδή θεωρούν ότι: 1) Οι σχετικές μελέτες που έγιναν δεν αλλοιώνουν ή προσβάλουν τον «τόπο» και το τοπίο. 2) Ότι έγιναν διαβουλεύσεις και ενημερώθηκε ο κόσμος. 3) Ότι χρησιμοποιούν το δικαίωμα της ενεργειακής κοινότητας και έκαναν τις σωστές συμφωνίες υπέρ του Δήμου.

Τα ανωτέρω είναι: η τέχνη του να παραποιήσεις την πραγματικότητα με τα νομικά εργαλεία.

Η περίπτωση της Μακρυρράχης

Η έκταση αυτού του έργου δεν ήταν ευρέως γνωστή. Η πλειοψηφία των κατοίκων και των εν τη καταγωγή Μακρυρραχιωτών δεν γνώριζε αυτή την διαδικασία από το 2020. Οι όποιες

διενέργειες σχετικά με την εγκατάσταση του φωτοβολταϊκού πάρκου έγιναν την περίοδο των καραντινών του covid-19 με τα μεγάλα σε διάρκεια lockdown. Συγκεκριμένα η αίτηση προς την αρχαιολογική υπηρεσία έγινε στις 11/03/2020, ημερομηνία της έναρξης του lockdown.

Όταν εργαζόμενοι της εταιρείας αρχικώς προσέγγισαν ανεπίσημα κατοίκους του χωριού στο καφενείο, η άμεση απάντηση ήταν αρνητική. Η γενική στάση των κατοίκων είναι ενάντια στην εγκατάσταση. Η κινητοποίηση περίπου 450 ανθρώπων σε αυτό το θέμα υποδεικνύει ότι κάποιοι λειτουργούσαν με μία σειρά από συνέργειες χωρίς την γνώση των κατοίκων και των εν τη καταγωγή Μακρυρραχιωτών. Όταν άρχισε να γίνεται λίγο έως πολύ γνωστό, ότι όντως πάει να γίνει κάτι εκεί, κανείς αρχικά δεν φανταζόταν το μέγεθος της εγκατάστασης και υπήρχαν φωνές που προσπαθούσαν να «καθησυχάσουν» τον κόσμο λέγοντας ότι αυτοί που φωνάζουν είναι απλά γραφικοί και εντάσσονται σε μειοψηφικό κοινοβουλευτικό χώρο. Ωστόσο αυτοί που προσπαθούσαν να

Σκάνδαλο ΟΠΕΚΕΠΕ και ευκαιρία της εταιρείας για αντεπίθεση

Μετά τα γεγονότα της δημοσίευσης του σκανδάλου του ΟΠΕΚΕΠΕ, έγινε έρευνα σε βάρος πρώην προέδρου του συνεταιρισμού, ότι μίσθωσε έκταση σε μη αγρότες και ήταν εμπλεκόμενος. Ο συγκεκριμένος άνθρωπος, πράγματι αμφιβόλου ηθικής, καταδικάστηκε το καλοκαίρι στο δικαστήριο στην Αθήνα σχετικά με το θέμα. Η δικαστής εκεί αποφάνθηκε ότι αφενός ο κατηγορούμενος είναι ένοχος (και δικαίως) αλλά λόγω ηλικίας δεν θα φυλακιστεί, απλά θα πληρώσει κάποιο πρόστιμο και θα είναι σε κατ' οίκον περιορισμό. Εμείς επηρεαζόμαστε καθώς η δικαστής στην Αθήνα, χωρίς να γνωρίζει τι συμβαίνει με την περιοχή και τον συνεταιρισμό, δεν αναγνωρίζει ότι η ευρύτερη περιοχή της Μακρυρράχης ανήκει στον αναγκαστικό συνεταιρισμό Μακρυρράχης, αλλά στο ελληνικό δημόσιο! Κατ' επέκταση αυτό σαν απόφαση έρχεται σε αντίθεση με την απόφαση του μονομελές δικαστηρίου της Λαμίας που έγινε τον Μάρτιο. Το ιδιοκτησιακό, δυστυχώς είναι το μόνο εργαλείο αυτή την στιγμή για να αποτραπεί η κατασκευή του φαραωνικού Φ/Π 1.600 στρεμμάτων. Ο νόμος είναι κομμένος και ραμμένος για να ευνοήσει τις ΑΠΕ και μόνο με το πρόσχημα της ιδιοκτησίας μπορεί κανείς να αντιδράσει.

«καθησυχάσουν» το πλήθος (κυρίως τους εν τη καταγωγή Μακρυρραχιώτες που επισκέπτονταν τους θερινούς μήνες τον οικισμό και ξαφνικά άκουγαν τι πάει να γίνει ή έβλεπαν κάποιο πανό διαμαρτυρίας) στα καφενεία και τις ψησταριές του χωριού ήταν συνήθως «μεσίτες γαιών» των εταιρειών παρόχων ενέργειας ή φίλοι προσκείμενοι του δημάρχου.

Παρόλα αυτά έγιναν κινητοποιήσεις και μαζεύτηκαν υπογραφές από τους συλλόγους και υπήρξε δραστηριότητα. Το τραγικό είναι ότι ακόμη και αυτό το διαψεύδει ο δήμαρχος, καθώς δεν ήταν παρόντες οι κάτοικοι κατά την διαδικασία των αδειοδοτήσεων ή κάποιων «διαβουλεύσεων». Παράλογο από την στιγμή που αυτά έλαβαν χώρα την περίοδο της πανδημίας.

Η περιοχή

Η έκταση όπου θα καταλαμβάνει η εγκατάσταση ανήκει στο μεγαλύτερο μέρος της στον Συνεταιρισμό Μακρυρράχης, ο οποίος βρίσκεται σε δικαστική διαμάχη με τον Δήμο, καθώς ο δεύτερος αμφισβητεί το δικαίωμα του Συνεταιρισμού.

Η έκταση αυτή αποτελεί μέρος του κήματος/τσιφλίκι που αγόρασαν οι κάτοικοι του οικισμού στα μέσα του 19ου αιώνα. Δυστυχώς οι τίτλοι κτήσης καταστράφηκαν στην πυρκαγιά που έβαλαν οι Γερμανοί κατά την Κατοχή, ενώ το δεύτερο αντίγραφο καταστράφηκε όταν υπέστη ζημιές από πλημμύρα το υποθηκοφυλακείο των Σοφάδων (καθώς η Μακρυρράχη μέχρι το 1954, άνηκε στον Νομό Καρδίτσας). Όμως, στο πρώτο καταστατικό του Συνεταιρισμού καθώς και σε άλλα επίσημα έγγραφα αναφέρεται το 3.250 έτους 1917 συμβόλαιο, Ν. Δασκαλάκη συμβολαιογράφου Σοφάδων. Ακόμη ο Συνεταιρισμός έχει στα χέρια του πολλές δικαστικές αποφάσεις καθώς και πληθώρα στοιχείων τα οποία αποδεικνύουν ότι οι χορτολιβαδικές εκτάσεις ανήκουν στους κατοίκους του χωριού. Ο Συνεταιρισμός νέμεται τις εκτάσεις αυτές για 100 περίπου χρόνια χωρίς να ενοχληθεί ποτέ από κανέναν.

Από πλευράς του Συνεταιρισμού, γίνονται διεργασίες να δηλωθούν από όλους τους μεριδιούχους τα αναλογούντα — σύμφωνα με τα ποσοστά συνιδιοκτησίας του καθενός μεριδιούχου — του συνιδιοκτήτη κτήματος ώστε να οριστικοποιηθεί αυτή η εκκρεμότητα που αναφέρεται σαν σημείο αιχμής από τον Δήμο Δομοκού. Από πλευράς του ο Δήμος, έσπευσε να δηλώσει από όλο το κτήμα της χορτολιβαδικής έκτασης των 20.000 περίπου στρεμμάτων μόνο 1.350 στρέμματα κατά το τρέχον έτος το δηλωθέν τμήμα της έκτασης αφορά την έκταση της εγκατάστασης των φωτοβολταϊκών.

Τα υπόλοιπα στρέμματα που δεν δήλωσε ο Δήμος αλλά υπάγονται εντός της έκτασης, σύμφωνα με παλαιές αεροφωτογραφίες της Γ.Υ.Σ. ορίζουν ξεκάθαρα ιδιότητα αγροτεμάχια που καλλιεργούνταν τότε και είναι διαφορετικά ΚΑΕΚ. Κάποιοι από τους ιδιοκτήτες προέβησαν κανονικά στη διαδικασία δήλωσης τους στο Εθνικό Κτηματολόγιο, δυστυχώς όμως οι περισσότεροι για οικονομικούς και λοιπούς (κληρονομικούς στην πλειοψηφία) λόγους δεν προέβησαν σε δήλωση. Παρόλα αυτά εντός του γηπέδου της εγκατάστασης συμπεριλαμβάνονται και αυτά τα αγροτεμάχια για τα οποία οι ιδιοκτήτες έχουν προσφύγει στη δικαιοσύνη. Ακόμη, σε παλαιότερες αναρτήσεις του Δήμου Δομοκού που αναφέρονται σε δικαιώματα βόσκησης δεν αναφέρεται ούτε ένα τετραγωνικό μέτρο ιδιοκτησίας του Δήμου χορτολιβαδικής έκτασης στην κτηματική περιφέρεια του οικισμού για τον απλούστατο λόγο ότι οι εκτάσεις αυτές ανήκαν και ανήκουν στον Συνεταιρισμό Μακρυρράχης.

Η περιφέρεια Στερεάς Ελλάδος και η δημοτική αρχή, για δύο πλέον θητείες έδωσε το πράσινο φως σε αυτού του είδους τις αδειοδοτήσεις χωρίς να δώσει ουσιαστικές απαντήσεις με αναλύσεις και παρουσιάσεις σχετικά με την κλίμακα αυτών των εγκαταστάσεων. Υπήρχε μόνον το δόγμα: είναι η ανάπτυξη για τον τόπο!

Η περιοχή επλήγη από την κακοκαιρία «Ντάνιελ» και από άλλα έντονα καιρικά

φαινόμενα. Αποτέλεσμα ήταν η καταστροφή καλλιεργειών, καταστροφή ποιμνιοστασίων, εγκαταστάσεων κτηνοτροφικών μονάδων με αποθήκες τροφίμων, καταστροφή πολυετών καλλιεργειών και υποδομών.

Οι ευθύνες του κράτους ήταν ότι δεν αποζημίωσε όλους τους αγρότες και δεν αποκατέστησε έστω και τις υποτυπώδεις υποδομές. Αποζημιώθηκαν κυρίως για το ζωικό κεφάλαιο και όσοι είχαν ασφαλισμένες και νόμιμες τις εγκαταστάσεις τους. Παρόλο που είναι γνωστό χρόνια ότι οι κτηνοτρόφοι και οι αγρότες που πληρούν τα «ασφαλιστικά κριτήρια» είναι μόλις στο 10% και έχουν τις σχετικές οικοδομικές άδειες για τα κτίρια που στεγάζουν το ποίμνιό τους ή αποθηκεύουν τις ζωοτροφές και τα μηχανήματά τους. Πόσο μάλλον να αποζημιωθούν κιόλας με τα κριτήρια που έθεσε η κυβέρνηση. Η κατηγορία των αγροτών που είχαν πολυετείς καλλιεργειές ζημιώθηκαν εξίσου, με ολόκληρους αμπελώνες να θάβονται κάτω από την λάσπη (π.χ. όπως ο αμπελώνας της Βαρδαλής) και οι αποζημιώσεις να είναι πενιχρές και σε δόσεις. Ακόμη εκεί που θα έπρεπε αμέσως να δημιουργηθεί ένας σχεδιασμός διαδημοτικός για την ανάκαμψη της περιοχής και της οικονομίας μέσα από τον αναπτυξιακό νόμο, το ΕΣΠΑ ή την

δημιουργία κινήτρων για επενδύσεις, εστίασαν στην κλασσική πολιτική του ότι δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν και οι εγκαταστάσεις των φωτοβολταϊκών πάρκων είναι ευκαιρία. Ουσιαστικά μία αφορμή (δικαιολογία) που περίμεναν.

Και πράγματι με τα χρέη πολλών δημοτών να είναι σε βαθμό πλειστηριασμού, τόσο ως προς τις τράπεζες αλλά και ως προς τα ταμεία ασφάλισης και εφορίας, πραγματοποιήθηκαν «διαβουλεύσεις» από μεσίτες και εκπροσώπους των εταιρειών παρόχων ενέργειας.

Σε έναν οικισμό που υπάγεται στον δήμο Φαρσάλων, την Σκοπιά, τους υποσχέθηκαν ότι εάν παραχωρήσουν τόσο την ιδιόκτητη γη τους όσο και την κοινοτική, θα αγόραζαν ή θα ενοικίαζαν σε μία καλή τιμή τα χωράφια τους και θα είχαν ένα ετήσιο μικρό εισόδημα από τις εγκαταστάσεις και έτσι με αυτόν τον τρόπο θα ξεχρέωναν τις ασφαλιστικές εισφορές τους, το χρέος στην εφορεία και θα ρύθμιζαν τα χρέη τους στις τράπεζες. Δηλαδή ένας ορισμός, αν όχι της εξαπάτησης, σίγουρα της τοκογλυφίας. Η ανικανότητα του κρατικού μηχανισμού και της τοπικής αυτοδιοίκησης εξαναγκάζει τον δημότη να δώσει γη και ύδωρ σε κάποιες εταιρείες ενεργειακών παροχών, ως αποτέλεσμα «θεμάτων» που η πολιτεία είχε τα

Άποψη του οροπεδίου του Δομοκού. Εάν δεν γίνεται ακριβώς αντιληπτό, όπου βλέπετε ρίγες είναι και μία φωτοβολταϊκή εγκατάσταση. Φωτό / Πάνος Κατσώνης.

μεταπολεμικά χρόνια. Ακόμη και άνθρωποι οι οποίοι δεν ήθελαν να διαθέσουν την ιδιοκτησία τους ή να επιτρέψουν την εγκατάσταση σε κοινοτική γη, εκ των πραγμάτων αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν και να δεχτούν.

Η πρόταση μας

Αυτή την περίοδο τρέχει και ο Τοπικός Πολεοδομικός Σχεδιασμός για τον Δήμο Δομοκού. Πέραν των προβλημάτων που έχουν εμφανιστεί με την ιστορία των ΑΠΕ, υπάρχουν και τα προβλήματα που έγιναν διαχρονικά και σχετίζονται με την υποβάθμιση της ελληνικής υπαίθρου.

Αρχικά η περίπτωση των σεναρίων που προτάθηκαν δεν κάλυψαν τους κατοίκους της Μακρυρράχης. Κάποιοι από εμάς σχεδιάσαμε τη δίκη μας πρόταση για την περιοχή, που αντί των φωτοβολταϊκών προτείνει την ανάπτυξη σχεδίων στον αγροτικό και κτηνοτροφικό τομέα, την μεταποίηση των προϊόντων και την ανάπτυξη του δευτερογενή τομέα μέσα από μία προσέγγιση που προστατεύει και αναδεικνύει το φυσικό και ιστορικό περιβάλλον, θεσπίζει κανόνες και θεσμούς. Προτείνουμε την προστασία των οικιστικών συνόλων μας και την εκμετάλλευση των ιαματικών πόρων μας μέσα από μία οικοτουριστική προσέγγιση. Προτείνουμε την αναβίωση μέρους της λίμνης

Ξυνιάδας, την επαναλειτουργία του παλιού σιδηροδρομικού δικτύου και την επανάχρηση παλιών εγκαταστάσεων. Αυτή την πρόταση την καταθέσαμε τόσο στην πλατφόρμα σχολιασμού του ΥΠ.ΕΝ. αλλά και στην Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδος.

Πρωτοβουλία κινητοποιήσεων

Κάποιοι κάτοικοι και εν τη καταγωγή Καϊτοιώτες, δεν αποδεχτήκαμε την «μοίρα» μας και να παραδώσουμε την γη μας. Μία ντουζίνα άνθρωποι συντονίζουμε αυτόν τον αγώνα και με όλες μας τις δυνάμεις προσπαθούμε να ξεπεράσουμε πλήθος δυσκολιών και κακόβουλων περιστατικών. Εμείς σε σχέση με άλλες περιοχές δεν έχουμε την τοπική αυτοδιοίκηση μαζί μας ή την Περιφέρεια, ήμαστε μόνοι μας. Στην περιοχή μας έχει επικρατήσει αυτή η «συνθήκη» της υποταγής. Υψώνουμε το ανάστημά μας γιατί έχουμε ένα κίνητρο: αγαπάμε τον τόπο μας. Ίσως έχει να κάνει με το ότι οι Καϊτοιώτες προέρχονται από την περιοχή των Αγράφων και της Ρούμελης και αρκετοί από εμάς ήμαστε ανυπότακτοι και δεν παραδίδουμε τα όπλα. Μακάρι να συνασπιστούμε και με άλλους οικισμούς με παρόμοια προβλήματα και να αντιμετωπίσουμε αυτή την λαίλαπα που έχει επιβληθεί σαν καθεστώς.

► Διαβάστε

Γεωργική γη στην σκιά των ηλιακών πάνελ,
Γεωργία Ανάγνου, wearesolomon.com, 21/6/2023

Η μάχη του Δομοκού: Ξεσηκωμός για φωτοβολταϊκό
πάрко- μαμούθ 1.600 στρεμμάτων, Πάρις Καρβουνόπου-
λος, datajournalists.co.uk, 21/10/2025

Πήγαν για την πηγή και έφυγαν με έναν κουβά

Η προσπάθεια
περίφραξης και εμπορικής
εκμετάλλευσης του νερού
της πηγής «Πούντος» στην
Γρανίτσα Ευρυτανίας

Του Βαγγέλη Τσέτσα

Σκαρφαλωμένη στον λόφο του Αηλιά, κοιτώντας στα δυτικά προς τον Αχελώο και τα Όρη Βάλτου, στα ανατολικά προς την οροσειρά της Φτέρης και τον Αγραφιώτη και στο νότο προς τη λίμνη των Κρεμαστών, η Γρανίτσα — αλλά και η ευρύτερη περιοχή των Απεραντίων — είναι αναπόφευκτα διαμορφωμένη από το αγραφιώτικο τοπίο, τις επιβλητικές κορυφές του και τα ποταμίσια νερά του. Αυτός ο τόπος, κατά έναν μυστήριο τρόπο έβγαλε και δύο λογοτέχνες, τον Στέφανο Γρανίτσα και τον Ζαχαρία Παπαντωνίου, οι οποίοι, για έναν καθόλου μυστήριο λόγο, άφησαν πίσω τους γραπτά που ήταν απόλυτα επηρεασμένα από αυτό το μοναδικό τοπίο όπου ζούσαν, καταγράφοντάς το με τον δικό τους ιδιαίτερο λογογραφικό και φυσιολατρικό τρόπο. Ο πρώτος μέσα από *Τα άγρια και τα ήμερα του βουνού και του λόγγου* (εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 1976) και ο δεύτερος μέσα από τα πολύ πιο γνωστά *Τα ψηλά βουνά* (αναγνωστικό Γ΄ Δημοτικού, 1978). Οι εμπειρίες, οι παρατηρήσεις, τα βιώματα, η μυθοπλασία των δύο Γρανιτσιωτών ταξιδεύουν και ψηλαφούν την ευρύτερη περιοχή των Αγράφων, από τον Αχελώο μέχρι τα βλαχοχώρια του Ασπροποτάμου και από το Μικρό Χωριό μέχρι τα Κρεμαστά.

Σε κάποιο κεφάλαιο στα *Ψηλά βουνά* ο δασάρχης καλείται να απαντήσει στην ερώτηση ενός παιδιού, του Πάνου, από που έρχεται το νερό. Από το βουνό, από τις βροχές και τα χιόνια, — απαντά εκείνος — σταλάζει σιγά μέσα στο χώμα και πηγαίνει σε μεγάλες δεξαμενές από πέτρα που έχει μέσα της η γη. Από εκεί βγαίνει με τις βρύσες και τα ποτάμια και το παίρνουν τα ζώα, οι άνθρωποι, τα σπαρτά, οι μύλοι. Αυτή θα μπορούσε να είναι και η μυθοπλαστική απεικόνιση της ιστορίας του νερού στα Απεράντια σήμερα. Σταλάζει από τις πλαγιές της Φτέρης, της Λιάκουρας και του Καλόγερου, πηγαίνει στη δεξαμενή από πέτρα που έχει μέσα της η γη και οι άνθρωποι την ονόμασαν «Πούντος», βγαίνει από εκεί με τον Γρανιτσιώτη ποταμό που χύνεται στον Αχελώο, και στο ενδιάμεσο το παίρνουν οι άνθρωποι και τα σπαρτά μέσα από υδρομαστεύσεις και πηγές. Μόνο που σήμερα, αυτή η ανέμελη διήγηση, καλείται να συμπεριλαμβάνει και την ωμότητα της αγοράς, την απόπειρα μία ιδιωτικής εταιρείας εμφιάλωσης να κωθεί «σφήνα», να περιφράξει το νερό, και να το εκμεταλλευτεί εμπορικά. Τελικά δεν τα κατάφερε, ωστόσο έχει μία σημασία να διηγηθούμε αυτήν την ιστορία.

Η απόφαση παραχώρησης

Τέλη Ιουλίου, την 25η ημέρα του, ο Δήμος Αγράφων αποφασίζει σε συνεδρίασή του να παραχωρήσει για 25 χρόνια την πηγή «Πούντος» στην εταιρεία 777DD IKE για την εμφιάλωση και την εμπορία του νερού της. Πίσω από την εταιρεία με το μυστήριο σατανικό όνομα και το κεφάλαιο των μόλις 4.000 ευρώ (για μία επένδυση που θα κοστίσει κοντά στα 17 εκατομμύρια) βρίσκεται ο ελληνοαμερικάνος επιχειρηματίας Δ. Τσέλιος και η Θεόνη, η εταιρεία εμφιάλωσης που ήδη λειτουργεί εδώ και δεκαετίες εργοστάσιο στην Βατσουινιά της Αργιθέας. Βέβαια, τελευταία τον Τσέλιο τον συναντάμε να γυροφέρνει σε πηγές των Αγράφων. Θυμίζουμε ότι το καλοκαίρι του 2024

προσπάθησε, με τη σύμφωνη γνώμη — και εκεί — του τοπικού συμβουλίου, να εκμεταλλευτεί εμπορικά το νερό της πηγής Κεφαλόγουρνο στα Πετρίλια (εκεί εμφανίστηκε με μία άλλη εταιρεία, την «ΑΒΓ Γκρουπ Δροσάτο»). Μόνο που και σε εκείνη την περίπτωση οι αντιδράσεις των κατοίκων, έστειλαν αυτά τα σχέδια στον κουβά.

Το νερό ως κίνητρο επιστροφής στον τόπο

Το νερό αποτελεί βασικό ζωογόνο στοιχείο της περιοχής. «Αυτό που μας έφερε ξανά εδώ όλους, είναι το έργο που έγινε μετά το 2000 με το νερό», μας λέει ο Κώστας Νικολάου, συνταξιούχος και κάτοικος τα τελευταία 15 χρόνια στο Λημέρι. «Μέχρι τότε, στα 8 χωριά του τέως δήμου Απεραντίων, δεν υπήρχε σε όλα τα σπίτια νερό, σε κάποια μπορεί και καθόλου. Το νερό το έπαιρνε ο καθένας από διάφορες πηγές, από ρέματα. Το 2000 που γίναμε Δήμος, με απόφασή του και παρά τις αντιδράσεις, γιατί ο "Πούντος" βρισκόταν σε μία κοινότητα η οποία τότε δεν ήθελε να φύγει το νερό να πάει και στα υπόλοιπα χωριά, το νερό μπήκε σε όλα τα σπίτια».

Η υπαρπαγή του νερού

Από τον «Πούντο», μέσα από ένα σύστημα υδρομαστεύσεων και δεξαμενών ποτίζονται η Γρανίτσα, τα Τοπόλιανα, η Βαλαώρα, το Λημέρι και όλοι οι γύρω οικισμοί τους. Ο δημόσιος και κοινόχρηστος χαρακτήρας της πηγής είναι ένα από τα ζητήματα που έχουν ανοίξει αυτούς τους μήνες, καθώς η τοπική κοινότητα της Γρανίτσας διεκδικεί την ιδιοκτησία της και επομένως και το δικαίωμα να μην ενημερώσει ή να ρωτήσει τους κατοίκους των υπόλοιπων χωριών για την απόφασή της να παραχωρήσει το νερό. Κάτι που ωστόσο δεν επιβεβαιώνεται από τους χάρτες του κτηματολογίου και της γεωγραφικής υπηρεσίας στρατού που μας έδειξαν κάτοικοι της περιοχής. «Η πηγή είναι οριζόντια χρησιμότητα όλων των

κατοίκων που εδρεύουν τόσα χρόνια εδώ. Είθισται ο Δήμος οτιδήποτε σοβαρό κάνει να ενημερώνει τους πολίτες γενικά. Όμως εδώ δεν μιλάμε απλά για ενημέρωση, αλλά για υποχρέωση», συμπληρώνει ο Νικολάου.

Πέρα από τα νομικίστικα επιχειρήματα και αντεπιχειρήματα που μπορούν να αραδιάζονται γύρω από ένα κοινωνικό αγαθό στο οποίο όλοι και όλες θα έπρεπε να έχουμε πρόσβαση και λόγο για την διαχείρισή του, η ουσία βρίσκεται στην περιφραξη και την υπαρπαγή του νερού. Η θεόνη αναφέρεται στην χρήση κατ' ελάχιστο 49.000 κ.μ. νερού τον χρόνο (που μπορεί να φτάνει σε μέγιστο νούμερο τα 300.000 κ.μ. νερού), μία ποσότητα που μπορεί, στο μέγιστό της, να αναλογεί ακόμα και στο 50% του ετήσιου όγκου της πηγής και αυτό βάσει των μετρήσεων που έκανε η εταιρεία Μάρτιο μήνα, περίοδο δηλαδή με έντονη εκροή νερού λόγω των βροχοπτώσεων και χιονοπτώσεων. Κάτοικοι της περιοχής τονίζουν με νόημα ότι καμία υδρολογική μελέτη της πηγής δεν έχει γίνει από ανεξάρτητο φορέα, όπως το ΕΑΓΜΕ (Ελληνική Αρχή Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών).

Περισσεύει νερό;

Ο πρόεδρος της τοπικής κοινότητας Γρανίτσας, ο ιδιοκτήτης της Θεόνη και ο Δήμος Αγράφων που έδωσε την σχετική άδεια αναφέρουν με επιμονή ότι το νερό που θα δεσμευτεί για εμφιάλωση θα είναι αυστηρά αυτό που θα περισσεύει από την πηγή. Καθησυχαστική λέξη το ρήμα «περισσεύει». Αν και στην εποχή μας ίσως η λέξη «σπάνις» — κλιτικός τύπος από την αρχαία λέξη σπάνις που υποδηλώνει την έλλειψη — ενδεικνύεται περισσότερο για μία συνοδευτική περιγραφή του νερού. «Στα μέρη μας η κατανάλωση είναι γύρω στο 20% τους χειμερινούς μήνες και στο 80% τους θερινούς, από τον Μάη μέχρι τον Σεπτέμβριο», λέει ο Νικολάου. «Περισσεύματα υπάρχουν τον χειμώνα, αλλά όχι στην πηγή. Θα τα βρούμε στις διάσπαρτες δεξαμενές των χωριών, όταν δεν

ανοίγουν οι βρύσες στα σπίτια και αυτές υπερχειλίζουν. Και αυτό συμβαίνει κυρίως τους χειμερινούς μήνες». Θα μας δείξει και ένα αναλυτικό σχεδιάγραμμα που έχει φτιάξει όπου αποτυπώνονται οι εκροές νερού τον χειμώνα, οι υπερχειλίσεις και τα εναπομείναντα νερά των καλοκαιρινών μηνών, μία ελάχιστη ποσότητα των 290.000 κυβικών μέτρων υπό ευνοϊκές συνθήκες. Πέρα από τις υδρολογικές μετρήσεις και τις ερμηνείες που μπορεί να χωρούν σε αυτές, υπάρχει και η εμπειρία των κατοίκων που δεν μπορεί να αγνοηθεί. «Αν δει κανείς το Γρανιτσιώτη τον Σεπτέμβρη, υπάρχει απόλυτη ξηρασία. Αυτό δείχνει ότι και τα νερά της ίδιας της πηγής μειώνονται και δεν επαρκούν», λέει ο Κώστας Πάζιος, κάτοικος των Τοπόλιανων και μέλος της Επιτροπής Αγώνα Βαλαώρας, Κάτω Ποταμιάς, Λημερίου, Χρυσοβών και Τοπόλιανων. Μαρτυρίες αναφέρουν ότι φέτος στα μέσα του Σεπτέμβρη η μισή Γρανίτσα για δύο ημέρες είχε μείνει χωρίς νερό. Κάποιες μέρες αργότερα και η Βαλαώρα.

«Στην σύμβαση που υπέγραψαν υπάρχει ένας όρος που λέει ότι αν το νερό της πηγής δεν φτάνει για τις ανάγκες της εταιρείας, αυτή θα μπορεί να χρηματοδοτήσει έργο για την κάλυψη των αναγκών της Γρανίτσα από άλλη πηγή. Δεν υπάρχει, όμως, άλλη πηγή αλλού. Όπως φαίνεται λοιπόν δεν διασφαλίζεται ούτε το νερό των κατοίκων της Γρανίτσας. Πόσο μάλλον για τους κατοίκους των άλλων χωριών», σχολιάζει ο Πάζιος.

Τάσσοντας θέσεις εργασίας και ανάπτυξη

Ο δήμαρχος Αγράφων Αλ. Καρδαμπίκης θα υπερασπιστεί δημόσια την επένδυση εκ των υστέρων, αφού πρώτα έχει δοθεί πλειοψηφικά από το δημοτικό συμβούλιο η σχετική άδεια και αφού ήδη έχουν αρχίσει να κυκλοφορούν τα νέα και να διατυπώνονται οι πρώτες αντιδράσεις. Χρησιμοποιεί τα ίδια επιχειρήματα με όλους αυτούς που τα τελευταία χρόνια απειλούν τις κορυφές των Αγράφων με αιολικά, τις λίμνες με αντλησιοταμιεύσεις και τα ποτάμια με μικρά υδροηλεκτρικά: ότι πρόκειται για επένδυση των τόσων εκατομμυρίων ευρώ που θα αναπτύξει τον τόπο και θα δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας. Γι' αυτό, στην δημόσια συζήτηση που άνοιξε γύρω από τα σχέδια της Θεόνη, οι ντόπιοι φίλοι-των-αιολικών ήταν από τους πρώτους που έσπευσαν να σταθούν πλάι του. Το θέμα είναι βαθιά πολιτικό και έχει να κάνει με την περιφραγή του νερού — ενός ελεύθερου και κοινωνικού αγαθού — από μία ιδιωτική εταιρεία για εμπορική εκμετάλλευση. Αυτή είναι η κοινή γραμμή που ενώνει ένα μικρό υδροηλεκτρικό σε ένα ποτάμι, ένα έργο αντλησιοταμιεύσης σε μία λίμνη και ένα εργοστάσιο εμφιάλωσης σε μία πηγή των Αγράφων. Και τους αγώνες εναντίον τους.

Ο Κώστας Πάζιος θα σχολιάσει με αυστηρότητα τη στάση του δημάρχου Αγράφων. «Στην δημοτική ενότητα Αγράφων έλεγε ότι είναι κατά των φωτοβολταϊκών. Στο άλλο κομμάτι της Ευρυτανίας, στο Νεραϊδοβούνι, όπου γίνεται ένα τεράστιο φωτοβολταϊκό, ήρθε προχθές ο δήμαρχος και έλεγε ότι θέλει ποσοστό από αυτήν την επένδυση. Για να δείτε την ευκαιριακότητα και τον τυχοδιωκτισμό. Δεν μπορείς να έχεις επί του ίδιου ζητήματος, μέσα στον ίδιο νομό, δύο διαφορετικές θέσεις ανάλογα με τα χιλιόμετρα και τις περιοχές, αν είναι ο δήμος σου ή όχι».

Τα δυτικά Άγραφα δεν είναι ένας εύκολος τόπος να ζεις. Οι δουλειές όλο και λιγοστεύουν. «Αυτό που κρατάει ζωντανά τα χωριά είναι τα

δηλωθέντα εισοδήματα των λίγων εργαζομένων στο Καρπενήσι και των συνταξιούχων. Και αυτά δίνουν ζωή στα χωριά», λέει ο Κώστας Νικολάου όταν του ζητάμε να μας περιγράψει με λίγα λόγια την κοινωνική σύνθεση της περιοχής. Η ΙΚΕ με το σατανικό όνομα που σχεδίαζε να πάρει το νερό από την πηγή «Πούντος» υποσχέθηκε φυσικά θέσεις εργασίας. Και ποιος δεν θα το υπόσχονταν. Και ποιος ντόπιος δεν θα έτρεχε. Το καλοκαίρι στην περιοχή ανεπίσημα μιλούσαν για 180 θέσεις εργασίας. Το φθινόπωρο τα επίσημα χείλη κατέβασαν το νούμερο στους 35. Στις λεπτομέρειες όμως κρύβεται ο διάολος λέει η λαϊκή θυμοσοφία, στην περίπτωση μας σε εκείνο το σημείο της σύμβασης που αναφέρει ότι θα προσληφθούν ντόπιοι «εφόσον καλύπτονται οι απαιτούμενες, με εμπειρία, ειδικότητες». Το ίδιο και η προσδοκία για την κατασκευή και λειτουργία εργοστασίου εμφιάλωσης στην Γρανίτσα. Η λεπτομέρεια αναφέρει για «εντός των ορίων της ευρύτερης περιοχής των Αγράφων». «Καμία επιχείρηση για οικονομικοτεχνικούς λόγους δεν μπορεί να έρθει εδώ. Τα δυτικά Άγραφα είναι απομονωμένα από όλες τις μεγάλες πόλεις», σχολιάζει επικουρικά ο Νικολάου.

Η ακύρωση του σχεδίου

Στα τέλη του Οκτώβρη η Αποκεντρωμένη Διοίκηση Θεσσαλίας-Στερεάς Ελλάδας θα απορρίψει τις προσφυγές που είχαν καταθέσει τρεις κάτοικοι της περιοχής εναντίον της απόφασης παραχώρησης της πηγής «Πούντος», ενώ θα ακυρώσει και την ίδια την απόφαση παραχώρησης του δημοτικού συμβουλίου του Δήμου Αγράφων ως μη νομίμως εκδοθείσα. Το δημοτικό συμβούλιο φαίνεται να μην ακολούθησε την γραφειοκρατική διαδικασία που προβλέπεται από το νόμο, προκαλώντας αναπόφευκτα ερωτηματικά για τους λόγους της βιασύνης ή της προχειρότητας για μία τέτοια απόφαση. Σταχυολογώντας τους λόγους ακύρωσης διαπιστώνουμε ότι δεν πρόκειται απλά για κάποιες διαδικαστικές λεπτομέρειες, αλλά για

βασικές παραλείψεις: δεν είχε προηγηθεί εισηγητική απόφαση της δημοτικής επιτροπής, δεν υπήρχε σύμφωνη γνώμη του προϊσταμένου της υγειονομικής υπηρεσίας της Περιφέρειας για την καταλληλότητα του νερού, δεν υπήρχε περιβαλλοντική αδειοδότηση του έργου ή της δραστηριότητας, ενώ η χορήγηση άδειας για χρήση της πηγής για 25+25 έτη αποτελεί υπέρβαση της νομοθετικής εξουσιοδότησης που έχει ένα δημοτικό συμβούλιο.

Ο Α. Καρόαμπικης μετά από την απόφαση της Αποκεντρωμένης θα υποχωρήσει από τον αρχικό σχεδιασμό και θα παγώσει οποιαδήποτε διαδικασία αφορά την υπαγραφή του νερού της πηγής «Πούντος» δηλώνοντας ότι επιλέγει τον δρόμο της ενόττητας και όχι της αντιπαράθεσης που θα διχάσει την μικρή κοινωνία. Στην πραγματικότητα, όμως, στην μικρή τοπική κοινωνία είχε αρχίσει ήδη να διαμορφώνεται ένας συνεκτικός πόλος αντιπαράθεσης στα σχέδια περίφραξης του νερού, ο οποίος εκφράστηκε μέσα από την συλλογή 1.050 υπογραφών, μέσα από μία πολυπληθή συγκέντρωση στην Βαλαώρα και μία έντονη δημόσια αντιπαράθεση στα κοινωνικά δίκτυα η οποία έφτασε μέχρι και τα τοπικά μέσα ενημέρωσης της Στερεάς Ελλάδας. «Ο πλούτος που έχουμε εδώ είναι τα νερά, και ξαφνικά βλέπουμε ότι κάποιος θέλει να τα πάρει αυτό και να κινδυνεύει να στερέψει το ποτάμι που είναι ο μοναδικός πλούτος της περιοχής», λέει ο Κώστας Νικολάου. Από την δεκαετία του 1970 και του 1980 υπήρχαν μακροχρόνιες αντιπαράθεσεις και αγώνες για τα νερά στα Απεράντια. «Όταν κάναμε μία εξόρμηση στην Βαλαώρα συναντήσαμε σεβάσμιους γέροντες που μας έλεγαν για τον αγώνα που έκαναν το '70 και δήλωναν την συμπαράστασή τους σε αυτόν που γίνεται τώρα», λέει ο Κώστας Πάζιος. «Δεν υπάρχουν αγώνες που ξεκίνησαν ή γεννήθηκαν μόνοι τους, από το μηδέν. Τα χωριά μας το '70 ήταν έρημος και αυτός ο κόσμος ο παλιός έχει δει τί σημαίνει έρημος, πριν έρθει το νερό, και ξέρει τί σημαίνουν σήμερα για εμάς αυτές οι πηγές».

Στα αντίρροπα ρεύματα του Αχελώου

Από τη συμβιωτική περιπέτεια των ανθρώπων με το ποταμό,
στα φράγματα, στην εκτροπή και στις βιομηχανικές παρεμβάσεις στο ρου του

Του Βαγγέλη Τσέτσα

Στη μέση του καφενείου μία ξυλόσομπα Νόρμα — από εκείνη την φουρνιά που έβγαλε το εργοστάσιο του Χατζηπόδημουλά στην Θεσσαλονίκη την δεκαετία του '30 — τσιτσιρίζε και έσπαγε την υγρασία που ήδη προλόγιζε το φθινόπωρο. Αν και τα χρόνια ήταν γραμμένα πάνω στο μαντέμι της, δεν της έλειπε η φροντίδα που την έκανε λειτουργική. Από τον ίδιο χυτοσίδηρο του εργοστασίου που έβγαιναν αυτές οι ξυλόσομπες είχε φτιαχτεί και η γέφυρα του Αξιού, δίνοντας ένα ιστορικό κίνητρο για τη συντήρησή της. Κάποιες ψιχάλες χτυπούσαν στο γυαλί κατά κύματα, σαν ζαριές. Μέσα, σε μία γωνιά, δύο ταβλαδόροι έριχναν τα ζάρια σχεδόν αθόρυβα, σαν ελαφριές ψιχάλες πάνω στο ξύλο. Τσιγαρίλα και ποτισμένο τσίπουρο, ξαναζεσταμένο φθινόξυλο και τηγανίλα. Η Κική, φιλόξενη, ακούγοντας τη συζήτηση, παρεμβαίνει. Ζητάει λίγο χρόνο για να βρει να μου βάλει να ακούσω κάτι. Ένας τσάμικος, το λαούτο του Χρήστου Ζώτου και η φωνή του Γιάννη Δαρή, ξεκινούν να αφηγούνται για το κακό το μεγάλο που έγινε στα έργα του Αχελώου, όπου σκοτώθηκαν πολλά παιδιά.

Σε αυτά εδώ τα μέρη, στο μεταίχμιο της κεντρικής με την δυτική Ελλάδα, εδώ όπου μόνο τρία περάσματα εξασφαλίζουν την διέλευση ανάμεσα στις δύο γεωγραφίες, οι μύθοι, η λαϊκή θυμοσοφία και η βιωματική σχέση των ανθρώπων με τον Αχελώο τις τελευταίες δεκαετίες έχουν παραχωρήσει τη θέση τους σε συζητήσεις γύρω από έργα, μικρά και μεγάλα φράγματα, εκτροπές. Κάποτε, ο Αχελώος και οι ορεσίβιοι πολιτισμοί που αναπτύχθηκαν στο διάβα του είχαν την ορμή των νερών του, που σμίλευαν κουλτούρες και ανθρώπους. Σήμερα, κάθε φράγμα και μία στάση για να διηγηθείς ιστορίες των ανθρώπινων βιομηχανικών παρεμβάσεων στον ρου του.

Ο Αχελώος στην λαϊκή θυμοσοφία

Βρισκόμαστε έξω από το Παχτούρι και έχουμε απορροφηθεί αναζητώντας τις λεπτομέρειες στα πατήματα των βράχων της Παχτουρνέτσας,

από πάνω. Ένας ντόπιος στέκεται παράμερα από την μπάρα στην είσοδο του χωριού που κλείνει όταν ο χειμώνας απλώνει την ερημιά του. Αναρωτιέται για την παρουσία μας εδώ, και όταν του εξηγήουμε αναφέροντας την κωδική λέξη «Αχελώς» θα μας καλωσορίσει με μία αναπάντεχη λόγια ατάκα: το «αχ» είναι μία γλωσσική ρίζα που σημαίνει «νερό». Ο «λώιος» ή «λώνων» δηλώνει το καλύτερο, και κάπως έτσι το όνομα Αχ-ελώς αναφέρεται στο «καλύτερο νερό». Μέχρι το 1960 το νερό του Αχελώου ήταν πόσιμο. Στον άνω ρου τον συναντάμε ως Άσπρο (ή Ασπροπόταμο), από τα καθαρά και ορμητικά νερά του. Σε κάθε περίπτωση, η ανθρώπινη γλώσσα μέσα στους αιώνες προσπάθησε να αποτυπώσει με τον πιο περιγραφικό τρόπο την δύναμη των νερών του. Εφνύρε και ένα μύθο για να μπολιάσει εκεί μέσα την ανάγκη της κάθε γενιάς να μεταδώσει και στην επόμενη τη βιωματική εμπειρία της με το ποτάμι:

τρία αγαπημένα αδέρφια έπεσαν να κοιμηθούν στην κορυφή του Λάκμου γιατί τους πήρε η νύχτα μακριά από το χωριό τους. Ήταν ο ήρεμος και σοβαρός Άραχθος, η ωραία και σιγανοπερπατούσα Σαλαμηνιά (Πηνειός) και ο ατίθασος, πεντακάθαρος και ασπροντυμένος Ασπροπόταμος. Τη νύχτα η Σαλαμηνιά σηκώθηκε στα κρυφά, κίνησε για τον κάμπο της Θεσσαλίας, για να καταλήξει στα ρομαντικά Τέρμη ψάχνοντας να γνωρίσει κάποιον από τους δώδεκα θεούς του Ολύμπου. Δεν τα κατάφερε και απογοητευμένη πνίγηκε στο Αιγαίο. Ο Άραχθος που κατάλαβε την απουσία της τη νύχτα σηκώθηκε να την ψάξει, κινούμενος προς την Ήπειρο. Δεν κατάφερε να την βρει και απελπισμένος από το χαμό της αδελφής του έπεσε και πνίγηκε στο Ιόνιο. Χαράματα, αντελήφθη την κατάσταση και ο Ασπροπόταμος ο οποίος όπως-όπως καταράκτλησε προς τον νότο, πηδώντας ανάμεσα σε γκρεμούς και χαράδες, διασχίζοντας βουνά και λαγκάδια, παρασέρνοντας κάθε φυσικό και τεχνητό εμπόδιο στο δρόμο του, αναζητώντας εναγωνίως τα αδέρφια του.

Κοινωνικές ομαδοποιήσεις στον άνω ρου του Αχελώου

Ο Αχελώος πηγάζει από το δάσος της Ρόνας και την Βερλίγκα του Λάκμου στον Ασπροπόταμο και καταλήγει στο Ιόνιο, στα νότια των Εκινάδων Νήσων, σε έναν σχηματισμό που κάποτε παρέπεμπε στα γνωστά «δέλτα» των ποταμών αλλά πλέον οι ανθρώπινες παρεμβάσεις έχουν φροντίσει για την αλλαγή αυτού του σχήματος. Σχήμα

1. Κατσακιώρηδες αναφέρονται υποτιμητικά οι μη βλάχοι κάτοικοι των χωριών του άνω ρου του Αχελώου. Στον κάμπο της Θεσσαλίας κατσακιώρηδες ονομάζουν τους κατοίκους από τα ημιορεινά της Πύλης και προς τα πάνω. Αντίστοιχα, οι βλάχοι του Ασπροποτάμου ονομάζονται υποτιμητικά μπουρτζόβλαχοι. Κάποιες φορές χρησιμοποιούν και οι ίδιοι αυτόν τον χαρακτηρισμό για τους εαυτούς τους, πιο πολύ για να κεντρίσουν το ενδιαφέρον, να ερεθίσουν έναν γεροντότερο. Θανάσης Χονδρός, *Μελωδική και αφηγηματική πλοκή στον βλαχάφωνο Ασπροπόταμο: τόπος και ρεπερτόριο*, 2006.

«γιώτα» μου το περιέγραψε λίγο αργότερα ένας από τους συνομιλητές μου. Στο ενδιάμεσο τέμνει γεωγραφίες, ανθρώπινους πολιτισμούς, κάμπους και οροσειρές. Τα βλαχοχώρια στον βορρά, τα ελληνόφωνα χωριά των κατσακιώρηδων¹ λίγο παρακάτω, τις αγραφιώτικες χαράδες και τα χωριά τους, χωμένες κοιλάδες, τον κάμπο του Αγρινίου.

Μιλώ με τον Δημήτρη Κουτσαμπασιάκο, σκηνοθέτη και καθηγητή σκηνοθεσίας στο τμήμα Κινηματογράφου της Σχολής Καλών Τεχνών στο Αριστοτέλειο. Είναι κάτοικος του Αρματωλικού και έχει γυρίσει διάφορες ταινίες μυθοπλασίας και ντοκιμαντέρ που εφορμούνται από τον τόπο του και τις εμπειρίες του γύρω από αυτόν. Μου μιλάει για το χωριό του και τα διπλανά. «Στην δική μας περιοχή έχουμε ελληνόφωνους κατσακιώρηδες, Έλληνες φυγάδες κατά την τουρκοκρατία. Η δική μας οικογένεια έμεινε στους Αγ. Σαράντα και είχε διαφορετικό όνομα. Εκεί ήταν έμποροι, δημιουργήθηκε ένα πρόβλημα με τον τοπικό αγά που κατέληξε σε σύγκρουση και ήρθαν στην Πίνδο όπου άλλαξαν το όνομά τους». Ως ελληνόφωνα χωριά αναφέρεται στο Παχτούρι, στην Μεσοχώρα, στον Αετό, στο Αρματωλικό.

Ζητώ από τον Θανάση Καλαντζή, κάτοικο της Μεσοχώρας και συγγραφέα του βιβλίου *Ποιμενικά Ασπροποτάμου Πίνδου* να μου εξηγήσει τις κοινωνίες εδώ πάνω. «Η πλευρά από την Μεσοχώρα μέχρι στα σύνορα με την Καρδίτσα και τα Άγραφα είναι φτωχότερες οικονομικά περιοχές, δεν έχουν την οργάνωση του τσελιγκάτου που έδινε οικονομική και κοινωνική δύναμη», μου λέει. Τα τσελιγκάτα αναπτύχθηκαν στα βλαχοχώρια στον βορρά: στο Χαλίκι, στην Κρανιά, στην Πολυθέα, στην Τζούρτζια. Η αποκλειστική ενασχόληση με την εκτατική κτηνοτροφία τους έδινε τη δυνατότητα τον χειμώνα, όταν κατέβαιναν στα χειμαδιά των Τρικάλων και της Λάρισας, είτε να νοικιάζουν κτήματα ντόπιων είτε να βόσκουν σε δημόσια κτήματα. Έτσι, χρόνο με τον χρόνο, απέκτησαν δικαιώματα ιδιοκτησίας.

Ο Καλαντζής μου διευκρινίζει ότι και στη Μεσοχώρα υπήρχαν μεγαλοκτηνοτρόφοι — ο Σακκάς, ο Κούτρας, ο Κοτρώνης — όχι όμως τόσοι όσοι στα βλαχοχώρια. Μου περιγράφει την οικογενειακή του εμπειρία, καθώς ο πατέρας του ως μικρός κτηνοτρόφος κάποια στιγμή που δεν μπορούσε πια να αντεπεξέλθει στις μετακινήσεις στα χειμαδιά πούλησε τα πρόβατά του και έγινε μισθωτός στους μεγάλους κτηνοτρόφους. Ο ταξικός καταμερισμός που θα προκύψει μέσα από αυτήν την ιστορία είναι πολύ συγκεκριμένος και τον συναντάς μέχρι και σήμερα. Παλιούς τσελιγκάδες με μεγάλες εκτάσεις γης στα Φάρσαλα όπου κάποτε ξεχειμώνιαζαν τα κοπάδια τους, ενώ σήμερα οι απόγονοί τους έχουν απομακρυνθεί από την κτηνοτροφία και νοικιάζουν τη γη για την εγκατάσταση φωτοβολταϊκών. Βλαχόφωνους που ασχολήθηκαν σοβαρά με το εμπόριο, όπως αυτό των μεταχειρισμένων αυτοκινήτων από την Γερμανία το οποίο σήμερα στα Τρίκαλα βρίσκεται στα χέρια των Γαρδικιωτών. Όσο για τα χωριά του πρώην Δήμου Κοθωνίων «οι

επόμενες γενιές, μετά το '50, έγιναν δημόσιοι υπάλληλοι, είτε εκπαιδευτικοί είτε χωροφύλακες» θα μου πει.

Ένας υπολανθάνων ανταγωνισμός θα αναδυθεί μέσα από αυτήν τη σχέση εξάρτησης από τα βλαχοχώρια, ο οποίος θα μπολιάσει σε διάφορες μικρές εθιμικές λεπτομέρειες της καθημερινής ζωής. Ο Κουτσαμπασιάκος θυμάται την μάνα του που του έλεγε ότι βλάχα δεν θα παντρευτεί. Ο Καλαντζής μιλάει για συγγένειες που αναπτύχθηκαν ανάμεσα στις παλιές γενιές Μεσοχωριτών καθώς ήταν μία κλειστή κοινωνία και παντρεύονταν αναμεταξύ τους. Οι συνομιλητές μου πιστεύουν ότι στοιχεία αυτού του ανταγωνισμού εξακολουθούν να υπάρχουν ακόμα και σήμερα στην καθημερινότητα αυτών των κοινωνιών, «πιο πολύ όμως ως διαφορά παρά ως συγκαλυμμένη εχθρότητα που υπήρχε παλαιότερα».

Μία συμβιωτική περιπέτεια

Η ζωή στην κοιλάδα του άνω ρου του Αχελώου μοιάζει με μία συμβιωτική περιπέτεια.

| Αρχές δεκαετίας '70, βλάχοι από την Δέση κατεβάζουν στα χειμαδιά του κάμπου τα κοπάδια τους. Φωτό / vlahoi.net

Οι κοινότητες των ανθρώπων φθίνουν και ξαναδημιουργούνται σε αυτόν τον τόπο. Δεν έχουν ακριβώς ανάγκη το νερό του ποταμού καθώς τα βουνά της Πίνδου είναι πλούσια σε βροχοπτώσεις και χιονοπτώσεις, ωστόσο ζουν μαζί του και επωφελούνται απ' αυτόν. Ο Δημήτρης Κουτσαμπασιάκος μου λέει ότι «αυτοί οι άνθρωποι συνδεόταν εκ των πραγμάτων περισσότερο με την φύση γιατί τη ζούσαν και δεν την αναζητούσαν». Μου μιλάει για την ομαδικότητα που είχαν στις κοινοτικές εργασίες, το άνοιγμα των αυλακιών για το πότισμα, την επισκευή του μύλου, το πώς βοηθούσε ο ένας τον άλλον για την κατασκευή του σπιτιού του, πώς η γιαγιά του έκανε διαλογή των σκουπιδιών, αυτό που στις μέρες μας ονομάζουμε κομποστοποίηση.

«Οι κοινωνίες εδώ ήταν σχεδόν αυτόρκες μέχρι τον πόλεμο του '40. Δεν υπήρχε επικοινωνία με τον άλλον κόσμο, ο δρόμος στην

Μεσοχώρα ήρθε το '62», μου λέει ο Θανάσης Καλαντζής περιγράφοντας το χωριό του. Είχαν ζώα απ' όπου εξασφάλιζαν το κρέας και τα γαλακτοκομικά και τις λογγιές δίπλα στο ποτάμι όπου καλλιεργούσαν. Τα κρατικά μονοπώλια που υπήρχαν στην Μεσοχώρα και στο Γαρδίκι φρόντιζαν να τροφοδοτούν τα γύρω χωριά με λάδι, αλάτι και φωτιστικό πετρέλαιο.

Ο κάμπος και οι εκβολές

Στον κάμπο του Αγρινίου, ο Αχελώος απελευθερώνεται επιτέλους από τις στενές αγραφιώτικες χαράδρες και παιχνιδίζει φτιάχνοντας μαιανόρισμους — ίσως να θέλει να τον φανταστούμε να προσπαθεί να αποφύγει τις ανθρωπινες παρεμβάσεις στην κοίτη του —, γίνεται ταυτοτικός για τον τόπο και τους ανθρώπους του. Ο Αγρινιώτης Νίκος Ιωάννου λέει ότι «δεν θα υπήρχε η πόλη εκεί που είναι σήμερα εάν δεν υπήρχε το ποτάμι. Ακόμα και το αρχαίο

| Εκβολές του Αχελώου. Φωτό / Βασίλης Γαλατάς, @vasilisgalatasphotography

Αγρίνιο εκεί ήταν, δίπλα στον Αχελώο. Ο κάμπος που σχηματίζεται από το Αγρίνιο και κάτω είναι ένας πλούσιος κάμπος, οπότε και το δέσιμο είναι ακόμα πιο μεγάλο». Οι εκβολές του στο Ιόνιο εξακολουθούν να είναι ένας πλούσιος βιότοπος παρόλο που έχουν δεχθεί έντονες πιέσεις από την ανθρώπινη δραστηριότητα και τα φράγματα που έχουν κατασκευαστεί στον ρου του. «Το ποτάμι θρέφει τον κάμπο αλλά θρέφει και την θάλασσα», λέει ο Ιωάννου. «Ήδη το 1930 στις εκβολές έχει αποκοπεί η μία από τις δύο ροές του δέλτα του ποταμού. Εξίσου φοβερή είναι η αλλαγή των εκβολών του Αχελώου στις δεκαετίες του '50, του '60 και του '70. Απ' όταν ολοκληρώθηκαν τα τρία μεγάλα φράγματα, τα αλιεύματα στην περιοχή μειώθηκαν σε πολύ μεγάλο βαθμό. Χωρίς τα νερά των ποταμών επηρεάζονται και οι αλυκές και όλη η φυσιολογία της περιοχής. Όταν στις εκβολές μειώνονται τα νερά που

κατεβαίνουν από το ποτάμι, η θάλασσα εισχωρεί στο έδαφος, οπότε υποβαθμίζονται τα οικοσυστήματα, χάνονται ακόμα και χωράφια. Η κτηνοτροφία επίσης έχει αποψιλώσει, πολύ σημαντικούς για το οικοσύστημα, λόφους στο δέλτα του ποταμού. Το ίδιο και οι παράνομες αμμοληψίες».

Την διετία 2008-2010 το τμήμα Γεωγραφίας του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου, με συντονιστή τον καθηγητή Κωστή Χατζημικαήλ, έτρεξε ένα ερευνητικό πρόγραμμα με τίτλο Το σύγχρονο ελληνικό πολιτισμικό τοπίο: ένας αεροφωτογραφικός άτλαντας.² Σε ένα από τα τελικά κείμενα αυτής της έρευνας, με τίτλο

2. Το σύγχρονο ελληνικό πολιτισμικό τοπίο: ένας αεροφωτογραφικός άτλαντας, Εργαστήριο Εφαρμοσμένης και Ανθρώπινης Γεωγραφίας, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, 2008-2010, greekscapes.gr

Αποτύπωση του τεχνητού χαρακτήρα του φυσικού τοπίου στις εκβολές του Αχελώου. Η μορφή του οφείλεται κυρίως στην ανθρώπινη παρέμβαση. Πηγή / Το σύγχρονο ελληνικό πολιτισμικό τοπίο: ένας αεροφωτογραφικός άτλαντας.

Η λουρνονησίδα του Αχελώου και ο υγροβιότοπος του Μεσολογγίου, καταγράφεται αυτό το ανταγωνιστικό κράμα φυσικού και ανθρωπογενούς χαρακτήρα που συναντάμε στο οικοσύστημα των εκβολών του Αχελώου. Το σημερινό τοπίο οφείλει την μορφή του κυρίως στην ανθρώπινη παρέμβαση καθώς ο εγκιβωτισμός και τα φράγματα έχουν ανασχέσει την πλημμυρική δράση του ποταμού καθορίζοντας επακριβώς τις ποσότητες και την περιοδικότητα του νερού. Το νεότερο μεταπολεμικό γεωργικό μοντέλο και τα συνοδά εγγειοβελτιωτικά έργα είχαν σαν αποτέλεσμα τεράστια τμήματα του βιότοπου να αποξηρανθούν και να αποδοθούν στη γεωργία χωρίς πάντα να γίνουν παραγωγικά λόγω υπερεκτίμησης και τελικά αστοχίας των διαθέσιμων τεχνικών. Έτσι, όμως, αποσπαστηκαν σχεδόν όλα τα εδάφη από τον βιότοπο αφήνοντας σε φυσική κατάσταση μόνο τα υγρά τμήματά του.

Η οικονομική και αναπτυξιακή ιστορία της χώρας αποτυπώνεται στο τοπίο των εκβολών του Αχελώου: εντατική και εμπορευματοποιημένη γεωργία που ανασχτά όλο και περισσότερη διαθέσιμη αγροτική γη για καλλιέργειες. Δημιουργία αλυκών βιομηχανικής κλίμακας, μετεξέλιξη μίας τοπικής παραδοσιακής συλλεκτικής δραστηριότητας. Εκτεταμένες περιοχές παραθεριστικής κατοικίας στα πιο ευαίσθητα σημεία του βιότοπου. Και μία ζωνοποιημένη προστασία της περιοχής που κατατείνει στο διαχωρισμό του φυσικού χώρου από τον ανθρωπολειτουργικό χωρίς να επεμβαίνει στις κοινωνικοοικονομικές δομές των τοπικών κοινοτήτων.³

3. Βλέπε επίσης Άρης Ψιλοβίκος, Γιώργος Σzeitανίδης, Αντώνης Ψιλοβίκος, Το υγροτοπικό σύμπλεγμα της λεκάνης του Κάτω Αχελώου ως περιβαλλοντικό, εκπαιδευτικό, τουριστικό και γεωπολιτιστικό πρότυπο, Συμπόσιο: γεωτουριστικά, γεωπολιτιστικά μονοπάτια και γεωμυθότοποι, πρακτικά συνεδρίου, έκδοση του Γεωτεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας-παράρτημα Ανατολικής Στερεάς, 2000, σελ. 114-125. Περιγράφεται η πάλη του ανθρώπου με τα υγροτοπικά συστήματα αυτής της περιοχής και πώς αυτή έχει αποτυπωθεί

Ο Γιάννης Ρουσόπουλος,⁴ γεννημένος στην Πελοπόννησο και έχοντας κάνει από τη δεκαετία του '80 το Μεσολόγγι δεύτερο σπίτι του, ήταν ένας άνθρωπος που κουβαλούσε διάφορες ταυτότητες: περιβαλλοντολόγος, ορνιθολόγος, φωτογράφος της φύσης. Όσοι και όσες τον γνώριζαν περιέγραφαν πώς η καθημέρα από αυτές τις ταυτότητες και όλες μαζί, είχαν συνταιριάζει πάνω του, τις αναδείκνυε και τον αναδείκνυαν. Τον καιρό που ερευνούσα και έγραφα προσπάθησα με διάφορους τρόπους να έρθω σε επικοινωνία μαζί του. Παραιτημένος και απογοητευμένος που δεν τα κατάφερα, λίγο πριν κλείσει η ύλη του περιοδικού, ένα μήνυμα στο τηλέφωνο με ενημέρωνε για τον θάνατό του. Είμαι σίγουρος ότι αυτό το άρθρο θα ήταν πολύ πιο πλούσιο και το κεφάλι μου πολύ πιο γεμάτο εάν είχα την τύχη να γνωρίσω και να συμπεριλάβω σε αυτό την εμπειρία και τις γνώσεις ενός ανθρώπου που είχε γίνει ένα με το οικοσύστημα του Αχελώου, τον κάμπο της Αιτωλοακαρνανίας, τις λιμνοθάλασσες του Μεσολογγίου και του Αμβρακικού. Θα ήθελα να του ζητήσω να επεκταθεί περισσότερο σε εκείνη την λακωνική περιγραφή που είχε ανεβάσει στα προσωπικά του social media για το οδοιπορικό που έκανε το φθινόπωρο του 2024 στην κοιλάδα του Αχελώου, από το Αγρίνιο μέχρι το Αυλάκι. «Η φύση οργιάζει. Οι άνθρωποι κοινωνότητες βρίσκονται σε φάση δημογραφικής κατάρρευσης», έγραφε. «Κάποιοι

στην μυθολογία, στην ιστορία, στους θρύλους και στις παραδόσεις της Αιτωλίας και της Ακαρνανίας. Τα τελευταία χρόνια οι φυσικοί υγρότοποι μετατράπηκαν σε ελεγχόμενα συστήματα και οι άνθρωποι παρεμβάσεις στις δελταϊκές πεδιάδες και στις λιμνοθάλασσες έχουν αλλάξει σημαντικά τις φυσικές λειτουργίες τους.

4. Το πλούσιο φωτογραφικό υλικό που είχε συλλέξει από τα οικοσυστήματα της ευρύτερης περιοχής της Αιτωλοακαρνανίας το δημοσίευσε στην προσωπική σελίδα που διατηρούσε στο facebook και αξίζει να ανατρέξετε σε αυτό. Επίσης, έχει εκδώσει δύο βιβλία, το Ναυπακτία. Από το Αντίρριο... ως τα Βαρόδουσια, εκδόσεις Δωδώνη, 2006 και το Στο Μεσολόγγι με τα πουλιά!, εκδόσεις Ρουσόπουλος Β. Ι., 2017.

επιμένουν. Ευτυχώς, βρίσκεις ακόμα κάποιο καφενείο να δεις έναν άνθρωπο και να πεις δυο κουβέντες. Από τις κουβέντες έμαθα ότι η ΤΕΡΝΑ ετοιμάζει το έδαφος για κατασκευή μεγάλου υδροηλεκτρικού φράγματος στα στενά μεταξύ Παλαιόπυργου-Αυλακίου. Δεν γνωρίζω πόσο ευσταθούν τα νέα, αλλά, το σενάριο για το φράγμα υφίσταται από το παρελθόν. Έμαθα επίσης ότι ενεργοποιείται πάλι το θέμα των φραγμάτων Συκιάς και Μεσοχώρας, καθώς και η εκτροπή νερών του Αχελώου προς τη Θεσσαλία. Αυτά στα καφενεία των χωριών, αλλά μπορεί και σε άλλα καφενεία, όπως της Βουλής ή σε συναντήσεις με επιχειρηματικούς κύκλους. Δεν γνωρίζουμε, εικάζουμε. Πάντως, η εκτροπή του Αχελώου προς Αθήνα από τη λίμνη Κρεμαστών προχωράει. Θα λένε οι απόγονοί μας, κάποτε ήταν ένας τρανός ποταμός, που πάλεψε με τον Ηρακλή..., και το κέρασ..., η Αμάλθεια..., ο πλούτος και η γονιμότητα, η αρμονία, το μέτρο, ο σεβασμός στη φυσική δημιουργία..., όλα θα είναι παρελθόν».

Εκείνα τα λόγια του Ρουσόπουλου θα μπορούσες να τα πεις και προφητικά, με βάσει τις εξελίξεις που τρέχουν έναν χρόνο μετά. Αλλά στην κοιλάδα του Αχελώου, αυτήν που το επενδύτικό κεφάλαιο, χωρίς σταματημό, προσπαθεί να την αποικίσει από άκρη σε άκρη, από τις πηγές μέχρι τις εκβολές του, το να ακούγονται σχέδια για νέα φράγματα, μικρά ή μεγάλα, έχει γίνει μία προβλέψιμη κανονικότητα. Στέκομαι στις παλιές Τριχιές, στην γέφυρα του Αυλακίου που ενώνει την Αιτωλοακαρνανία με τον νομό Καρδίτσας, για την οποία δούλεψαν από το 1907 και για τέσσερα χρόνια 60 μαστόρια από την Ήπειρο και άλλοι τόσοι ντόπιοι από τα μέρη του Βάλτου. Στο βάθος η κορυφογραμμή από το βουνό του Γαβρόγου. Για αυτό εδώ το σημείο, εγκρίθηκε στα τέλη του καλοκαιριού η περιβαλλοντική μελέτη κατασκευής από την ΤΕΡΝΑ ενός ακόμη φράγματος στον ρου του ποταμού, ύψους 95 μέτρων. Κοιτάζω προς τον βορρά, απ' όπου κατεβαίνει το νερό. Η τεχνητή λίμνη που θα

δημιουργηθεί εδώ θα φτάσει σχεδόν τα 13 χιλιόμετρα σε μήκος, σχεδόν μέχρι την γέφυρα του Κοράκου, κατακλύζοντας οικισμούς του Καταφυλλίου και των Βραγκιανών.⁵

Φράγματα και άλλα τάματα

Η Δελφική Αμφικτυονία ήταν μία ομοσπονδία δώδεκα φυλών της Θεσσαλίας και της Στερεάς Ελλάδας, αρχικά με θρησκευτική, μετέπειτα και με πολιτική σημασία. Ο Αθηναίος ρήτορας Αισχίνης διασώζει την πληροφορία ότι πριν συνενωθούν όλες αυτές οι φυλές στο Κοινό, είχαν υποσχεθεί ότι δεν θα εκτρέψουν τα νερά καμίας από τις συμβαλλόμενες πόλεις της ομοσπονδίας, ούτε σε καιρό ειρήνης ούτε σε καιρό πολέμου. Και αυτό συμπεριλαμβανόταν στον Δημόσιο Όρκο. Κατά μία άλλη εκδοχή, αυτή η συμφωνία αναφέρονταν στην μη καταστροφή των υδραγωγείων της κάθε πόλης. Σε κάθε περίπτωση, από τα αρχαία χρόνια φαίνεται ότι ο σεβασμός απέναντι στο νερό βρισκόνταν πολύ ψηλά σε όλες τις μορφές οργάνωσης των ανθρώπινων κοινωνιών. Είτε μέσα από την ιεροποίησή του, είτε μέσα από νόμους που ρύθμιζαν σχέσεις μεταξύ πόλεων ή φυλών. Αιώνες μετά, στην εποχή μας, ο Αχελώος, ο κατ'εξοχήν μυθικά ντυμένος ποταμός, απομυθοποιείται, και οι καινούργιες αφηγήσεις γύρω από αυτόν είναι σε θέση να παράγουν

5. Η έγκριση της ΑΕΠΟ από το υπουργείο έγινε στα τέλη του Αυγούστου, παρά τις αρνητικές γνωμοδοτήσεις τοπικών Δήμων και Περιφερειών, ακόμα και του ΟΦΥΠΕΚΑ. Μέσα στον Νοέμβριο τοπικοί σύλλογοι και φορείς της Άρτας και της Αργιθέας προσέφυγαν στο ΣτΕ για να ακυρωθεί η σχετική έγκριση. Τα σχέδια για την κατασκευή φράγματος από την ΔΕΗ στην περιοχή, στο ύψος του οικισμού Αρόδανοβο, υπάρχουν από το 1964. Συνδέεται άμεσα με την περάτωση και λειτουργία των φραγμάτων σε Συκιά και Μεσοχώρα, καθώς σε περίπτωση που προκριθεί το Αυλάκι αποδυναμώνεται τεχνικά η δυνατότητα λειτουργίας των άλλων δύο υδροηλεκτρικών βορειότερα. Σε κάθε περίπτωση, όλα αυτά τα επενδυτικά σχέδια, σε οποιοδήποτε μορφή τους, μετατρέπουν τον Αχελώο από ένα ελεύθερο και άγριο ποτάμι σε ένα σύνολο από τεχνητές λίμνες με ελεγχόμενη ροή νερού.

πολλές και διαφορετικές ιστορίες επικυριαρχίας του ανθρώπου πάνω στον φυσικό κόσμο.

Τα τρία φράγματα στον ρου του είναι κάποιες τέτοιες ιστορίες: των Κρεμαστών το οποίο κατασκευάστηκε το 1966, του Καστρακίου το 1969 και του Στράτου το 1989. Ένα μεγάλο μέρος του ποταμού μετατράπηκε σε τεχνητές λίμνες για να λειτουργήσουν τα υδροηλεκτρικά εργοστάσια της ΔΕΗ σε μία εποχή που η εκβιομηχάνιση και ο (απαραίτητος γι' αυτήν) εξηλεκτρισμός της χώρας είχε μετατραπεί σε ένα εθνικό συλλογικό φανταστικό συνδεδεμένο όχι μόνο με την οικονομική ανάπτυξη αλλά και με μία ευρωπαϊκή και νεωτερική σύμπλευση του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού. Το 1950 ιδρύεται η Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού (ΔΕΗ) η οποία σταδιακά θα εξαγοράσει όλες τις μικρότερες επιχειρήσεις που ηλεκτροδοτούσαν την επικράτεια (385 συνολικά) και θα γίνει εργαλείο για την χάραξη μίας εθνικής ενεργειακής πολιτικής που δεν μπορούσε να μην συμπεριλαμβάνει και τη δυνατότητα του καθενός και της καθεμιάς να έχουν πρόσβαση σε ρεύμα. Η ανάπτυξη της μεταπολιτικής βιομηχανίας (αλουμίνιο, λιπάσματα, χάλυβας, λιγνίτης) αποζητά μία ανάλογη αύξηση της ισχύος της ηλεκτρικής ενέργειας.⁶ Μέσα σε 25 χρόνια, μέχρι το 1975,

η ΔΕΗ θα κατασκευάσει επτά μεγάλα υδροηλεκτρικά εργοστάσια, ανάμεσά τους αυτά των Κρεμαστών, του Καστρακίου και της Πλαστήρα.

Ξεριζωμός και αποζημιώσεις

Συζητώ με ανθρώπους της περιοχής και προσπαθώ να καταλάβω πώς προσέλαβαν τα έργα εκείνης της εποχής. Επιλεκτική η μνήμη, έχει κρατήσει τα μεροκάματα που άνοιξαν τότε στον τόπο, που παραμέρισαν την κτηνοτροφία και την καλλιέργεια του καπνού καθώς πλημμύρισαν σχεδόν όλες οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις. Ανατρέχω και σε αρχεία εφημερίδων της εποχής, οι σελίδες τους φιλοξενούν υποσχόμενες διαφημιστικές καταχωρίσεις της ΔΕΗ, άρθρα που καταγράφουν την κριτική της αντιπολίτευσης στο κόστος των έργων (sic) και άλλα που μιλούν με προσμονή και περηφάνια για το υδροηλεκτρικό εργοστάσιο και τις προοπτικές του.

Δεν συμβαίνει το ίδιο στην περίπτωση των Κρεμαστών, όπου κατασκευάστηκε ένα από τα μεγαλύτερα γαιοφράγματα στην Ευρώπη, εκεί όπου σμίγανε ο Τρικεριώτης, ο Αγραφιώτης, η Μέγδοβα και ο Αχελώος. Τρία χωριά (Αγ. Βασίλειος, Επισκοπή, Σίδερα) θα πνιγούν κάτω από

6. Στα μέσα του 1960 κατασκευάζεται στην Βοιωτία εργοστάσιο από την Αλουμίνιον της Ελλάδος (σήμερα Μυτιληναίος), θυγατρική εταιρεία του γαλλικού ομίλου Pechiney (ΠΕΣΙΝΕ), για να εκμεταλλευτεί τα πλούσια κοιτάσματα βωξίτη στην Γκίωνα και στον Παρνασσό. Ο γαλλικός μητρικός όμιλος εκείνη την περίοδο έχει αποφασίσει να μεταφέρει τις γραμμές παραγωγής του σε χώρες χαμηλού κόστους γης, εργασίας, πρώτης ύλης και ενέργειας. Το ελληνικό κράτος της παραχώρησε φθηνή γη, είτε μέσω αναγκαστικών απαλλοτριώσεων υπέρ της εταιρείας είτε με άμεση αγορά γης.

Της εξασφάλισε όμως και φθινό ρεύμα, μέσω μίας σύμβασης με την ΔΕΗ στο 1/3 του κόστους του. Εκείνη την περίοδο η τιμή της οικιακής κατανάλωσης ρεύματος ήταν 22 δραχμές/κιλοβατώρα, οι αγρότες πλήρωναν 14 δραχμές/κιλοβατώρα, η κρατική ΛΑΡΚΟ 7,3 δραχμές/κιλοβατώρα και η Αλουμίνιον 5,25 δραχμές/κιλοβατώρα. Το εργοστάσιο της ΠΕΣΙΝΕ κατανάλωνε σχεδόν το 10% της συνολικής ηλεκτρικής ενέργειας της χώρας. Καθώς το ελληνικό κράτος τότε είχε πολύ περιορισμένες πηγές ενέργειας, μία άποψη υποστηρίζει ότι η κατασκευή του υδροηλεκτρικού εργοστασίου στα Κρεμαστά ήρθε να καλύψει τις αυξημένες ανάγκες σε ενέργεια για την παραγωγή αλουμινίου (1 τόνος απαιτεί 14.821KWh ηλεκτρικής ενέργειας).

| Αχελώος, Αυλάκι. Το σημείο όπου σχεδιάζεται η κατασκευή ενός ακόμη φράγματος. Φωτό / Γιάννης Ρουσόπουλος.

τα νερά της τεχνητής λίμνης και οι κάτοικοί τους θα ξεριζωθούν βίαια.⁷ Άλλοι 15 οικισμοί θα επηρεαστούν με έμμεσο τρόπο, καθώς δασικές, γεωργικές και κτηνοτροφικές εκτάσεις θα κατακλυστούν από τα νερά αναγκάζοντας τους κατοίκους τους να μεταναστεύσουν. Ο Θωμάς Κώτσιας, κάτοικος της Βαλαώρας, περιγράφει ότι το 1963, όταν ολοκληρώθηκαν οι εργασίες του φράγματος και άρχισε η καταγραφή των περιουσιών των κατοίκων για να αποζημιωθούν, πολλές χαρακτηρίστηκαν ότι ανήκουν στο ελληνικό δημόσιο καθώς δεν υπήρχαν τίτλοι ιδιοκτησίας. Η αυθαίρετη καταγραφή και αποτίμηση των αποζημιώσεων από την ΔΕΗ ξεσηκώνει αντιδράσεις και διοργανώνεται μαζικό συλλαλητήριο στα Σίδερα της Επισκοπής, το οποίο όμως δέχεται την επίθεση της χωροφυλακής με αποτέλεσμα πολλοί άνθρωποι να συλληφθούν και να βρεθούν στις φυλακές με βαριές κατηγορίες.⁸

Μεροκάματα στον τόπο

Τα τρία υδροηλεκτρικά εργοστάσια της ΔΕΗ στον ρου του Αχελώου θα μεταλλάξουν ανεπιστρεπті όχι μόνο τον ποταμό και το οικοσύστημά του αλλά και τους ανθρώπους που ζουν γύρω από αυτόν. Στα Κρεμαστά, εκατοντάδες ντόπιοι που μπορεί ήδη να είχαν ξεριζωθεί από τα χωριά τους θα εργαστούν για την αποψίλωση και την εκμετάλλευση των δασών μέχρι το ύψος που θα έφτανε η στάθμη της τεχνητής λίμνης. Χιλιάδες στρέμματα δάσους θα καταστραφούν για την παραγωγή καυσόξυλων και ξυλοκάρβουνου. Στην Μεσοχώρα η ΔΕΗ μοίρασε μεροκάματα, εξειδίκευση και κατασκεύασε

δρόμους. «Οι άνθρωποι είχαν τη δυνατότητα να παίρνουν έναν αξιοπρεπή μισθό, να μένουν στο χωριό τους, να δουλεύουν στην ΔΕΗ και να εξασφαλίσουν και μία μελλοντική αποκατάσταση, απέκτησαν εξειδίκευση για να μπορούν να δουλέψουν και σε άλλα έργα», λέει ο Δημήτρης Κουτσαμπασιάκος. Μου περιγράφει, όμως, και την ιστορία της οικογένειάς του, πώς σχετίστηκε με το φράγμα. Το πατρικό του οπίτι στο Αρματωλικό είναι απαλλοτριωμένο από την ΔΕΗ καθώς βρίσκεται σχεδόν στο κέντρο του πυθμένα της λίμνης που σχεδιάζεται να γίνει. «Ο πατέρας μου σκοτώθηκε όταν ήταν 36 ετών, στις πρώιμες εργασίες του φράγματος, σε ένα εργατικό ατύχημα το οποίο έγινε το 1972 στη διάνοιξη δρόμων προς το χωριό. Τότε έλεγαν ότι αυτοί οι δρόμοι προαναγγέλλουν τη δημιουργία του φράγματος της Μεσοχώρας». Στο ντοκιμαντέρ του Ο Ηρακλής, ο Αχελώος και η γιαγιά μου (1997) επιχειρεί να αναδείξει τον τρόπο που η γιαγιά του, μία γυναίκα αντιπροσωπευτική των γυναικών της Πίνδου, βιώνει την κατασκευή του έργου. «Η γιαγιά θεωρούσε ότι θεμελίωσε το έργο με τον θάνατο του γιου της. Για να μπορέσει να τον αντέξει, το ενέταξε στην λαϊκή παράδοση θεωρώντας ότι στα θεμέλιά του βρίσκονται τα οστά του παιδιού της, του μοναχογιού της».

Τα ανύπαρκτα μέτρα ασφαλείας σε συνδυασμό με τα, υψηλής έντασης, τεχνικά έργα έχουν σαν αποτέλεσμα εργατικά ατυχήματα που αποφέρουν σοβαρούς τραυματισμούς ή και θανάτους εργατών. Σύμφωνα με στοιχεία της ΔΕΗ 30 άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους στην κατασκευή των υδροηλεκτρικών εργοστασίων στα Κρεμαστά, στο Καστράκι και στον Στράτο. Ο Κώτσιας μοιράζεται την εμπειρία του ως εργάτης στα έργα στα Κρεμαστά, όταν ένα εργατικό δυστύχημα με έναν νεκρό στα έγκατα μίας από τις γαλαρίες προκάλεσε μία αυθόρμητη απόπειρα διαμαρτυρίας. Η επιθεώρηση εργασίας θα επισκεφτεί τα γραφεία της εταιρείας και όχι τον τόπο του δυστυχήματος, ενώ στην είσοδο της γαλαρίας από τη μία

7. Βίαιες συγκρούσεις αγροτών και χωροφυλακής με 64 τραυματίες εις τον Αχελών, εφημερίδα Ελευθερία, φ. 5782, 21/7/1963. 800 κάτοικοι του Αγ. Βασιλείου κινούνται προς τα έργα της ΔΕΗ διαμαρτυρούμενοι για τις μικρές αποζημιώσεις που πήραν για τις απαλλοτριώσεις των χωραφιών τους.

8. Θωμάς Κώτσιας, *Λίμνη Κρεμαστών: 50 χρόνια μετά... Ένα οδοιπορικό στο χώρο και το χρόνο!*, Ευρυτάνας Ικνυλάτης, *eyrgytixn.blogspot*, Μάιος 2013.

βρισκόταν ο εργοδότης και από την άλλη ο ταμίας, οι οποίοι διάβазαν τα ονόματα της βάρδιας και οι εργαζόμενοι με τη σειρά τους καλούνταν να επιλέξουν αν θα μπουν μέσα για δουλειά ή θα περάσουν απ' τον ταμιά για εξόφληση και απόλυση. Μέσα σε αυτή τη συνθήκη προέκυψε και το 45άρι δισκάκι της εποχής για τα πολλά παιδιά που σκοτώθηκαν μέσα στις γαλαρίες των έργων του Αχελώου, με άγνωστους τους πρώτους εμπνευστές του, όπως άλλωστε συμβαίνει στην ιστορία των δημοτικών τραγουδιών, και με τους εργάτες στα έργα και τους κατοίκους της περιοχής να το κάνουν ανάρπαστο.

Ο, πολύτιμος, άνω ρους του ποταμού

Τα τρία φράγματα (Κρεμαστών, Καστρακίου, Στράτου) στον κάτω ρου του Αχελώου, όσο άβολο και αν ακούγεται, έχουν κάνει τον κύκλο τους όσον αφορά το κοινωνικό και

περιβαλλοντικό τους αποτύπωμα. Έχουν διαμορφώσει το (μη) παραγωγικό μοντέλο των περιοχών αυτών, νέα (τεχνητά) οικοσυστήματα έχουν δημιουργηθεί και συχνά-πυκνά οι ταξιδιωτικοί οδηγοί ξεχωρίζουν το Καστράκι για την θέα του στην τεχνητή λίμνη και την λίμνη των Κρεμαστών για τις ήπιες εναλλακτικές δραστηριότητες που μπορείς να απολαύσεις στα (ιδιωτικά) νερά της.⁹ Από την άλλη, στον άνω ρου του Αχελώου ο κύκλος των βιομηχανικών παρεμβάσεων που σχεδιάζονται

9. Τα νερά της λίμνης Κρεμαστών είναι ιδιωτικοποιημένα και ανήκουν στην ΔΕΗ, πρώτη ύλη για τη λειτουργία του υδροηλεκτρικού της εργοστασίου. Οποιαδήποτε δραστηριότητα ή χρήση των νερών της θα πρέπει να έχει την έγκριση από την εταιρεία, ενώ καταγράφονται και περιπτώσεις κατοίκων της περιοχής οι οποίοι έχουν δεχτεί πρόστιμα γιατί ψαρεύουν στα νερά της χωρίς να μπουν στη διαδικασία να ζητήσουν άδεια! Η ΔΕΗ μάλιστα πέρα από τα νερά έχει στην

Με την ολοκλήρωση του έργου [της λίμνης Κρεμαστών] καταγράφεται η εκκένωση των χωριών που επρόκειτο να πλημμυρίσουν. Φωτό / Κώστας Μπαλάφας. Από τη μονογραφία Τα αντίρροπα ρεύματα του Αχελώου, έκδοση Μουσείο Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης, 2002.

στο ποτάμι παραμένει ελλειπτικός. Οι αγώνες των τοπικών κοινωνιών, τόσο στην Μεσοχώρα ενάντια στην κατασκευή ενός ακόμη φράγματος και την εκτροπή του Αχελώου προς την Θεσσαλία όσο και στον Ασπροπόταμο ενάντια στα μικρά υδροηλεκτρικά εργοστάσια, καταγράφουν επιμέρους νίκες και θέτουν σοβαρά εμπόδια στα επενδυτικά σχέδια.

Η ιστορία ενός φράγματος και μίας εκτροπής

Ο Αποστόλης Κουτσοκώστας γεννήθηκε στα Τρίκαλα το 1890. Διετέλεσε καθηγητής στο ΕΜΠ, φτάνοντας κάποια στιγμή και στη θέση του πρύτανη. Το βιογραφικό του, το οποίο περιγράφει έναν άνθρωπο που πέρασε από πολλές και διαφορετικές διευθυντικές θέσεις εργοστασίων και οργανισμών, ταξιδύοντας ως τη Ζυρίχη για επιμορφώσεις, θα μπορούσε να κάνει περήφανους τους συντοπίτες του. Αυτό που ενδιαφέρει στη δική μας ιστορία είναι ότι επρόκειτο για ένα άτομο που διετέλεσε στενός φίλος του πρωθυπουργού Πλαστήρα και του πρότεινε την κατασκευή τοξωτού φράγματος στον Ταυρωπό και την εκτροπή του Αχελώου. Την δεκαετία του '50, επί πρωθυπουργίας Καραμανλή η πρότασή του θα μελετηθεί αλλά δεν θα προχωρήσει για οικονομικούς λόγους. Το 1972 επαναφέρει την ιδέα της εκτροπής ο μηχανικός της ΔΕΗ Στ. Μαγειριάς. Ο Θανάσης Καλαντζής θυμάται ότι την δεκαετία του '70 εμφανίστηκε στην Μεσοχώρα μια канаδική εταιρεία που έκανε γεωτρήσεις ελέγχοντας το έδαφος εκεί όπου θα γινόταν το φράγμα. «Πολλοί από αυτούς έμεναν εδώ, στο χωριό, και έλεγαν ότι θα γίνει λίμνη, αλλά κανείς δεν

τους πίστευε. Κυρίως οι μεγαλύτεροι δεν μπορούσαν να το πιστέψουν ότι μπορεί να γίνει τέτοιο πράγμα εδώ». Η εξαγγελία του έργου της εκτροπής από τον ίδιο τον Α. Παπανδρέου, το 1983, από το Κιλελέρ, αποτέλεσε την πιο σαφή αποτύπωση των σχεδιασμών του ελληνικού κράτους. Μέχρι τότε η ΔΕΗ, η οποία ήδη λειτουργούσε δύο υδροηλεκτρικά εργοστάσια στον κάτω ρου του Αχελώου, μάλλον δεν επιθυμούσε την εκτροπή, καθώς θα έχανε μέρος της πρώτης ύλης (νερό) που χρειαζόνταν τα εργοστάσιά της. Το φράγμα της Μεσοχώρας αρχικά σχεδιάστηκε ως έργο υδροηλεκτρικό, με ύψος στάθμης τα 60 μέτρα.¹⁰ Ως έργο εκτροπής το ύψος του ανέβηκε στα 155 μέτρα, με σκοπό να αποθηκεύεται νερό το οποίο το καλοκαίρι θα εκτρέπονταν στην Θεσσαλία για άρδευση. Η Μεσοχώρα, το Αρματωλικό και διάφοροι ακόμη οικισμοί επρόκειτο να κατακλυστούν. Το 1985 ξεκίνησαν τα έργα σε ένα από τα ομορφότερα μέρη στον άνω ρου του Αχελώου στην Πίνδο, στην θέση Λογγά Μοροσσιού. Η ΔΕΗ θα αποκρύψει τα πραγματικά στοιχεία από τους κατοίκους του χωριού και δεν θα επιδιώξει καμία διαβούλευση μαζί τους. «Τότε μιλούσαμε για ένα μικρό φράγμα που θα κατέστρεφε ένα τμήμα της περιοχής, δεν θα κινδύνευαν χωριά παρά κατοικίες γύρω από τον ποταμό. Το έργο στην πορεία έγινε ένα από τα μεγαλύτερα στο είδος του στην Ευρώπη. Οι χωρικοί κατά κάποιον τρόπο εξαπατήθηκαν», λέει ο Κουτσαμπασιάκος.

Η ιστορία του αγώνα στην Μεσοχώρα: δεν περνάς κυρά ΔΕΗ

Είμαστε στο 1987, έχει ξημερώσει ένα όροσερό καλοκαιρινό πρωινό στην Μεσοχώρα και η κάτοικος του χωριού Νίκη-Ελευθερία Οικονόμου-Ευαγγελίδη χτυπάει την καμπάνα που

ιδιοκτησία της, από την δεκαετία του '60, και ένα σύνολο απαλλοτριωμένων, έναντι μικρού αντιτίμου, εκτάσεων που βρίσκονται στα πρανή των βουνών που την περικλείουν. Αυτές οι εκτάσεις, εφόσον δεν έχουν καλυφθεί με νερό χρησιμοποιούνται όλα αυτά τα χρόνια από τους ανθρώπους της περιοχής για αγροτικές και επαγγελματικές χρήσεις χωρίς όμως να έχουν την κυριότητά τους. Εραστής των Αγράφων, τεύχος 9, χειμώνας 2025.

10. Στην πραγματικότητα η ΔΕΗ σχεδίαζε δύο φράγματα για υδροηλεκτρικούς σκοπούς στην ευρύτερη περιοχή. Ένα στην Μεσοχώρα και ένα στην Κορυφή, κοντά στα σύνορα με την Άρτα.

θα σημάνει την απαρχή της οργάνωσης του αγώνα των κατοίκων του χωριού ο οποίος από τότε κρατάει σχεδόν 40 χρόνια. Λίγο νωρίτερα την ίδια μέρα, ο πρόεδρος της κοινότητας Τ. Χαλιμούρδας, ανακοίνωνε από τα μεγάφωνα του κοινοτικού γραφείου την εκτροπή του Αχελώου στην σήραγγα και την έναρξη της κατασκευής του προφράγματος από την ΔΕΗ, καλώντας σε γενική συνέλευση το απόγευμα. Ωστόσο, οι καταστάσεις απαιτούσαν άμεσες κινήσεις. Τις επόμενες εβδομάδες η ΔΕΗ θα απαντήσει σε επιστολή των κατοίκων αποκαλύπτοντας το πραγματικό ύψος του φράγματος και τα δεδομένα του έργου. Κάπως έτσι έγινε αντιληπτό ότι τα 2/3 του χωριού επρόκειτο να κατακλυστούν. Το 1988, μέσα από τον αγώνα των κατοίκων, ιδρύεται ο Σύνδεσμος Κατακλυζομένων Οικισμού Μεσοχώρας. Τα επόμενα χρόνια δυναμικές κινήσεις διαμαρτυρίας θα κάνουν γνωστό και ορατό τον αγώνα των κατοίκων στο πανελλήνιο, όπως ήταν η κατάληψη του εργοταξίου τους φράγματος της ΔΕΗ τον Μάιο του 1990 και οι συγκρούσεις με τις αστυνομικές δυνάμεις.¹¹

Συναντώ τον Δημήτρη Σπυριδωνίδη στο κέντρο της Αθήνας. Είναι μέλος της Αυτόνομης

Συνάντησης Αγώνα, η οποία δημιουργήθηκε τον Αύγουστο του 2007 στην Μεσοχώρα¹² και έκτοτε κάθε καλοκαίρι συμμετέχει στις καλοκαιρινές κινητοποιήσεις στο χωριό, απευθύνοντας το δικό της κάλεσμα. «Εμείς πήγαμε το 2007 και δεν θα είχαμε πάει πουθενά αν δεν είχαν ήδη σταματήσει αυτά τα έργα. Τα οποία τότε επιχειρούσαν να τα ξεκινήσουν και πάλι. Η φραγμάτωση του ποταμού, είτε αυτοτελής για το υδροηλεκτρικό εργοστάσιο είτε για την εκτροπή, σημαίνει καταστροφή του χωριού της Μεσοχώρας. Η τύχη του χωριού είναι απόλυτα συνδεδεμένη με την τύχη του ποταμού. Αν αγωνίζεσαι για το χωριό ταυτόχρονα — ακόμα και αν δεν το λες και δεν το ξέρεις — αγωνίζεσαι και για το ποτάμι». Μου μιλάει για την αγάπη που είχε από μικρός

11. Για την ιστορία και τις δράσεις του Συνδέσμου Κατακλυζομένων Μεσοχώρας «Ο Αχελώος» μπορείτε να ανατρέξετε στο site του, skmachelooos.gr.

12. Η Αυτόνομη Συνάντηση Αγώνα προέκυψε μέσα από την συνάντηση αρκετών αγωνιστών από την Θεσσαλία, την δυτική Ελλάδα και την Αθήνα, και την συζήτηση, ένα βράδυ, γύρω από μια φωτιά στις όχθες του Αχελώου. Περισσότερες πληροφορίες στο blog, achelooosasa.squat.gr

1990, κινητοποίηση των κατοίκων στην Μεσοχώρα και κατάληψη του εργοταξίου της ΔΕΗ.

Φωτό / Χρήστος Βλάχος, aftoleksi.gr

για τα βουνά και τη φύση και ότι η πρώτη του επαφή με την υπόθεση Αχελώως ήταν κάπου μέσα στην δεκαετία του '90, όταν έπεσε στα χέρια του ένα έγχρωμο 4σέλιδο από κάποιους οικολόγους, το οποίο και έμεινε στην μνήμη του. Η εποχή ήταν πολιτικά φτωχή όσον αφορά την συμπερίληψη περιβαλλοντικών ζητημάτων στην ατζέντα των αυτόνομων και αντιεξουσιαστικών συλλογικοτήτων.¹³

13. Εξαίρεση στη συνθήκη της εποχής αποτελεί η Θεσσαλική Κίνηση για τη Γη και την Ελευθερία. Θα ασχοληθεί με το ζήτημα της εκτροπής του Αχελώου, εφορμώντας από την εμπειρία της Θεσσαλίας. «...κανένας πολιτικός, και ειδικά αυτοί που δεκαετίες τώρα έχουν υπάρξει υπουργοί και βουλευτές, δεν μπορεί να μας πείσει για το αγαθό των προθέσεων του, αφού ο ίδιος έχει ενεργά συμμετάσχει στο οικολογικό έγκλημα που έχει επιτελεστεί στη θεσσαλική γη (συμβολική μονοκαλλιέργεια, ρύπανση εδάφους και ποταμιών, καταστροφή υπόγειων νερών), στο κοινωνικό έγκλημα που έχει γίνει εις βάρος των θεσσαλικών πόλεων και χωριών (άδειασμα των χωριών από νέους ανθρώπους, άχαρη και αλόγιστη τοιμεντοποίηση των

Ο Ιωάννου λέει ότι «κανένα κομμάτι του παραδοσιακού πολιτικού κινήματος δεν είχε την έννοια της προστασίας του περιβάλλοντος μέσα στον πολιτικό του λόγο. Το οικολογικό κίνημα στην Ελλάδα δεν έχει παράδοση όπως η κεντρική και βόρεια Ευρώπη. Από τα τέλη της δεκαετίας του '90 αρχίζει να γίνεται κάτι σε πιο μαζική κλίμακα και γενικά το κίνημα ασχολείται με μεγαλύτερη ένταση από το 2000 και έπειτα». Είναι από τα ιδρυτικά μέλη της Πανελλαδικής Κίνησης Ενάντια στην Εκτροπή του Αχελώου η οποία συγκροτείται την άνοιξη του 2007 και το καλοκαίρι θα καλέσει σε ένα τριήμερο *camping* στις όχθες του

αστικών κέντρων) και στο οικονομικό έγκλημα που όλο και χειρότερα κάθε μέρα που περνά επιτελείται σε βάρος των εργαζομένων, των μικρών αγροτών και των νέων που ζουν στη Θεσσαλία (χρέη στις τράπεζες, χαμηλοί μισθοί, ανεργία, αυξημένα τιμολόγια για νερό, ρεύμα και τηλέφωνο)».

Από τις εργασίες κατασκευής του υδροηλεκτρικού φράγματος στα Κρεμαστά. Φωτό / Κώστας Μπαλάφας.
Από τη μονογραφία Τα αντίρροπα ρεύματα του Αχελώου, έκδοση Μουσείο Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης, 2002.

ποταμού στην Μεσοχώρα για την ανάδειξη του θέματος.¹⁴

Μία σειρά από νομικές κινήσεις περιβαλλοντικών οργανώσεων και συλλόγων του χωριού θα έχει σαν αποτέλεσμα από το 1994 μέχρι σήμερα το ΣτΕ να εκδώσει επτά ακυρωτικές αποφάσεις για το έργο, ενώ στο ενδιάμεσο διάφοροι νόμοι που κατατέθηκαν είτε τροποποίησαν σημαντικά τον όγκο του νερού που σχεδιάζεται να εκτραπεί προς την Θεσσαλία (από τα 1,5 δισεκατομμύριο κυβικά μέτρα, στα 600 εκατομμύρια και εν τέλει στα 250 εκ. βάσει της τελευταίας αναθεώρησης το 2014), είτε έβαλαν στη δημόσια συζήτηση και την εκδοχή να λειτουργήσει το έργο στην Μεσοχώρα μόνο ως υδροηλεκτρικό, χωρίς την εκτροπή (ΣΥΡΙΖΑ).

Το αποτύπωμα ενός ημιτελούς φράγματος Το φράγμα της Μεσοχώρας στέκει όλα αυτά τα χρόνια εκεί, μία ημιτελής κατασκευή, να θυμίζει την δυνατότητα του βιομηχανικού πολιτισμού να κυριαρχεί στη φύση, να κρατάει μισάνοιχτες τις συζητήσεις για την ολοκλήρωση του έργου αναλόγως προς τα που γέρνει η πολιτική διεκυστίδα, να αφήνει το περιβαλλοντικό και κοινωνικό του αποτύπωμα. Ο Κουτσαμπασιάκος μου λέει ότι «μπορεί να μην έχει γίνει η πλήρωση της λίμνης αλλά όλο αυτό λειτουργεί με αρνητικό πρόσημο. Χρόνο με το χρόνο ο πυθμένας του ποταμού ανεβαίνει από τα φερτά υλικά. Εγώ θυμάμαι ότι

το ύψος ήταν επτά μέτρα όταν πήγαίνες να κατέβεις στο ποτάμι. Τώρα ο γιαλός έχει ανέβει πολύ, υπάρχει το φράγμα που σταματά την ροή του ποταμού, μαζί και τα φερτά υλικά. Αν δεν γινόταν όλα αυτά τα χρόνια αμμοληψίες, τώρα το ποτάμι θα ήταν ένα ίχνος».

Την ίδια στιγμή το χωριό μοιάζει να είναι παρατημένο, στην καλύτερη προχειροφτιαγμένο. «Η Μεσοχώρα δεν είναι ένα παραδοσιακό πέτρινο χωριό. Θα δεις λαμαρίνες, ελενίτ, μπαλώματα. Ήταν ένα χωριό εντελώς καταστραμμένο σε πολύ μεγάλο βαθμό. Ένα μέρος του το έκαψαν οι Γερμανοί, μετά έγινε πεδίο μάχης μεταξύ του Δημοκρατικού και του Εθνικού στρατού. Οι κάτοικοι είχαν φύγει όλοι στον εμφύλιο, είχαν μείνει μόνο όσοι πολεμούσαν, είτε με την μία είτε με την άλλη πλευρά. Κατέβηκαν στα Τρίκαλα και στην Καρδίτσα. Και έπειτα ανέβηκαν ξανά και έχτισαν τα σπίτια τους πέτρα-πέτρα, κουβαλώντας τα υλικά στην πλάτη ή με ζώα στα μονοπάτια», λέει ο Σπυριδωνίδης. Οι συνομιλητές μου, μου περιγράφουν την Μεσοχώρα ως ένα χωριό-όμηρο σήμερα. «Μετά από τόσα χρόνια δεν έχει επενδυθεί τίποτα σε σπίτι στο χωριό, με αποτέλεσμα όλα όσα εγκαταλείφθηκαν να καταρρεύσουν. Σώθηκαν μόνο αυτά που τους άλλαξαν την σκεπή»¹⁵, λέει ο Καλαντζής. Οι νόμοι που κατά καιρούς αναθεωρούν τους όρους απαλλοτρίωσης των περιουσιών, προκαλούν και διαφορετικές στάσεις των κατοίκων. Ένας τέτοιος, το 2009, που έδινε πολύ καλές τιμές

14. Η Πανελλαδική Κίνηση δημιουργήθηκε ύστερα από ανοικτή συνέλευση που έγινε στην Αθήνα με πρωτοβουλία της Αντιεξουσιαστικής Κίνησης. Στο πρώτο της κάλεσμα αναφέρει ότι «η εκτροπή του Αχελώου είναι το μεγαλύτερο έργο διευθέτησης υδάτων που σχεδιάστηκε ποτέ στην Ελλάδα. Ταυτόχρονα είναι η πιο καταστροφική παρέμβαση στην ποτάμια ελληνική φύση. [...] Στο σύγχρονο πόλεμο του νερού από τη μια μεριά είναι το κράτος και οι εταιρείες και από την άλλη η κοινωνία και η δύναμη της ζωής. Μέσα από τις συνελεύσεις πολιτών, με άμεση δημοκρατία, επιχειρούμε την κοινωνική παρέμβαση στη διαχείριση του νερού».

15. Καθώς η επισκευή (ή μη) της σκεπής ενός σπιτιού ορίζει το τέλος (ή την αρχή) της εγκατάλειψής του, έχει πολλά περισσότερα σημασιόμενα σε ένα χωριό που η καρδιά του κτυπά στους ρυθμούς των όρων απαλλοτρίωσης που ανακοινώνονται κατά καιρούς: «Τί έχουν πάθει οι Μεσοχωρίτες! Αυτοί που θέλουν το σπίτι το πατρικό, δεν αλλάζουν τη σκεπή, γιατί θα απαλλοτριωθεί και έτσι το σπίτι καταστρέφεται. Άλλοι δεν θέλουν το σπίτι, όμως αλλάζουν τη σκεπή για να σταθεί όρθιο και να πάρουν την αποζημίωση», σκληρικό σχόλιο στο Η φωνή της ορεινής πατρίδας, εφημερίδα των χωριών της διευρυμένης κοινότητας Νεράιδας Τρικάλων, φύλλο 34, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2008, σελ. 3.

απαλλοτρίωσης (1.500 ευρώ το τετραγωνικό) θα χωρίσει το χωριό στα δύο. Ο Καλαντζής συμπεριλαμβάνει τον εαυτό του σε εκείνους τους Μεσοχωρίτες που μένουν μόνιμα στο χωριό και έχουν επενδύσει στο πατρικό τους σπίτι φτιάχνοντάς το, οπότε και δεν θέλουν να φύγουν από εκεί. Από την άλλη ο Κουτσαμπασιάκος μου λέει ότι «υπάρχουν άτομα που έχουν κληρονομίες οι οποίες δεν έχουν ξεκαθαριστεί, οι κληρονόμοι βρίσκονται σε αντιπαλότητα και θέλουν να γίνει το φράγμα για να τελειώνει αυτή η ιστορία».

«Θα σας φέρουμε και ποτάμια»

Μεγάλωςα στην Θεσσαλία εκείνων των δεκαετιών όπου η φράση οι Θεσσαλοί σε έναν θεό πιστεύουν, στο νερό και στον προφήτη αυτού τον Αχελώο συνόψιζε επάξια τη δημόσια αρθρογραφία αλλά και τις συζητήσεις στα καφενεία των караγκούνικων χωριών. Εκατοντάδες πρωτοσέλιδα τοπικών εφημερίδων έχουν γεμίσει ανά καιρούς με πολεμοκάπηλους τίτλους περιγράφοντας τις καλοκαιρινές διενέξεις για το νερό μεταξύ Καρδίτσας και Λάρισας. Άγριοι καβγάδες στα τοπικά δελτία ειδήσεων, ανακοινώσεις από τις τοπικές νομαρχίες που ξεπερνούσαν τις κόκκινες γραμμές έκφρασης ενός αυτοδιοικητικού οργανισμού, απειλές και προειδοποιήσεις από βουλευτές και διάφορους τοπικούς προσοδικούς μηχανισμούς. Οι πολιτικοί δημοσιολογούντες της κάθε εποχής, ωστόσο, εξακολουθούσαν και εξακολουθούν δεκαετίες τώρα το (πραγματικό) υδατικό πρόβλημα της Θεσσαλίας να το ορίζουν σε «πρόβλημα εκτροπής του Αχελώου», εκβιάζοντας για αυτό κάποιες πολύ συγκεκριμένες απαντήσεις.¹⁶ Στον πυρήνα τους βρίσκεται

αφενός η αντίληψη της φύσης ως ανεξάντλητης πλουτοπαραγωγικής πηγής που καλείται να καλύψει τις ανάγκες του ανθρώπου και μόνο, και αφετέρου η συντήρηση ενός προσοδικού μηχανισμού υποσχέσεων με τις τοπικές αγροτικές κοινωνίες.

Το 1984 το περιοδικό Πολίτης του Άγγελου Ελεφάντη¹⁷ θα φιλοξενήσει στην ύλη του ένα άρθρο για το υδατικό ζήτημα της Θεσσαλίας με τον εύγλωττο τίτλο *θα σας φέρουμε και ποτάμια* και συγγραφέα του τον Μιχάλη Μοδινό. Παρόλο που το άρθρο αφορά έναν σχολιασμό του ζητήματος 40 χρόνια πίσω, η ανάγνωσή του σήμερα εντυπωσιάζει για την επικαιρότητά του, και με τη σειρά του επιβεβαιώνει την ευκαιριακότητα και το πολιτικό παραγοντισμό με τον οποίο (δεν) έχει αντιμετωπιστεί το υδατικό πρόβλημα της Θεσσαλίας εδώ και τέσσερις δεκαετίες. «Η Λάρισα μεταβλήθηκε σε ένα θεαματικά και άναρχα αναπτυσσόμενο αγρο-βιομηχανικό πολεοδομικό συγκρότημα, ο Βόλος ακολούθησε με ελαφρά χαμηλότερους ρυθμούς, ενώ η δυτική Θεσσαλία και κυρίως οι περιμετρικές προβληματικές περιοχές αιμορραγούσαν διαρκώς περισσότερο, χάνοντας το ανθρώπινο δυναμικό και την παραγωγική τους βάση. [...] Όμως η οικονομική ανάπτυξη εκτρέφει προσδοκίες, κυρίως όταν είναι ορατή απ'όλους. Και βεβαίως όλοι καρπώθηκαν τα καλά της, ο κόσμος γέμισε σκυλάδικα, οι πόλεις αυτοκίνητα, τα χωράφια θεριζοαλωνιστικές. Πλην όμως η επικαρπία των νεόφαντων αγαθών ήταν εξαιρετικά διαφοροποιημένη από κοινότητα σε κοινότητα, από γειτονιά σε

και τροφοδοτείται με τα νερά του Μπεσιώτη, του Φουρνιώτη, του Μαγγανά, του Γραβενίτη της Αρωνιάδας και της Φραγκίστας. Πρόκειται για την πρώτη εκτροπή ποταμού στην ελληνική επικράτεια.

17. Ο Πολίτης υπήρξε ένα εμβληματικό περιοδικό της μεταπολίτευσης με ιδιαίτερα ποιοτικά χαρακτηριστικά και καθοριστική επίδραση στον χώρο των αριστερών ιδεών. Κυκλοφόρησε από το 1976 μέχρι το 2008 (σε δύο περιόδους) και όλα τα τεύχη του έχουν ψηφιοποιηθεί από τα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας και είναι ελεύθερα προσβάσιμα στο site τους.

16. Σε αυτήν τη συζήτηση συναντάμε με μικρά γράμματα ότι στη Μέγδοβα (ή Ταυρωπό), στον μεγαλύτερο παραπόταμο του Αχελώου με μήκος 78 χιλιόμετρα, κατασκευάστηκε το 1959 φράγμα που δημιούργησε την λίμνη Ν. Πλαστήρα για τη λειτουργία του υδροηλεκτρικού εργοστασίου της ΔΕΗ. Η Μέγδοβα ηγνάει από τα βουνά στα όπλα του νομού Καρδίτσας

γειτονιά. Κύριος προσδιοριστικός παράγοντας της διαφορετικής απόλαυσης των αγαθών της “προόδου” αποδείχθηκε το νερό. Εκεί όπου περνούσαμε στα βιομηχανικά και κτηνοτροφικά φυτά (μπαμπάκι, τριφύλλι, τεύτλα, καλαμπόκι, οπωροφόρα), εκεί όπου το νερό έρεε, εισέερρε το χρήμα. Κοντά 2 εκατομ. στρέμματα έφτασαν να αρδεύονται, τα γεωργικά μηχανήματα πλημμύρισαν τον κάμπο, τα φυτοφάρμακα και τα λιπάσματα ραντίζονταν σαν κομμετί, μόνο που το 70% των αγροτών παρέμενε κοντά στα όρια της ανασφάλειας και της -σχετικής πάντοτε- μизέριας. Κι όταν η σημασία του νερού έγινε σταδιακά κοινή συνείδηση, τα όρια της ανάπτυξης είχαν ήδη συγκεκριμενοποιηθεί στον ορίζοντα. Τα υπόγεια υδροφόρα στρώματα εξαντλούνταν σταδιακά από τις υπερεντατικές βαθιές γεωτρήσεις. Ο Πηνειός καταντούσε το καλοκαίρι ανοιχτός υπόνομος, καθώς δέχονταν όλα τα ανεπεξέργαστα αστικά και γεωργικά απόβλητα. Η παροχή του δικτύου απορροής μειωνόταν. Και η αποψίλωση των δασικών εκτάσεων στα ορεινά ενέτεινε τα διαβρωτικά χειμαρρικά φαινόμενα. Έτσι ο κόσμος άρχισε να ξεσηκώνεται και τα ΜΑΤ αναγκάστηκαν να επέμβουν κάποια

καλοκαίρια όταν οι αγρότες της Καρδίτσας και της Λάρισας θα συγκρούονταν για το λίγο διαθέσιμο νερό, καβάλα στα τρακτέρ τους. [...] Βγήκε λοιπόν ο Αχελώος από τα ντουλάπια και άρχισε η φιλολογία περί το θέμα».¹⁸

Το υδατικό πρόβλημα της Θεσσαλίας

Από το 1984 επανερχόμαστε στο φθινόπωρο του 2025. «Ποτέ δεν τέθηκε το ερώτημα με ποιον τρόπο μπορούμε να σταματήσουμε να καταστρέφουμε ασύστολα τον υδροφόρο ορίζοντα του κάμπου», λέει ο Κουτσαμπασιάκος όταν η συζήτηση πηγαίνει στο υδατικό έλλειμμα της Θεσσαλίας. Είναι ένα θέμα για το οποίο έχουμε ξαναγράψει εδώ στο περιοδικό: σε ανύποπτο χρόνο, όταν χαρτογραφούσαμε το δίκτυο άρδευσης στον κάμπο και τα διαχρονικά αδύναμα σημεία του που οδηγούσαν — και οδηγούν ακόμα — σε μεγάλες απώλειες νερού.¹⁹ Και σε πιο υποψιασμένο χρόνο, όταν

18. Μιχάλης Μοδινός, «Θα σας φέρουμε και ποτάμια». Μερικές σκέψεις για την εκτροπή του Αχελώου, Πολίτης, τεύχος 14, 4/5/1984, σελ. 20-22.

19. Νερό χαμένο στην μετάφραση. Το υδατικό ζήτημα του θεσσαλικού κάμπου, Εραστές των Αγράφων, τεύχος 7, καλοκαίρι 2023, σελ. 47-53.

δημιουργήθηκε ο Οργανισμός Διαχείρισης Υδάτων Θεσσαλίας με σκοπό την ιδιωτικοποίηση των συστημάτων άρδευσης, τον έλεγχο του νερού, την υπαρπαγή της γης και την επιβολή συγκεκριμένων μονοκαλλιεργειών βιομηχανικής κλίμακας.²⁰

Γράψαμε για έναν θεσσαλικό κάμπο με μεγάλη απώλεια νερού από τα (ανοιχτά και κωμάτινα) συστήματα άρδευσης και τον τρόπο ποτίσματος των αγροτών (κανονάκια). «Όταν βλέπεις ότι έχω ένα τέτοιο δίκτυο τρομερά υδροβόρο και δεν έχεις κάνει τίποτα για να το αλλάξεις μορφή, δεν έχω φτιάξει κλειστά δίκτυα, — έχω μόνο του Σμοκόβου²¹ για να λύσει το θέμα του ανατολικού νομού, το οποίο θα έπρεπε να καλύπτει 120 χιλιάδες στρέμματα και καλύπτει μόνο 30 χιλιάδες —, όλο το υπόλοιπο γίνεται με επιφανειακά νερά που πέφτουν ξανά στο ποτάμι, όταν δεν στηρίζεις τους παραγωγούς να αλλάξουν λάστιχα, πώς λέμε ότι θα μας λύσει το πρόβλημα ο Αχελώος;», αναρωτιέται ο Παναγιώτης Καμινιώτης, γεωπόνος της Διεύθυνσης Αγροτικής Οικονομίας της Καρδίτσας και παραγωγός.

20. Μπίννες με χώμα και νερό. Περιφράξεις του νερού και υπαρπαγή της γης στον θεσσαλικό κάμπο, Ερραστής των Αγράφων, τεύχος 9, χειμώνας 2025, σελ. 32-51.

21. Η σύμβαση για την λειτουργία του κλειστού δικτύου της τεχνητής λίμνης Σμοκόβου, από το οποίο θα υδροδοτούνταν το ανατολικό κομμάτι του νομού Καρδίτσας και θα αρδούνταν περίπου 120 χιλιάδες στρέμματα γης, υπογράφηκε το 2006. Το έργο, ύστερα από συνεχείς παρατάσεις, ξεκίνησε με κάποιον τρόπο να λειτουργεί τον Αύγουστο του 2025 όσον αφορά το κομμάτι της υδροδότησης. Ρεπορτάζ τοπικών αλλά και πανελλαδικών μέσων ενημέρωσης το καλοκαίρι κατέγραφαν την μεγάλη πτώση της στάθμης της λίμνης, σε κάποια σημεία μάλιστα, δίπλα στην Κτιμένη, να έχει πάψει να υπάρχει ως τέτοια. Αυτό το οποίο δεν ανέφεραν ωστόσο είναι ότι από την αρχή της κατασκευής της η λεκάνη απορροής του οροπεδίου της Ξυνιάδας από την οποία γεμίζει με νερό δεν ήταν ποτέ σε θέση να καλύψει τον συνολικό όγκο αποθήκευσης νερού για τον οποίο σχεδιάστηκε ως τεχνητή λίμνη. Σήμερα προβάλλεται η αλλαγή των κλιματικών συνθηκών, που δεν είχε προβλεφθεί στα υδρολογικά δεδομένα των σχεδίων της δεκαετίας του '80, ως αιτία για την ανάγκη εκτροπής ακόμη ενός ποταμού (του Βαθυλακιώτη) για να τροφοδοτήσει με τα νερά του την λίμνη.

Γράψαμε για την απουσία λιμνοδεξαμενών και φυσικών ταμιευτήρων για τον εμπλουτισμό του υδροφόρου ορίζοντα. Ο Άρης Τέγος, πολιτικός μηχανικός με επαγγελματική ενασχόληση στους τομείς της τεχνικής υδρολογίας, αντιπλημμυρικών έργων και σχεδίων διαχείρισης πλημμυρών, έχει εντοπίσει ο ίδιος με την έρευνά του δύο σημεία όπου θα μπορούσαν γίνουν τέτοιοι ταμιευτήρες, στην Δαφνοσπηλιά και στην θέση του «Αντάρτη», λίγο πάνω από το Καλλίθηρο. «Είναι δύο θέσεις ταμείωσης 40 εκ. κυβικών το καθένα τον χρόνο. Μπορείς να φτιάξεις δύο μικρά φράγματα και σε άλλες θέσεις και τα 250 εκ. κυβικά που ζητάς από τον Αχελώο να τα βρεις έτσι. Και να λειτουργούν και σαν αντιπλημμυρικά».

Γράψαμε για την αδιαφορία για τη σύνταξη ενημερωμένων εδαφολογικών χαρτών που θα ήταν ο κορμός για την οριοθέτηση αγροκλιματικών ζωνών όπου θα προκρίνονταν εκείνες οι καλλιέργειες που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν οι φυσικοί πόροι. «Πουθενά στον κόσμο δεν υπάρχει χωριστά διαχείριση του νερού. Η διαχείρισή του πάει μαζί με την διαχείριση του εδάφους. Στην Αμερική οι δημόσιες εταιρείες λέγονται *solid and water conservation*», λέει ο Χρήστος Τσαντήλας, γεωπόνος, διδάκτωρ εδαφολογίας και πρώην διευθυντής του Ινστιτούτου Βιομηχανικών και Κτηνοτροφικών Φυτών του ΕΛΓΟ Δήμητρα.

Γράψαμε τέλος ότι στην Θεσσαλία καλά-καλά δεν γνωρίζουμε ποιο είναι το υδατικό της έλλειμμα. «Το πρόβλημα είναι ότι δεν έχουμε μετρήσεις, δεν ξέρουμε πόσο νερό καταναλώνουμε στην γεωργία. Όλα όσα βλέπετε είναι εκτιμήσεις», επισημαίνει ο Κωνσταντίνος Σούλης, διδάκτορας γεωπονικών επιστημών του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ποιο είναι επομένως το «πρόβλημα» της Θεσσαλίας; Η απάντηση φαίνεται να κεντροβαρίζει στο πολιτικό παρά στο τεχνικό. «Οι άνθρωποι αναπτύσσονται, παράγουν, λειτουργούν οικονομικά και κοινωνικά με βάση τους φυσικούς πόρους της περιοχής τους,

τις προϋποθέσεις και τους περιορισμούς που αυτή θέτει. Διαφορετικά κάνουμε κατάχρηση, λεηλασία και κατασπατάληση των φυσικών πόρων», λέει ο Δημήτρης Σπυριδωνίδης, μεταφέροντας την εμπειρία των συζητήσεων που έχουν κάνει για το ζήτημα στο εσωτερικό της Αυτόνομης Συνάντησης. «Το μοντέλο της Θεσσαλίας απέτυχε γιατί ο καπιταλισμός κατέστρεψε τους φυσικούς πόρους σε ένα μεγάλο μέρος τους και μαζί κατέστρεψε και την δυνατότητα αναπλήρωσής τους. Ποια είναι η βασική αρχή του καπιταλισμού; Όταν καταστρέψουμε μία περιοχή, μετά να πάμε να καταστρέψουμε και μία άλλη. Να αναζωογονήσουμε την Θεσσαλία αρπάζοντας το νερό από μία άλλη περιοχή. Μα ποτέ δεν θα είναι αρκετοί οι φυσικοί πόροι να καλύψουν τις ανάγκες ενός ανορθολογικού άπληστου μοντέλου».

Ο Άρης Τέγος είναι ένας άνθρωπος που υποστηρίζει την εκτροφή του Αχελώου. Η συζήτηση μαζί του είναι ενδιαφέρουσα, η διαφωνία πολλές φορές μπορεί να λειτουργήσει ως κίνηση για την σκέψη. Κουβαλάει την εμπειρία της δούλεψης σε ένα άλλο φράγμα, αυτό από το οποίο δημιουργήθηκε η τεχνητή λίμνη του Σμοκόβου και αυτό τον κάνει συγκροτημένο και ρεαλιστή. «Ας εκτρέψουμε 250 και 600 εκατομμύρια κυβικά. Δεν θα δούμε σε λίγα χρόνια τον υπόγειο υδροφόρα να ανεβαίνει. Κάποιοι το απλοποιούν. Και αυτό είναι προβληματικό γιατί το κάνουν εδώ και 30 χρόνια. Δεν ξέρουμε το ισοζύγιο. Είναι ένα δύσκολο ερώτημα που κάθε χρόνο εξαρτάται από τις καλλιέργειες, τις μετεωρολογικές συνθήκες. Αφού φτιάξουμε ένα σχέδιο συνόψαστικό, ολιστικό και το μελετήσουμε, μετά από 8-10 χρόνια θα δούμε τί μας λείπει. Και αυτό που μας λείπει να το φέρουμε από τον Αχελώο. Δεν έχουμε άλλη λύση».

Μικρά υδροηλεκτρικά εργοστάσια στις πηγές του Αχελώου

Αγκαλιασμένος από τον Λάκμο, τόσο κοντά στις πηγές του που να μην διψάσει ποτέ. Αυστηρά

οριοθετημένος, στα ανατολικά του από τον Θεσσαλικό κάμπο με τον Κόζιακα και στα δυτικά με τα Τζουμέρκα. Η ιστορία των ανθρωπων του Ασπροποτάμου είναι σμιλευμένη από πέτρα και νερό, από τις βλαχόστρατες και τα περάσματά τους προς τους Καλαρρύτες και το Συρράκο, την ταπεινότητα που απαιτούσε η ανάπτυξη των κοινοτήτων τους πλάι στις πηγές του μυθικού ποταμού. Τα ποτάμια και τα ρέματα της περιοχής συναντώνται σε εκείνο το γεωγραφικό σημείο που το μαρτυρά και το όνομά του: στα Τρία Ποτάμια, λα Τρέι Αρούουρι μιας και είμαστε στα βλαχοχώρια. Εδώ, ο Ασπροπόταμος αφού σφουγγίσει ότι νερό τρέχει γύρω από το Χαλίκι, θα συναντηθεί με τον Κρανιώτικο ρέμα. Εδώ, όμως, έγινε το καλοκαίρι του 2022 και μία πολυπληθής ενημερωτική εκδήλωση για τα σχέδια που είχε το λόμπυ της πράσινης ανάπτυξης για την περιοχή, η οποία αποτέλεσε και τον προπομπό της δημιουργίας έναν χρόνο αργότερα του συλλόγου Ζωντανός Ασπροπόταμος.²² Σήμερα το Διοικητήριο της περιοχής στέκει εδώ απόμερο, κάποιες φορές το ανοίγει ο αγροτικός γιατρός που έρχεται να εξετάσει και έτσι αερίζεται ο χώρος από την κλεισούρα. Ανέναντι χτίζεται ένα μαγαζί το οποίο όση ποταμίσια πέτρα και αν χρησιμοποιήσει εξακολουθεί να είναι άσχημο και παράταιρο με το σημείο.

Χωριά σε εγρήγορση

Τα ποτάμια και τα ρέματα της περιοχής είναι εντυπωσιακά πολλά. Κάθε σάρα και χαράδρα και νερό που τρέχει. Το Κρανιώτικο ρέμα, που έχει πάρει το όνομά του από το ομώνυμο χωριό που είναι χτισμένο στις όχθες του, δημιουργείται από ένα πλήθος ρεμάτων και πηγών που κατεβαίνουν από την Τριγγιά, την Μπούτζα, την Τσουάνια και τον Γκουτζά. Στον ρου του έχουν

22. Συνέντευξη: Ζωντανός Ασπροπόταμος. «Η συμμετοχική σχέση όλων των μελών του συλλόγου είναι αυτοσκοπός», Εραστές των Αγράφων, καλοκαίρι 2025, τεύχος 10.

| Ο Ασπροπόταμος στην Ιζούρτζια. Φωτό / terrapindus.gr

γίνει ανά καιρούς τρεις αιτήσεις για κατασκευή μικρών υδροηλεκτρικών έργων (ΜΥΗΕ), με την τελευταία να απορρίπτεται το φθινόπωρο που μας πέρασε ύστερα από αγώνα των κατοίκων του χωριού. Ένα αντίστοιχο έργο ακυρώθηκε και στο Χαλίκι, στην θέση Ελατάκια, ύστερα από επίμονο αγώνα των κατοίκων και εκείνου του χωριού, ο οποίος μάλιστα αποτέλεσε και παράδειγμα κινητοποίησης και οργάνωσης για τους κατοίκους και άλλων χωριών της περιοχής.²³ Ένα από αυτά ήταν η Πολυθέα, στην οποία ωστόσο οι εργασίες κατασκευής του έργου στο ρέμα Γιαννάκη βρίσκονται σε προχωρημένο σημείο. Το ίδιο συμβαίνει και στην Δέση όπου, αφενός ο αγώνας των κατοίκων του χωριού και αφετέρου οι καταστροφές που προκλήθηκαν στο σημείο κατασκευής του ΜΥΗΕ μετά το πέρασμα του «Ντάνιελ», αφήνουν όλα τα ενδεχόμενα ανοιχτά. Τέλος, τη στιγμή που έκλεινε η ύλη του περιοδικού, εγκρίθηκαν οι περιβαλλοντικοί όροι για την κατασκευή ενός ακόμη μικρού υδροηλεκτρικού στο Καστανιώτικο ρέμα, στην Καστανιά.

23. Τί συμβαίνει στον Ασπροπόταμο όταν πέφτει το σκοτάδι;, Ερασιτέες των Αγράφων, τεύχος 9, χειμώνας 2025.

Ξεπερνώντας τους τοπικισμούς

Πριν δύο χρόνια ένα τοπικό ειδοσιογραφικό site των Τρικάλων είχε φιλοξενήσει ένα άρθρο²⁴ του Θανάση Καλαντζή, ο οποίος με αφορμή τις αιτήσεις για μικρά υδροηλεκτρικά σε ποτάμια και ρέματα της περιοχής του άνω ρου του Αχελώου, υπενθύμιζε την ρήση «αν πιάσει φωτιά το σπίτι του γείτονα, αργά ή γρήγορα θα έρθει και στο δικό σου». Με παράπονο έγραφε για την μοναξιά του αγώνα των κατοίκων της Μεσοχώρας επί πολλές δεκαετίες, καθώς τα γύρω χωριά είτε αδιαφορούσαν, είτε τους κατηγορούσαν ότι δεν θέλουν την ανάπτυξη του τόπου. Ο Δημήτρης Σπυριδωνίδης θυμάται ότι όταν βρέθηκαν πρώτη φορά στην Μεσοχώρα το 2007 για να στηρίξουν τον αγώνα, συνάντησαν μία τοπικιστική οπτική. «Εμείς πηγαίνοντας από αλλού είχαμε μία πιο ευρεία οπτική. Θεωρούσαμε ότι ο Αχελώος είναι μέρος ενός πιο ευρύτερου περιβαλλοντικού και κοινωνικού αγώνα. Αυτό δεν υπήρχε στους ντόπιους. Αυτοί έλεγαν ότι θα με διώξουν από το σπίτι μου, θα με ξεριζώσουν. Δεν είχε ο αγώνας πολιτικές, ιδεολογικές ή

24. Θανάσης Καλαντζής, Φωτιά στο σπίτι του γείτονα, καταγιάδα υδροηλεκτρικών στην περιοχή μας, trikkipress.gr, 10/4/2023.

κοινωνικές προϋποθέσεις. Δεν είχαν καμία ευρύτερη οπτική, ούτε τους απασχολούσε τί γινόταν σε άλλα μέρη της χώρας. Σιγά-σιγά αλάζαν τα πράγματα. Δεν είχαν στην куουltούρα τους να διαδηλώνουν, τώρα το κάνουν. Όλοι βλέπουμε και μαθαίνουμε. Τα κινήματα είναι σχολεία, όλοι μαθαίνουμε από αυτά που κάνει κάποιος άλλος. Και οι άλλοι μαθαίνουνε κάτι από αυτό που κάνουμε εμείς. Βγαίνουν από το χωριό και συναντιούνται με άλλους αγώνες, με άλλες αφετηρίες και για άλλα αντικείμενα. Ο τοπικισμός έχει σπάσει και από ανάγκη. Η ανάγκη να μην είσαι μόνος, να επικοινωνήσεις, να πεις ότι κάτι συμβαίνει εδώ».

Ο Νίκος Ιωάννου χρησιμοποιεί τα παραδείγματα των αγώνων πιο χαμηλά στον ρου του ποταμού, στην Αιτωλοακαρνανία και τα ευρυτανικά Άγραφα, και εμφανίζεται πιο σκεπτικός σχετικά με το ξεπέρασμα των μικρών τοπικισμών. «Σήμερα υπάρχουν αντιστάσεις στον Αχελώο που αφορούν στα αντλησιοταμειυτικά έργα σε τεχνητές λίμνες. Αντιδρά ο κόσμος και ο λόγος που συμβαίνει αυτό είναι επειδή τους κόβει μια πορεία προς την ανάπτυξη του τοπικού τουρισμού. Δεν υπάρχει πραγματικό περιβαλλοντικό ενδιαφέρον γιατί στις αναφορές τους δεν υπάρχει η εκτροπή του Αχελώου. Υπερασπίζεσαι δηλαδή το ανθρώπινο περιβάλλον μόνο στο σημείο όπου βρίσκεται εσύ.²⁵ Μα το ποτάμι ξεκινάει από τις πηγές του μέχρι εκεί που αδειάζει. Απέχουμε από το να αποκτήσουμε περιβαλλοντική συνείδηση στα κινήματα. Μία εξαίρεση είναι αυτή των Αγράφων, η οποία προσπάθησε να θέσει το ζήτημα πανελλαδικά και όχι τοπικά». Σε ένα

πρόσφατο άρθρο²⁶ του στο site Αυτολεξεί²⁷ αναρωτιέται ποιος θα το περίμενε ότι μετά από εξήντα χρόνια ένα τοπικό περιβαλλοντικό κίνημα θα υπερασπιζόταν τις τεχνητές λίμνες του Αχελώου από επιθετικές εγκαταστάσεις ΑΠΕ. Πρόκειται μήπως για αντισταθμιστικό όφελος όσον αφορά τον κοινωνικό πόνο και την περιβαλλοντική καταστροφή τριών συνεχόμενων δεκαετιών ('60, '70, '80) οι οποίες μετέλλαξαν τον ποταμό; Είναι μήπως για ό,τι έχει απομείνει από το φυσικό περιβάλλον το οποίο μπορεί να μας κρατήσει σε αυτόν τον τόπο έστω μέσω του τουρισμού; Ή μήπως για τη διατήρηση και ενίσχυση της κτηνοτροφίας;

Ξεπερνώντας τον ανθρωποκεντρισμό

Αναρωτιέμαι τί μπορεί να συνδέει όλες αυτές τις κοινότητες ανθρώπων που ζουν από και με το ποτάμι σε ένα μήκος 220 χιλιομέτρων. Διαφορετικές κοινότητες, απομονωμένα χωριά, διαφορετικοί τρόποι σύνδεσης που κληρονόμησαν οι προηγούμενες γενιές στους νεότερους, διαφορετικά παραγωγικά μοντέλα ανά γεωγραφία που εξαρτώνται (και επομένως νοιάζονται) λιγότερο ή περισσότερο από τα νερά του. Οι περιβαλλοντικές αιχμές ωστόσο μπορούν να δημιουργήσουν μία κοινή γραμμή που να συνέχει όλες αυτές τις διαφορετικότητες. Και ο βαθμός πολιτικοποίησής τους, πέρα και έξω από τοπικούς προσοδικούς μηχανισμούς, αναθέσεις και διαμεσολαβήσεις, καθορίζει στάσεις και επιτυχίες στους αγώνες. Είναι ένα ανοιχτό ζήτημα, ατομικής και συλλογικής διαπραγμάτευσης, το πώς θα ξεπεράσουμε τον ανθρωποκεντρισμό στην αντίληψη μας για τον φυσικό κόσμο: στην χειρότερη

25. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η Πρωτοβουλία Φορέων και Πολιτών για την Προστασία και Ανάδειξη της Κοιλάδας του Αχελώου, η οποία έχει συγκροτηθεί για να αντιταχθεί στην κατασκευή υδροηλεκτρικού εργοστασίου στο Αυλάκι. Στις ανακοινώσεις της προτρέπει να ολοκληρωθούν τα έργα και να τεθούν λειτουργία τα φράγματα της Μεσοχώρας και της Συκιάς, βορειότερα ώστε να γλιτώσουν την κατασκευή φράγματος στον δικό τους τόπο.

26. Νίκος Ιωάννου, Αχελώος - Ποιος το περίμενε;, aftoleksi.gr, 10/7/2024.

27. Το Αυτολεξεί είναι ένα site με υλικό ελευθεριακής αρθρογραφίας με σκοπό την παραγωγή και διάχυση της γνώσης και της πολιτικής σκέψης από-τα-κάτω, αδιαμεσολάβητα και ακομμάτιστα. Παράλληλα λειτουργεί και εκδοτικό τμήμα με την παραγωγή βιβλίων.

εκδοχή του η φύση αποτελεί μία ανεξάντλητη πλουτοπαραγωγική πηγή εκμετάλλευσης, και στην καλύτερη δικαιούται υπεράσπισης στο βαθμό που καλύπτει ανθρώπινες ανάγκες και μόνο. «Αυτή η περιοχή της Πίνδου, εγκαταλελειμμένη, αναξιοποίητη, αδιάφορη, ξεχασμένη για δεκαετίες καθώς δεν είχε να προσφέρει και πολλά στον καπιταλισμό, έχει έναν τεράστιο πλούτο. Αυτή η περιοχή έχει έναν θησαυρό και αυτόν θέλουν. Σαν τους κονκισταδόρες που πήγαν να βρουν χρυσάφι στην Αμερική, έτσι έρχονται και στην Πίνδο για να πάρουν το νερό της», λέει ο Σπυριδωνίδης.

Το παράδειγμα των προηγούμενων γενιών μπορεί να δείξει μία κατεύθυνση αρμονικής συμβίωσης με το περιβάλλον, λέει ο Θανάσης Καλαντζής. «Θέλεις ανάπτυξη εδώ; Ας το δούμε βάσει των παλιών ιδεών. Δηλαδή τί καλλιεργούσαν εδώ, τί κτηνοτροφία υπήρχε. Στην Μεσοχώρα δεν μπορεί να γίνουν παρεμβάσεις μεγαλύτερες από αυτές που αντέχει το περιβάλλον. Ένα παράδειγμα: όλα τα παλιά σπίτια της Μεσοχώρας φτιάχνονταν με πέτρες από το δάσος. Όταν άρχισε η εμπορική του εκμετάλλευση και το δασοαρχείο επέτρεπε σε έναν εργολάβο να κόψει 500 κυβικά ξύλα, ο έμπορος θα έκοβε 800 κυβικά και θα λάδωνε και μερικούς. Νομίζω ότι η φύση είναι έτσι ισορροπημένη ώστε να ικανοποιεί τα αιτήματα αυτών

που μένουν εκεί και όχι αυτών που μένουν 100 χιλιόμετρα μακριά».

Τί σημαίνει ανάπτυξη;

Το 1968 ο Τόμας Σέιβερι, ένας Βρετανός μηχανικός, εφηύρε την πρώτη ατμομηχανή, όχι ως μεταφορικό μέσο που ίσως θα φανταζόμασταν, αλλά ως τρόπο αποστράγγισης των πλημμυρισμένων ορυχείων, καθώς οι μεταλλωρύχοι εργάζονταν πλέον σε όλο και μεγαλύτερα βάθη. Εκείνη η πρώτη ατμομηχανή ονομάστηκε «φίλος του ανθρακωρύχου» και πέρα από τα ρίσκα και τα αδύνατα σημεία που συνεπαγόταν η κατασκευή της, συμβόλιζε και τον αποικισμό των ανθρώπων όλο και βαθύτερα μέσα στα έγκατα της γης για την εξόρυξη πρώτων υλών. Στους νεολογισμούς των ημερών μας η ατμομηχανή συνηθίζεται να συνοδεύει συχνά την λέξη ανάπτυξη, συνθέτοντας έτσι μία φράση που αναφέρεται σε, διαφορετικής έντασης, επενδύσεις του κεφαλαίου πάνω στη φύση και στις τοπικές κοινότητες — και στις δυνατότητες που μπορούν να προκύψουν από αυτές. Η ανάπτυξη, όμως, έχει πολλά και διαφορετικά σημαινόμενα, ανάλογα από ποια μεριά θα θελήσεις να την δεις.

Επιχειρηματίες του ορεινού νομού Τρικάλων καλοβλέπουν τη λειτουργία του φράγματος στην Μεσοχώρα καθώς πιστεύουν ότι η λίμνη που θα δημιουργηθεί θα προσφέρεται για τουριστική εκμετάλλευση, μία αντίστοιχη περίπτωση με αυτήν της λίμνης Πλαστήρα. Ο Δήμος Μετεώρων επεμβαίνει με βαριά μηχανήματα στην ροή του Ασπροποτάμου για να διαμορφώσει του βιρους, τα φυσικά στολίδια του ποταμού, σε τεχνητές «πλαζ», διαφημίζοντάς τις ως τέτοιες, κοιτώντας να προσελκύσει τουρισμό που παραπέμπει σε παραθαλάσσιο τοπίο.²⁸ Στην λίμνη Κρεμαστών οργανώνονται βαρκάδες και εναλλακτικές δραστηριότητες στα νερά της, και ας έχουν ιδιωτικοποιηθεί αυτά καθώς αποτελούν μέρος της λειτουργίας του υδροηλεκτρικού εργοστασίου και απαγορεύεται οποιαδήποτε δραστηριότητα σε αυτά χωρίς άδεια από την ΔΕΗ. Ο Γιάννης

28. Σε ανακοίνωσή του το καλοκαίρι ο σύλλογος Ζωντανός Ασπροποτάμος σημείωνε, μεταξύ άλλων, για το ζήτημα: «Την τελευταία διετία παρατηρείται μία συχνή αναφορά στα μέσα ενημέρωσης και στον δημόσιο λόγο για τις "πλαζ" του Ασπροποτάμου. Προφανώς ο όρος δεν ανταποκρίνεται στη γεωμορφολογία της περιοχής μας. Η φυσιογνωμία του Ασπροποτάμου δεν παραπέμπει σε παραθαλάσσιο τοπίο. Αντίθέτως αποτελείται από πεντακάθαρε ρέματα, πανέμορφα βουνά, πλούσια όσφρη, πέτρες και βράχους. Είναι τοπία ατόφιας φύσης που δεν αποδέχονται "ταμπέλες" παραλίας. [...] Οι βίροι του Ασπροποτάμου είναι αρκετοί ώστε να φιλοξενούν το κοινό χωρίς να δημιουργείται αδιάχωρτο, που θα μπορούσε να δημιουργήσει σκέψεις για εφήμερα εμπορικά εγχειρήματα σε κάποιους. Εγχειρήματα που πιθανότατα θα ασελήσουν εις βάρος του παρθένου τοπίου».

Ρουσόπουλος καταγράφει μία χαρακτηριστική στιχομυθία ντόπιων που αντιλαμβάνονται την κατάσταση στον Αχελώο και την σχολιάζουν σκωπτικά χρησιμοποιώντας το μαύρο χιούμορ: «Ρε τι τον θέλουμε τον Αχελώο; Έτσι που τον κατάντησαν, δεν έχει νόημα να χτυπιόμαστε, δεν έμεινε τίποτα από φυσικό ποτάμι, δεν υπάρχει!». Λέει μετά ο άλλος δίπλα: "Όχι ρε φίλε, υπάρχει, για να βγάξει λεφτά η ΤΕΡΝΑ". Ρε μεγάλε, αναφώνησα! Έχεις δίκιο! Γι' αυτό υπάρχει ο Αχελώος».

Από την άλλη στην Βαλαώρα οι κάτοικοι οργανώνονται για να υπερασπιστούν τα βοσκοτόπια τους από το σχέδιο εγκατάστασης φωτοβολταϊκών σε μία έκταση 3.200 στρεμμάτων. Η πρωτογενής παραγωγή είναι μία δραστηριότητα που συμβαδίζει με την γεωγραφία του τόπου και το φυσικό περιβάλλον. Ο Θωμάς Κώτσιας, κάτοικος του χωριού, μου περιέγραφε παλαιότερα αυτό το ιδιαίτερο πλεονέκτημα. «Η Βαλαώρα είναι αυτό που λέει και το όνομά της: τόπος ξηρός και βραχώδης, πετρώδης. Με ασβεστολιθικά πετρώματα και λίγη γη. Αυτή η γη έχει κάτι το μοναδικό. Σε οτιδήποτε φυτρώνει, σε οποιοδήποτε ζώο βοσκάει σε αυτή τη γη, οι γέυσεις που δίνει στα προϊόντα της είναι εξαιρετικές. Έτσι αν χαθεί αυτός ο τόπος θα φύγουμε απ' την εκτατική παραδοσιακή κτηνοτροφία και θα πάμε στην επιλογή της σταβλισμένης. Αυτού του είδους η κτηνοτροφία αφενός δεν μπορεί να ανταγωνιστεί μονάδες του κάμπου της Θεσσαλίας ή της Αιτωλοακαρνανίας, γιατί είναι τεράστια η επιβάρυνση των μεταφορικών. Και αφετέρου χάνεται το συγκριτικό πλεονέκτημα της ποιότητας του γάλακτος ή του κρέατος σε σχέση με μια μονάδα στο Αγγίνιο ή στον κάμπο της Καρδίτσας».

Αχελώος, ενιαίος και ελεύθερος

Εάν συγκεντρώσεις τα επιμέρους αιτήματα που μέσα στα χρόνια έχουν εκφραστεί από τοπικούς αγώνες σε όλο το μήκος του ρου του Αχελώου, μπορείς να αποκτήσεις μία στιγμιαία εικόνα των απειλών και των αναγκών που έχει

ο ποταμός. Προστασία των πηγών του Αχελώου, της Βερλίγκας, από την ανεξέλεγκτη διέλευση τροχοφόρων. Ακύρωση όλων των αδειών για μικρά υδροηλεκτρικά σε ποτάμια και παραποτάμους. Ακύρωση των φραγμάτων στη Μεσοχώρα και την Συκιά, μαζί και των σχεδίων εκτροπής προς την Θεσσαλία. Ακύρωση των πλωτών και χερσαίων φωτοβολταϊκών στις τεχνητές λίμνες αλλά και στις περιοχές γύρω από αυτές. Ρύθμιση της ροής του νερού από τις πόρτες των φραγμάτων της ΔΕΗ ανάλογα με τις ανάγκες των οικοσυστημάτων και ιδίως αυτού στις εκβολές του ποταμού στις Εκινάδες Νήσους. Απομάκρυνση των τεχνητών υδατοκαλλιεργειών βιομηχανικής κλίμακας από τις εκβολές του ποταμού και την λιμνοθάλασσα του Μεσολογγίου και του Αιτωλικού. Όλα αυτά τα αιτήματα, παρόλο που έχουν διατυπωθεί μέσα σε βάθος δεκαετιών και αποκομμένα αναμεταξύ τους, συνηγορούν σε κάτι κοινό. Στην επαναφορά (ή την διασφάλιση) του ελεύθερου ρου του Αχελώου και του οικοσυστήματός του. Και αυτό είναι μία πολύ καλή βάση αντίληψης του φυσικού κόσμου, διαπραγμάτευσης στις τοπικές κοινωνίες και διεκδίκησης από το κράτος και το κεφάλαιο.

Ο Αχελώος είναι ανάγκη να γίνεται αντιληπτός ως ένα ενιαίο οικοσύστημα: περιβαλλοντικά, κοινωνικά, πολιτιστικά. Να γνωρίσουμε ή να θυμηθούμε ξανά το ποτάμι από τα άναπτα μέχρι το κατάντη του. Οι πολιτισμοί που αναπτύχθηκαν στο διάβα του, τα ζώα που δροσίστηκαν ή αναπαράχθηκαν στα νερά του, τα ερωτοτροπήματα του ποταμίσου και του θαλασσινού νερού στις εκβολές του, οι πολιτείες βιοποικιλότητας που έχουν στηθεί εκεί, οι καταστροφές που λάσπωσαν τους τόπους, τα φράγματα που προσπάθησαν να μετατρέψουν τον ποταμό σε ένα σύνολο από τεχνητές λίμνες, το πείσμα του να συνεχίζει να ρέει ελεύθερος σε αρκετά σημεία κλείνοντάς μας μυστικά ραντεβού γνωριμίας μαζί του. Αυτός είναι ο Ασπροπόταμος, ο Άσπρος, ο Αράου Άλμπου, ο Αχελώος.

Μια από τις δύο απάτητες περιοχές του Βερμίου κοντά στο Άνω Σέλι Νάουσας, φωτό / Ν. Παλαιολόγος

Η Amazon δεν πουλάει μόνο βιβλία

Συζητάμε με τις δημοσιογράφους του Reporters United οι οποίες
ερεύνησαν για το πώς η Amazon πατά τ' απάτητα βουνά της Ελλάδας

Συνέντευξη στον Βαγγέλη Τσέτσα

Το 2019, το Εργαστήριο Διατήρησης της Βιοποικιλότητας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων ξεκίνησε να χαρτογραφεί τις Περιοχές Άνευ Δρόμων (ΠΑΔ) στην ελληνική επικράτεια, καταλήγοντας το 2022 στην έκδοση ενός χάρτη που όριζε 451 τέτοιες. Ως ΠΑΔ ορίζονται εκείνες οι χερσαίες περιοχές οι οποίες έχουν έκταση άνω του 1 χλμ² και απέχουν πάνω από 1 χλμ. από τον πλησιέστερο δρόμο. Λίγο καιρό αργότερα το ελληνικό κράτος θα επιλέξει να θεσμοθετήσει την προστασία εννέα εκ των βουνών που περιλαμβάνονται σε αυτόν τον χάρτη (συν ο Όλυμπος με ξεχωριστό νομοθετικό διάταγμα), δίνοντας μία επικοινωνιακή διάσταση σε αυτό το πρόγραμμα, ονομάζοντάς το «απάτητα βουνά», τίτλος ιδανικός να αποκρύψει την εξελισσόμενη απάτη στα βουνά.

Το Βέρμιο είναι ένας ήπιος ορεινός όγκος που εκτείνεται ανάμεσα στους — ρομαντικά ροζ κάθε άνοιξη, όταν ανθίζουν τα χιλιάδες στρέμματα των ροδακινιών που καλλιεργούνται στην περιοχή — κάμπους της Νάουσας και της Βέροιας. Στα βορινά και ανατολικά του τμήματα είναι κατάφυτο από δάση, ενώ τα λιβάδια του αποτελούν πλούσιους βιότοπους για την орνιθοπανίδα της περιοχής. Ήδη από το 2011, λόγω της γειννιάσής του με τις λιγνιτικές μονάδες της ΔΕΗ, χαρακτηρίστηκε περιοχή αιολικής προτεραιότητας και συγκέντρωσε πάνω του άδειες για εγκατάσταση αιολικών εργοστασίων που αντιστοιχούσαν στο 1/6 του συνόλου παραγωγής ρεύματος σε σχέση με το Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα (ΕΣΕΚ) που είχε καταθέσει το ελληνικό κράτος με ορίζοντα το 2030.

Τον Οκτώβριο του 2025, η επιστημονική έρευνα του πανεπιστημίου Ιωαννίνων για τις ΠΑΔ και το Βέρμιο συναντήθηκαν με έναν ανορθόδοξο, αλλά τόσο προβλέψιμο τρόπο, σε ένα ερευνητικό ρεπορτάζ των Reporters United, στο πλαίσιο της διεθνούς δημοσιογραφικής έρευνας «Green 2 Grey». Ένα μέρος του αιολικού εργοστασίου που κατασκευάζεται στο βουνό βρίσκεται μέσα σε Περιοχές

Άνευ Δρόμων. Οι 13 από τις 59 ανεμογεννήτριες της εταιρείας χωροθετούνται εντός των δύο ΠΑΔ του Βερμίου έχοντας καταλάβει ως τώρα 272 στρέμματα παρθένων εκτάσεων και διανοίγοντας 12 χλμ. νέων δρόμων εντός τους. Διευθυντικά στελέχη της ΕΛΕΤΑΕΝ (Ελληνική Επιστημονική Ένωση Αιολικής Ενέργειας), του λόμπυ που προωθεί την αιολική ενέργεια στην Ελλάδα, εμπλέκονται στην κατασκευή του έργου. Και στο τέλος ξεπροβάλει και η Amazon, καθώς απ'ότι φαίνεται δουλειά της δεν είναι μόνο να πουλάει βιβλία. Συζητήσαμε για όλα αυτά με την Δάφνη Καράβολα, την Ευρυδίκη Μπερσή και την Ιωάννα Πέτσιου, τις δημοσιογράφους που έκαναν την έρευνα, ταξίδεψαν στην περιοχή, ανέτρεξαν και σύγκριναν χάρτες και πληροφοριακά δεδομένα για να παράξουν ένα εξαιρετικό και χρήσιμο αποτέλεσμα.

Η αφορμή της έρευνας

Η Δάφνη Καράβολα ξεκινάει την συζήτησή μας μιλώντας για την αφορμή αυτής της έρευνας. «Ψάξαμε να βρούμε τί συμβαίνει με τις Περιοχές Άνευ Δρόμων στην Ελλάδα σε σχέση με την ανάπτυξη αιολικών πάρκων. Οι ΠΑΔ μας ενδιέφεραν γιατί είναι η μελέτη πάνω στην οποία το ελληνικό κράτος βασίστηκε για να ενσωματώσει στο νομικό λεξιλόγιο αυτό που λέγεται "απάτητο βουνό". Πάνω σε αυτήν επιλέχθηκαν και θεσμοθετήθηκαν με υπουργικές αποφάσεις και ένα ΦΕΚ δέκα βουνά. Άρα υπάρχει μία αποδοχή του ελληνικού κράτους ότι πράγματι αυτές είναι περιοχές υψηλής φυσικής αξίας και θα έπρεπε να προστατεύονται. Και αυτό που διαπιστώσαμε είναι ότι ενώ η προστασία των δέκα βουνών λειτουργεί, οι υπόλοιπες 441 περιοχές είτε καταπατώνται ήδη από αιολικά έργα, είτε βρίσκονται στο στόχαστρο στο άμεσο μέλλον. Αναλύοντας δορυφορικές εικόνες, μετρώντας στρέμματα και συγκρίνοντας δεδομένα από την ΠΑΑΕΥ [σ.σ. Ρυθμιστική Αρχή Αποβλήτων, Ενέργειας και Υδάτων, πρώην ΡΑΕ] με εκείνα του πανεπιστημίου Ιωαννίνων βρήκαμε ότι υπάρχουν 12 από αυτές τις περιοχές

στις οποίες ήδη χτίζονται αιολικά πάρκα με το συνολικό νούμερο κατάληψης της γης να αγγίζει τα 1.500 στρέμματα και τουλάχιστον 60 χιλιόμετρα διανοίξεων νέων δρόμων. Αυτά τα νούμερα αφορούν μόνο το στενό όριο των άπλητων περιοχών όπως έχουν χαρτογραφηθεί από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, που σημαίνει ότι η κατάληψη και οι διανοίξεις σε ολόκληρο το βουνό είναι πολύ πιο εκτεταμένες».

Μεθοδολογία και βάσεις δεδομένων

Η μεθοδολογία και τα εργαλεία μίας τέτοιας έρευνας μπορούν να φανούν χρήσιμα και για τους ανθρώπους που αγωνίζονται για την υπεράσπιση του φυσικού κόσμου. Οπότε ρωτάμε για αυτά που χρησιμοποίησαν. Η Ιωάννα Πέτσιου, δημοσιογράφος δεδομένων, μας λέει ότι «εμείς ξεκινήσαμε μέσα από μία πανευρωπαϊκή έρευνα όπου το ευρύτερο θέμα μας ήταν η υπερδόμηση. Είχαμε κάποια δεδομένα από έναν αλγόριθμο ο οποίος εντόπιζε που υπήρχε αλλαγή χρήσης γης από φυσικές σε τεχνητές επιφάνειες μεταξύ 2018 και 2023. Παίρνοντας αυτά τα δεδομένα τα διασταυρώσαμε με τις ΠΑΔ και είδαμε ότι τα αιολικά ήταν αυτά που έκαναν την περισσότερη ζημιά. Οπότε επικεντρωθήκαμε εκεί». «Ο αλγόριθμος ήταν φτιαγμένος από το Νορβηγικό Ινστιτούτο Έρευνας για την Φύση, οπότε ήταν προσαρμοσμένος κυρίως στα νορβηγικά μέτρα. Οι ορεινές περιοχές της νότιας Ευρώπης ήταν αρκετά μακριά από το μοντέλο της Νορβηγίας», συμπληρώνει η Δάφνη. «Όταν τον πήραμε εμείς δεν λειτουργούσε καλά για την Ελλάδα. Τον χρησιμοποιήσαμε μόνο σαν ποιοτικό δείκτη. Τα ποσοτικά μας δεδομένα και σχεδόν ολόκληρη η έρευνα βασίστηκε σε δημόσια διαθέσιμα στοιχεία. Τίποτα από αυτά που χρησιμοποιήσαμε δεν ήταν ένα μη δημόσιο ή επί πληρωμή εργαλείο: η βάση δεδομένων της ΠΑΑΕΥ, η χαρτογράφηση των ΠΑΔ από το πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, οι δορυφορικές εικόνες από το Copernicus Browser. Οπότε κάποιος που ενδιαφέρεται μπορεί να παρακολουθεί την εξέλιξη όσων

συμβαίνουν πάνω στο βουνό του. Και τέλος το QGIS το οποίο είναι ένα δωρεάν χαρτογραφικό πρόγραμμα».

Και αυτή ήταν η μαγεία του πράγματος, θα συμπληρώσει η Ευρυδίκη. «Όλα είναι μπροστά μας, απλά πρέπει να τα βάλουμε σε μία σειρά και να χτίσουμε την ιστορία. Ήταν απλή η ιδέα. Εμένα μου αρέσει πολύ σε αυτό το άρθρο — και δεν το χορταίνω — να κοιτάζω τον διαδραστικό χάρτη με τις ΠΑΔ που έφτιαξε η Ιωάννα και η Δάφνη, ο οποίος πραγματικά σου δίνει μία εικόνα για το ποια είναι η άγρια καρδιά της Ελλάδας. Μπορείς να δεις και λεπτομέρειες, είναι το 6,5% της χώρας, πόσο λίγες είναι αυτές... Αν θέλεις να βγει ένας τίτλος από όλες αυτές τις 3.000 λέξεις που γράψαμε είναι ότι το επόμενο χωροταξικό σχέδιο για τις ΑΠΕ πρέπει να βγάζει τις περιοχές αυτές απ' έξω. Αυτό θέλουμε. Και αυτό νομίζω ότι το υπηρετεί πολύ ωραία αυτός ο χάρτης. Θεωρούμε χρέος μας να προστατεύουμε πράγματα που δεν υπάρχουν δεύτερα, αν χαθούν πάει, τέλος».

Ψάξε, ψάξε, όλο και κάτι θα βρεις

Κάποια στιγμή η έρευνα συναντήθηκε με την Amazon. Τον Νοέμβριο του 2024, η αμερικάνικη εταιρεία επένδυσε 1 δις δολάρια στο αιολικό εργοστάσιο του Βερμίου (και σε δύο άλλα στην Πελοπόννησο) δεσμευόμενη να αγοράζει για 15 χρόνια την παραγόμενη ενέργεια. «Ήταν η πρώτη περίπτωση σε μέγεθος κατάληψης γης από τα ήδη υλοποιούμενα έργα, αλλά υπάρχουν και μια σειρά από άλλες εταιρείες που τις έχουμε κατονομάσει επίσης μέσα στο άρθρο, την ΔΕΗ τη δική μας, ή τις αντίστοιχες ΔΕΗ άλλων χωρών — της Γαλλίας, της Πορτογαλίας, η ισπανική Iberdrola και αρκετές άλλες ελληνικές και παγκόσμιες εταιρείες», λέει η Δάφνη Καράβολα. «Η ομάδα θα πήγαινε στο Βέρμιο ούτως ή άλλως, επειδή εκεί η καταπάτηση της ΠΑΔ είναι πολύ μεγάλη», συμπληρώνει η Ευρυδίκη. «Το γεγονός ότι εκεί δραστηριοποιείται η Amazon το έκανε ακόμα πιο σημαντικό. Δεν έχει σημασία αν το αιολικό θα συνδεθεί με τα data centers

στην περιοχή ή αν η Amazon θα το βάλει στο πράσινο ισοζύγιο της. Αυτή θέλει να παρουσιάζεται στους επενδυτές της ως μία πράσινη βιώσιμη επιχείρηση που το ρεύμα της είναι όλο πράσινο. Και ας παράγεται όπου να 'ναι».

Στην έρευνα αναφέρεται ότι στο πρώην ατμοηλεκτρικό εργοστάσιο Αγ. Δημητρίου σχεδιάζεται η κατασκευή ενός mega data center ισχύος 300MW, από τα μεγαλύτερα στην Ευρώπη. Η ΔΕΗ φιλοδοξεί την αναβάθμισή του σε giga data center ισχύος 1000MW, κάτι που σημαίνει ότι οι ενεργειακές του ανάγκες θα είναι τεράστιες. Βασική προϋπόθεση για την εκκίνηση του έργου είναι να κλειστεί συμφωνία με έναν από τους παγκόσμιους κολοσσούς στις υπηρεσίες cloud ο οποίος και θα το χρησιμοποιήσει. Παρόλο που δεν είναι σαφές εάν η Amazon θα παίξει αυτόν τον ρόλο, καθώς δεν απάντησε στις σχετικές ερωτήσεις των δημοσιογράφων, αφενός το γεγονός ότι η ισχύς των αιολικών εργοστασίων πλησιάζει αυτήν του data center και αφετέρου ότι λόγω χωροταξικής εγγύτητας αυτό μπορεί να τροφοδοτηθεί απευθείας από την πηγή (από το αιολικό) χωρίς την παρεμβολή του δικτύου, είναι δύο δεδομένα που δεν μπορούν να περάσουν απαρατήρητα.

Η εμπλοκή διευθυντικών στελεχών της ΕΛΕΤΑΕΝ

Από το 2010 έως το 2023 το έργο κατασκευής του αιολικού εργοστασίου στο Βέρμιο ωρίμασε — μέσω διαφόρων εταιρικών σχημάτων — στα χέρια των Παναγιώτη Λαδοκάκου και Παναγιώτη Παπασταματίου, προέδρου και γενικού διευθυντή της ΕΛΕΤΑΕΝ αντίστοιχα. Το 2023 η εταιρεία «Αιολική Βερμίου» πουλήθηκε στην ιρλανδική Aer Soleir. Αναπόφευκτα τα ερωτήματα τόσο ως προς το γενικό μοτίβο, δηλαδή την χωροθέτηση αιολικών εργοστασίων εντός ΠΑΔ, όσο και πιο συγκεκριμένα για την εμπλοκή αυτών των προσώπων της Ένωσης στο συγκεκριμένο έργο. Η Ευρυδίκη Μπεροή λέει πως είχε «μιλήσει και τηλεφωνικά με τον Παπασταματίου ο οποίος όμως δεν ήθελε καν να

του στείλω τις σχετικές ερωτήσεις. Που σημαίνει ότι έχουν μία συμφωνία εμπιστευτικότητας. Οι ερωτήσεις απλές και συγκεκριμένες: έκαναν μία επιχειρηματική συμφωνία, ποιοι ήταν οι όροι αυτής της συμφωνίας; Ήταν ιδιοκτήτες και οι δύο των εταιρειών που είχαν στα χέρια τους το έργο για πάρα πολλά χρόνια και ταυτόχρονα ήταν πρόεδρος και γενικός γραμματέας της ΕΛΕΤΑΕΝ. Σχετίζεται αυτό με το γεγονός ότι η ΕΛΕΤΑΕΝ είναι τόσο εκθρική στο πρότζεκτ των απόκτητων βουνών; Ποια είναι η εμπλοκή της Amazon στο έργο».

Η ΕΛΕΤΑΕΝ εκπροσωπεί τα συμφέροντα των επιχειρήσεων αιολικής ενέργειας στην Ελλάδα. Και το θράσος της περισσεύει ακόμη και όταν αφορά δημοσιογραφικές έρευνες και τα ερωτήματα που της απευθύνουν. «Επειδή μας το ζήτησαν, πριν τη δημοσίευση τους κοινοποιήσαμε τα σημεία του ρεπορτάζ όπου συμπεριλάβαμε τις απαντήσεις της Ένωσης σε μορφή σύνοψης, ως είθισται. Παρόλο που η σύνοψή μας ήταν ακριβέστατη, μας στείλαν ένα κείμενο διπλάσιας έκτασης απαιτώντας να συμπεριληφθεί είτε ολόκληρο, είτε καθόλου», λέει η Ευρυδίκη. «Είτε θα στερούσαμε από τις αναγνώστριες και τους αναγνώστες την πλευρά της ΕΛΕΤΑΕΝ, είτε θα μετατρέπαμε όλο το άρθρο σε παρουσίαση των θέσεών της. Το σκεφτήκαμε λιγάκι και αποφασίσαμε να παραμείνουμε πιστές στις δημοσιογραφικές πρακτικές. Δημοσιεύσαμε τη σύνοψη των απαντήσεων και σε παράρτημα όλη την αλληλογραφία σε παράρτημα». «Ούτως ή άλλως το κάνουμε αυτό στο Reporters United, ανεβάζουμε ολόκληρες τις απαντήσεις των εταιρειών», προσθέτει η Δάφνη.

«Η ΕΛΕΤΑΕΝ έλεγε ότι δεν είναι υπέρ των πολύ μεγάλων μελετών και αποκλεισμών», συνεχίζει. «Θέλει κάθε έργο να κρίνεται ανά περίπτωση. Και μάλιστα, η απόρριψη των όποιων αιτημάτων θα πρέπει κατά τη γνώμη τους να γίνεται μόνο εάν οι επιπτώσεις είναι μη αναστρέψιμες και μη αντισταθμίσιμες. γιατί πώς μπορείς να μεταφέρεις κυριολεκτικά μια

τόσο σημαντική περιοχή από το ένα μέρος στο άλλο; Αμφισβήτησαν επίσης την μελέτη του πανεπιστημίου στη βάση της, στην επιστημονικότητά της χωρίς όμως να παρέχουν μεθοδολογική τεκμηρίωση για τον αντίλογο».

Και από εδώ και πέρα τί;

Ένα ερώτημα που συνήθως πλανάται έπειτα από την δημοσίευση τέτοιων ερευνών είναι από εδώ και πέρα τί γίνεται. Οι συντάκτριες το αναγνωρίζουν και απαντούν. Για την Δάφνη, «μία δημοσιογραφική ομάδα, θα βγάλει την πληροφορία εκεί έξω και έπειτα αυτήθα πρέπει να πέσει σε έναν κόσμο, σε μια κοινωνία, σε ένα κίνημα που θα την πάρει να την αξιοποιήσει. Για μένα η δημοσιογραφία δεν αντικαθιστά την έννοια της πολιτικής δράσης. Το μόνο που μπορεί είναι να της δώσει είναι εργαλεία και ενημέρωση. Ενώ σε άλλα πράγματα παρουσιάζουμε μία ανεπιστρεπτή καταστροφή, σε αυτήν την έρευνα παρουσιάζουμε ένα μελλοντικό ενδεχόμενο. Και μάλιστα εδώ υπάρχει ήδη μια λύση για τις ΠΑΔ, που μπορεί να μην σώσει όλο το βουνό αλλά θα σώσει αυτές τις περιοχές».

Το ειδικό χωροταξικό για τις ΑΠΕ

Οι δημοσιογράφοι έδειξαν τα αποτελέσματα της έρευνάς τους στον υφυπουργό Ενέργειας Ν. Τσάφο. Απάντησε ότι το ειδικό χωροταξικό για τις ΑΠΕ είναι υπό διαμόρφωση και δεν μπορεί να δεσμευτεί για την συμπερίληψη των ΠΑΔ στις ζώνες αποκλεισμού. «Για μένα είναι πολύ σημαντικό το πόσο ανορθόδοξη είναι η πολιτική χωροθέτησης ΑΠΕ κεντρικά, κρατικά» είναι το αξιολογικό σχόλιο της Δάφνης.

«Πρώτα επιτρέπουμε μία ανορθόδοξη ανάπτυξη και ύστερα φτιάχνουμε υποτίθεται ένα εξορθολογισμένο σχέδιο. Δηλαδή, αφού έχεις ήδη αφήσει όλα τα πράγματα να γίνουν χωρίς σχέδιο έπειτα ισχυρίζεσαι ότι δεν μπορείς να τα γκρεμίσεις και άρα τα συμπεριλαμβάνεις στο σχέδιο. Για μένα αυτό δεν είναι κάτι τυχαίο. Το ίδιο συμβαίνει και με τις περιοχές Natura και τις Ειδικές Περιβαλλοντικές Μελέτες (ΕΠΜ) γι' αυτές. Πρώτα θα έπρεπε να ολοκληρωθούν οι ΕΠΜ ορίζοντας ποιες περιοχές πρέπει να έχουν υψηλή προστασία ή απόλυτη προστασία, ορίζοντας ποιες αναπτυξιακές δραστηριότητες επιτρέπονται εντός τους και ποιες όχι και έπειτα να εκδοθεί ένα χωροταξικό σχέδιο, που λαμβάνει υπόψιν τα παραπάνω μαζί με άλλους παράγοντες».

Η επιτόπια έρευνα στο Βέρμιο και η ξενάγηση από ανθρώπους των τοπικών κινημάτων (οι συντάκτριες αναφέρουν ότι η Aer Soleir απάντησε αρνητικά στο αίτημα για ξενάγηση στο έργο της) έκανε ορατή ακόμη μία διαπίστωση που την μοιράζεται μαζί μας η Δάφνη. «Οι ΠΑΔ δεν θα σώσουν το βουνό. Είναι ένα βήμα. Εμείς πήγαμε στο Βέρμιο όπου καταπατώνται δύο Περιοχές Άνευ Δρόμων. Είχαμε μπροστά μας το ένα κομμάτι που είχε δέντρα, λιβάδια κτλ. Το διπλανό κομμάτι ήταν αρκετά παρόμοιο, δεν υπήρχε κάτι που να σου κάνει σαφές ποια είναι αυτή η γραμμή που βλέπεις στον χάρτη να ορίζει τις ΠΑΔ. Με λίγα λόγια, ήταν ένα ενιαίο οικοσύστημα. Οι επιστήμονες καλά κάνουν και βάζουν τα κριτήρια για τις ΠΑΔ, αλλά παρόλα αυτά δεν νομίζω ότι αρκεί. Να είναι οι ΠΑΔ και γύρω-γύρω να έχεις μία κορδέλα με ανεμογεννήτριες που θα είναι εκτός».

► Διαβάστε

Η Amazon πατά τ' απάτητα βουνά της Ελλάδας, Reporters United, www.reportersunited.gr, Οκτώβριος 2025.
Green to Grey, How Europe is squandering the little nature it has left, greentogrey.eu, Οκτώβριος 2025.

Οι Περιοχές Άνευ Δρόμων (ΠΑΔ) ως εργαλείο περιβαλλοντικού σχεδιασμού στην Ελλάδα, bc.lab.uoi.gr, 2020.
Απάτητα βουνά ή απάτη στα βουνά; Εραστές των Αγράφων, τεύχος 6, Νοέμβριος 2022.

Ο μύθος των «απάτητων βουνών»

Όταν τα βουνά γίνονται εννοιολογικά προσβάσιμα στην εξουσία, δημιουργείται ένα πλαίσιο εθνικής ενσωμάτωσης και επέμβασης σε αυτά

Του Βαρθολομαίου Γκρίμερ

Τον Ιανουάριο του 2022, ο Πρωθυπουργός και πρόεδρος της Δεξιάς παράταξης Κυριάκος Μητσοτάκης, σε συνεργασία με το Υπουργείο Περιβάλλοντος, ανακοίνωσαν τον θεσμό των «Απάτητων Βουνών». Πιο συγκεκριμένα, η κυβέρνηση πήρε την πρωτοβουλία να θέσει υπό καθεστώς αυξημένης περιβαλλοντικής προστασίας έξι βουνά: τα Λευκά Όρη, τον Ταΰγετο, το Σάος στη Σαμοθράκη, την Τύμφη

και τον Σμόλικα στην Πίνδο, καθώς και το όρος Χατζή στη Θεσσαλία. Για την κυβέρνηση, αυτό σήμαινε τη θεσμοθέτηση ζωνών όπου βιομηχανικές ανθρώπινες παρεμβάσεις — όπως η διάνοιξη νέων δρόμων, η ανέγερση βιομηχανικών εγκαταστάσεων (π.χ. ανεμογεννητριών) και η γενικότερη δημιουργία τεχνητών επιφανειών — θα απαγορεύονταν. Τότε, είχε αφεθεί ανοιχτή η δυνατότητα για τη σταδιακή ένταξη

περισσότερων ορεινών περιοχών της Ελλάδας στο πρόγραμμα, μετά από σχετικές μελέτες και διαβουλεύσεις με το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων και την καθηγήτρια Κ. Κατή. Αντικείμενο τέτοιας επέκτασης έγιναν, μόλις λίγους μήνες αργότερα, τμήματα των Αγράφων, με τον Υπουργό Περιβάλλοντος και Ενέργειας Κώστα Σκρέκα και τον Υφυπουργό Γιώργο Αμυρά να δηλώνουν χαρακτηριστικά: «Τα θρυλικά Άγραφα θα παραμείνουν για πάντα απάτητα». Αυτή ακριβώς η δήλωση προσέδωσε στον μέχρι τότε φαινομενικά συγκυριακό τίτλο «Απάτητα Βουνά» μια ιστορική διάσταση, η οποία φέρει έντονες πολιτικές και ταυτόχρονα εθνικιστικές προεκτάσεις.

Η οροσειρά των Αγράφων, ως η νοτιότερη απόληξη της Πίνδου, καταλαμβάνει το βόρειο τμήμα του Νομού Ευρυτανίας και το δυτικό τμήμα του Νομού Καρδίτσας. Σύμφωνα με την πιο διαδεδομένη ερμηνεία, που βασίζεται σε συγκεκριμένα αρχεία, τα Άγραφα απέκτησαν την ονομασία τους από τους ανυπότακτους κατοίκους τους, οι οποίοι, κατά μία εκδοχή, δεν υποτάχθηκαν στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και, κατά μία άλλη, στην ύστερη Οθωμανική, με αποτέλεσμα η περιοχή να θεωρείται «άγραφη» στους χάρτες της βυζαντινής περιόδου (επί Κωνσταντίνου Ε΄) ή ανύπαρκτη στα φορολογικά μητρώα των Οθωμανών. Φυσικά, παράλληλα με αυτή την κυρίαρχη ερμηνεία, υφίστανται και άλλες, όπως εκείνη που συνδέει την ονομασία με την ύπαρξη της αρχαίας χώρας Αγραίας, η οποία κάλυπτε την περιοχή μεταξύ των ποταμών Αγραφιώτη και Ασπροπόταμου. Ωστόσο, μια τέτοια αφήγηση εξυπηρετεί έναν βασικό άξονα της επίσημης ιστορίας, όπως αυτή διδάσκεται και παρουσιάζεται σήμερα: την εξύψωση του ελληνικού στοιχείου απέναντι στον εκάστοτε εξωτερικό εχθρό — είτε αυτός ενσαρκώνεται στους Τούρκους, είτε, στη συνέχεια, στους Γερμανούς, που αντιμετωπίστηκαν από την ελληνική αντίσταση, τμήματα της οποίας όδρυσαν στις περιοχές των Αγράφων. Γι' αυτό το αφηγηματικό

πλαίσιο, είναι απαραίτητο να παρουσιαστεί ότι στα Άγραφα, όπως και σε άλλες γεωγραφικές ενότητες που εντάσσονται στο λεγόμενο ελληνικό τοπίο, οι κάτοικοι διατήρησαν, διαμέσου των αιώνων, μια ομοιογένεια ως προς τη θρησκεία και την εθνική/φυλετική καταγωγή (γένος), χωρίς να ενσωματωθούν πλήρως στις εκάστοτε κυρίαρχες αυτοκρατορίες.

Αναγνωρίζοντας, ωστόσο, ότι τα αρχεία δεν είναι ούτε ουδέτερα, ούτε οι αρχειονόμοι αμερόληπτοι και αντικειμενικοί — αντιθέτως, πιστεύοντας βαθιά ότι τα αρχεία δημιουργούνται για να προστατεύσουν και να ενισχύσουν πολιτικές θέσεις, ευνοώντας εκείνες τις ιστορίες που εξυπηρετούν μια συγκεκριμένη ιδεολογία έναντι άλλων που περιθωριοποιούνται — ψάχνουμε να ανασύρουμε εκείνες τις ιστορίες που έχουν γραφτεί αλλά δεν αναδύονται εύκολα στην επιφάνεια της ελληνικής ιστοριογραφίας. Σε αυτές τις ιστορίες, η Οθωμανική Αυτοκρατορία χαρακτηρίζεται από έναν πραγματισμό στον τρόπο διακυβέρνησης των τεράστιων εκτάσεων της. Σε περιοχές μικρότερης στρατηγικής σημασίας, ή σε περιοχές όπου, λόγω πολιτικών, οικονομικών ή θρησκευτικών συνθηκών, δεν συμφέρει να εγκαταστήσει δικό της πληθυσμό, εφαρμόζει συμφωνίες που απαιτούν φορολογική πληρωμή, αλλά ταυτόχρονα αφήνουν τη διοίκηση σε ντόπιους, έμπιστους της Αυτοκρατορίας κατοίκους, ώστε να μην χρειάζεται να συντηρεί στρατεύματα που θα διαταράσσουν τις τοπικές ισορροπίες. Τέτοια παραδείγματα αναφέρονται σε περιοχές όπως η Κρήτη, η Αίγυπτος, η Ανατολική Ρωμυλία κ.τ.λ.. Μια τέτοια περιοχή ήταν και τα Άγραφα, τα οποία, ως ορεινή ζώνη με δύσβατο έδαφος, δυσμενές κλίμα και φτωχούς πληθυσμούς, ήταν οικονομικά ασύμφορα για την Αυτοκρατορία να εγκαταστήσει μόνιμη στρατιωτική παρουσία. Έτσι, σύναψε με τους κατοίκους των Αγράφων τη Συνθήκη του Ταμασίου το 1525. Με αυτήν τη συνθήκη, η Αυτοκρατορία έθετε την περιοχή υπό τον έλεγχο της κυρίως μέσω οικονομικού φόρου,

αλλά συμφωνούσε να μην εγκαταστήσει εκεί δικούς της πληθυσμούς, με αποτέλεσμα οι κάτοικοι των Αγράφων να αποκτήσουν μια μορφή αυτονομίας στην καθημερινή ζωή. Ωστόσο, σε περιόδους εξέγερσης, η Αυτοκρατορία επενέβαινε στρατιωτικά, κάνοντας επιδρομές, στις οποίες έκαιγε τα χωριά και σκότωνε τους εξεγερμένους.

Επιστρέφοντας στον τίτλο «Απάτητα Βουνά», γίνεται φανερό ότι μια ιστορική αφήγηση που στηρίζεται σε αυτήν την έννοια αδυνατεί να σταθεί, κάτι που είναι λογικό σε πολλά επίπεδα. Στην πορεία της ιστορίας, τα τοπία των Αγράφων έχουν αλλάξει μορφή μέσα από έντονα καιρικά φαινόμενα και την κατοίκησή τους από πολυπληθείς ομάδες ανθρώπων και ζώων. Επομένως, οποιαδήποτε φρασεολογία που υπονοεί την ύπαρξη μόνο συγκεκριμένων μορφών ζωής και κοινωνιών κρύβει από πίσω τις αφηγήσεις που εξυπηρετούν εξουσιαστικούς διαχωρισμούς. Έτσι, τα βουνά γίνονται «απάτητα» για τους «ξένους» — αυτούς που έχουν σταθεί ως εχθροί του ελληνικού κράτους — αλλά ταυτόχρονα γίνονται εννοιολογικά προσβάσιμα για την εξουσία, η οποία, πατώντας πάνω στον ελληνικό εθνικισμό, δημιουργεί ένα πλαίσιο ενσωμάτωσης του παρελθόντος, ώστε στο σήμερα να μπορεί με μεγαλύτερη άνεση να επεμβαίνει σε αυτά, σε μια λογική του τύπου: «Εμείς είμαστε που ζούμε σε αυτά τα βουνά εκατοντάδες χρόνια, εμείς είμαστε που τα προστατεύουμε από τους ξένους, εμείς είμαστε που έχουμε δικαίωμα στη διαχείρισή τους».

Όμως, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η ιδέα και η πραγμάτωση του Ελληνικού κράτους, δηλαδή ο εκτοπισμός των εθνοτήτων που δεν αποδέχονται αυτή την ιδέα, ξεκινά τις αρχές του 1800· μέχρι τότε, και κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στα Βαλκάνια, αναγνωρίζονται πάνω από 30 εθνοτικές ομάδες με μεγάλη γλωσσική, θρησκευτική και πολιτισμική διαφοροποίηση, και είναι αντιεπιστημονικό να προβάλλουμε εκ

των υστέρων μια κυρίαρχη εθνική συνείδηση, όπως υπονοεί η ελληνική αφήγηση με την έννοια των «Απάτητων Βουνών».

Φυσικά, η ομογενοποίηση ενός πληθυσμού — με την αναγκαία συγκάλυψη ή εξαφάνιση τοπικών, ταξικών, πολιτισμικών, θρησκευτικών κ.α. διαφορών και την παράλληλη διαφοροποίηση αυτού του πληθυσμού από έναν άλλον που τοποθετείται έξω από αυτόν, ακόμα και αν βρίσκεται στα ίδια εδαφικά πλαίσια — είναι αναγκαίο εργαλείο για τον εκάστοτε εθνικισμό. Με λίγα λόγια, δεν είναι ελληνική πρωτοτυπία, αλλά παγκόσμια στρατηγική. Με τα ίδια εργαλεία, στην Αμερική, τα κράτη χαρακτήριζαν τους ιθαγενείς πληθυσμούς ως «άγριους», προκειμένου να τους διαχωρίσουν από την εθνική ενότητα που προσπαθούσαν να δημιουργήσουν εσωτερικά και, στη συνέχεια, να τους εξοντώσουν. Παρόμοια, στη Γερμανία των Ναζί, Εβραίοι, Ρομά και κομμουνιστές χαρακτηρίζονταν ως εσωτερικοί εχθροί. Φαινομενικά ανόμοια παραδείγματα, αλλά στον πυρήνα τους φέρουν τον ίδιο διαχωρισμό μεταξύ «οικείου» και «ξένου».

Επιστρέφοντας στο σήμερα, συναντάμε αυτή τη φρασεολογία πέρα από τους κρατικούς μηχανισμούς, σε πατριωτικές ομαδοποιήσεις — δεξιές και αριστερές — που αναζητούν παρουσία στα περιβαλλοντικά κινήματα, αλλά και σε ορισμένες αντιεξουσιαστικές ομάδες, πράγμα που δείχνει πόσο βαθιά έχει εισχωρήσει αυτός ο λόγος στο σύνολο της κοινωνίας. Οφείλουμε, λοιπόν, να κατανοήσουμε καλύτερα το πρόβλημα, ώστε να δημιουργήσουμε ένα πλαίσιο στο οποίο δεν θα χωράει ο εθνικισμός σε οποιαδήποτε μορφή του. Εν τέλει, οφείλουμε να αναζητήσουμε στο παρελθόν τη δική μας ιστορία που δεν χώρεσε στις εθνικές αφηγήσεις και, στο σήμερα, να καταγράψουμε τις νέες πτυχές της με τα δικά μας μέσα. Μόνο έτσι μπορούμε να ξεγυμνώσουμε τον μύθο και να αφήσουμε τα βουνά να είναι απλώς βουνά — χώροι πολυφωνίας και μνήμης, όχι εθνικά σύμβολα.

«...Στα όρη, σι' άγρια βουνά»

Σκέψεις πάνω στη γεωγραφία της θηλυκής μαγείας

Του Κωνσταντίνου Ντέλλα

«Είδε βότανα, έκαμνε κηραλοιφάς, εξέ-
 << τέλει εντριβάς, εθεράπευε την βασκα-
 νίαν, παρεσκεύαζε φάρμακα διά τας πα-
 σχούσας, διά τας χλωρωτικές και αναιμικές
 κόρας, διά τας εγκύους και τας λεχούς, και
 τας εκ μητρικών αλγηδόνων πασχούσας. Με το
 καλάθιον υπό τον αγκώνα της αριστεράς χει-
 ρός, ακολουθούμενη από τα δύο τελευταία τέ-
 κνα της, τον Δημητράκην, οκτώ ετών, και την
 Κρινιώ, εξαέτιδα, εξήρχετο εις τους αγρούς,
 ανέβαιναν εις τα όρη, διέτρεχε φάραγγας,
 κοιλάδας και ρεύματα, έψαχνε να εύρη τα βό-
 τανα, όσα αυτή εγνώριζε — την αγριοκρομμύ-
 δα, την δρακοντιά, το τρίμερο και άλλ' ακό-
 μη — τα έκοπτεν ή τα εξερρίζωνεν, εγέμιζε
 το καλάθιον της, κ' επέστρεφε το βράδυ εις
 την οικίαν. Με αυτά τα βότανα κατεσκεύαζε
 διάφορα μαντζούνια, τα οποία εούσταινεν ως
 αλάνθαστα ιατρικά κατά των χρονίων πόνων,
 του στήθους, της κοιλίας, των εντέρων, κτλ.»¹

Με αυτόν τον ανεμώδη τρόπο περιγράφει ο
 Παπαδιαμάντης την ηρωίδα της νουβέλας του,
 «Φόνισσα» να ανεβοκατεβαίνει ασθμαίνοντας
 τα πέτρινα κύματα της Σκιάθου και να συλλέγει
 τα κατάλληλα βότανα για την παρασκευή των
 γιατρικών της. Κόρη μάγισσας και θεραπεύτρια,
 «επιτηδέιοτάτη μεταξύ όλων των γυναικών» η
 Χαδόουλα, η Φραγκογιαννού όπως συνήθιζαν να
 τη φωνάζουν, όρασκελούσε τις δύσβατες περιο-
 χές των βουνών και των φαραγγιών, όπου μπο-
 ρούσε «ν' αναρριχάται ελαφά πατούσα, ανυ-
 πόδητη, με το καλάθι της περί τον αριστερόν
 αγκώνα, με το ραβδί της εις την χείρα την δε-
 ξιάν, τον κρημνόν τον ανωφερή, όπου μόνον τα
 ολίγα ερίφια, όσα ήσαν μεταξύ των προβάτων
 του Λυρίγκου, θα δύναντο ν' αναρριχηθώσι».²

Και ενώ στο νησί των Σποράδων ο ίσκιος
 της γραίας σκαλώνει πάνω στα βράχια με τη

οιγουριά και την γάτα, στη Γη της Θεσσα-
 λίας η προ-Κάτοχος της θηλυκής μαγείας, η
 Μήδεια, τρέχει ξυπόλυτη, με τα μαλλιά λυτά
 στους αγρούς για να φτιάξει το ελιξήριο που
 θα χαρίσει στον Αίσονα, τον πατέρα του Ιά-
 σονα, τη νεότητα. Όπως μας τη ζωγραφίζει
 στους στίχους του ο Οβίδιος στο Έβδομο Βι-
 βλίο των Μεταμορφώσεων, τρεις νύχτες πριν
 γεμίσει το Φεγγάρι η ηρωίδα από την Κολχίδα,
 αφού έχει εξαγνιστεί σε τρεχούμενο νερό ρυα-
 κίου, κάνει έκκληση στην Μητέρα Εκάτη και
 τους θεούς του Κάτω Κόσμου να συνδράμουν
 στη μαγική της τελετουργία. Ανεβασμένη σε
 άρμα θεόσταλτο που το σέρνουν δράκοι, χτυ-
 πημένη από χέρι θεϊκό που την οδηγεί, η Μή-
 δεια βλέπει από ψηλά τα όρη και τους ποτα-
 μούς στα οποία βρίσκονται τα βότανα που θα
 χρειαστεί. Στα Τέμνη και στον Κίσσαβο, στου
 Πηλίου την Όρθρυ και την Πίνδο, στον Όλυμπο,
 τον πιο ψηλό απ' όλα, εκεί θα πάει η μάγισσα
 Μήδεια και θα ξεριζώσει με μαχαίρι ιερό από
 μπρούντζο ό, τι χρειάζεται.

Την ποτισμένη από το υπερφυσικό στοιχείο
 θεσσαλική γη «που έχει πάνω στα απόκρημνα
 βράχια βότανα και πέτρες που είναι χρήσιμα
 για τις μαγικές μυστικές τελετουργίες»³ επι-
 σκεπτεται και ο Σέξτος, ο γιος του Πομπήιου,
 αγωνιώντας για την έκβαση της μάχης στα
 Φάρσαλα μεταξύ του πατέρα του και του Ιού-
 λιου Καίσαρα, όπως διαβάζουμε στο Έκτο
 Βιβλίο του έπους «Φαρσάλια» του Ρωμαίου
 ποιητή Μάρκου Ανναίου Λουκανού. Εκεί βρί-
 σκονται οι φημισμένες θεσσαλές μάγισσες που
 «στο άκουσμα των μαγικών τους ο λογικός
 κόσμος μουδιάζει [...] Άλλες φορές πληγμυ-
 ρίζουν τον κόσμο και ενώ ο ήλιος είναι καυ-
 τός κατεβάζουν τα σύννεφα, ακόμα και τους

1. Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Φόνισσα, εκδόσεις
 Νεφέλη, Αθήνα, 1988, σελ.67.

2. ό.π., σελ.117.

3. Ελεύθερη απόδοση στα ελληνικά από τον γράφοντα
 στο Lucan, και H. T. Riley, *The Pharsalia of Lucan / Mar-
 cus Annaeus Lucanus; Literally Translated into English
 Prose with Copious Notes by H.T. Riley.*(London: George
 Bell, 1903), σελ.229.

κεραυνούς, χωρίς την άδεια του Δία. Με αυτά τους τα ξόρκια, με τα μαλλιά να κρέμονται λυτά σκορπίζουν μακριά περνώντας μέσα από σύννεφα και βροχές.»⁴

Εκεί ο Σέξτος θα έλθει σε επαφή με την απόλυτη προσωποποίηση της θηλυκής οριακότητας, την τρομερή μάγισσα Εριχθώ, η οποία «έχει καταδικαστεί για την ασέβειά της και τις μιανές πρακτικές τις σε νέες τελετές και δεν της επιτρέπεται να μένει σε σπίτι μέσα στην πόλη. Στοιχειώνει τα άταφα πτώματα και αφού διώξει τα πνεύματα, κατοικεί στους τάφους στο όνομα των θεών του κάτω κόσμου».⁵ Η Εριχθώ, με μαλλιά που στεφανώνονται από οχιές, αφού βρει το πτώμα ενός άταφου στρατιώτη, το μεταφέρει στον τόπο που είναι ορισμένος να τελούνται οι μυστικές τελετές της. Αυτό που κάνει ιδιαίτερη την περίπτωση της Εριχθούς είναι το ότι δεν καθοδηγεί τον Σέξτο στον κόσμο των νεκρών, αλλά δίνει νουή σε ένα άψυχο σώμα, το οποίο αρχίζει να προφητεύει για την έκβαση της μάχης.

Απομακρυσμένες από το μαλακό χώμα της κοινωνίας των ανθρώπων, οι μάγισσες συνδιαισθάνονται με τη μεταιχμιακή γεωγραφία του σκληρού αχατογράφητου εδάφους των βουνών, εκτεθειμένες στα στοιχεία της φύσης, προσπαθώντας να επιβληθούν ακόμα και στην ίδια τη φυσική ροή της ζωής, όπως κάνει η Εριχθώ. Η εξωτερική τους εμφάνιση γίνεται συνώνυμο του αντι-παραδείγματος σε σχέση με την κοινωνική κατασκευή της γυναικείας φύσης, όπως ορίζεται από το πατριαρχικό φίλτρο: Ρούχα απεριποίητα, σχεδόν κουρέλια, σχήμα και όψη ακατέργαστα, χωρίς την αγωνία της περιοριστικής σεμνής κίνησης και του «καθώς πρέπει»-συμπεριφορικού κώδικα και, κυρίως, μαλλιά λυτά, ανεμοδαρμένα, ασημένια, άσκεπα.

Σαν την αυλακωμένη γόνιμη γη του χωραφιού και την τακτοποιημένη χωροταξία του οικιακού μπουστάνιου, τα μαλλιά της γυναίκας

οφείλουν να είναι μακριά, χτενισμένα και, από κάποια ηλικία και έπειτα, καλυμμένα. Η χτένα είναι αυτή που οργώνει το τριχωτό του θηλυκού κεφαλιού, από τα παιδικά κιόλας χρόνια, τιθασειύοντας οποιαδήποτε υποψία αταξίας που μπορεί να προκαλέσει δυσμενή σχολία. Μόνο κρυφά από το δημόσιο βλέμμα τα μαλλιά λύνονται, ακόμα και από το αρσενικό βλέμμα της ίδιας της οικογένειας, για να πλυθούν και να χτενιστούν, πάντα σε διάλογο με τις φάσεις της σελήνης και μαζεύοντας τις τρίχες που πέφτουν, καθώς αποτελούν βασικό συστατικό των κακόβουλων μαγικών πρακτικών, αν πέσουν στα λάθος χέρια.

Όταν, όμως, οι γυναίκες βγαίνουν στους αγρούς και στα όρη, όχι για να δουλέψουν ως εργάτριες στα χωράφια, αλλά για να επικοινωνήσουν με τον «έξω» κόσμο της άγριας μοναξιάς του μεταφυσικού ως μέλη της γυναικείας κοινότητας, τότε οι νόμοι καταλύονται, γιατί κανένας κόμπος δεν πρέπει να υπάρχει στο ένδυμα ή τα μαλλιά, κανένα υπόδημα δεν πρέπει να κωλύει την ένωση του πέλματος με τις ρίζες. Μέσα από τις μαγικοθηρηκτικές τελετουργικές πρακτικές οι γυναίκες προσπαθούν να κατανοήσουν το ανεξήγητο, να κατεβάσουν και να αρμέξουν το φεγγάρι, όπως μόνο οι θεσσαλές ξέρουν να κάνουν, να συλλέξουν από τη γη ό,τι είναι χρήσιμο και ωφέλιμο για την παρασκευή θεραπευτικών μαγνημάτων, σαν τη Φραγκογιαννού.

Τρέχοντας μακριά από το πατριαρχικό σύστημα αξιών που περικλείεται σε κάθε όριο που βάζει ο άνθρωπος στη γη, κυλιούνται γυμνές τη νύχτα της Πρωτομαγιάς στους αγρούς και γλείφουν τη δροσιά από τα χορτάρια για να είναι γόνιμες. Μετέωρες μεταξύ του εν οίκω κοινωνικού ρόλου τους και της άναρχης συναναστροφής με το αόρατο, ακροβατούν μεταξύ των επιτρεπτών ορίων που τους επιβλήθηκαν και της χαώδους πληροφορίας που κληρονόμησαν από τις προγόνισσές τους. Διαμεσολαβήτριες σε ένα συμβολικό επίπεδο μεταξύ του «μέσα» κοινωνικού χώρου και του

4. ό. π., σελ. 231.

5. ό. π., σελ. 233.

«έξω» μεταφυσικού, κατέχουν τους τρόπους με τους οποίους τις στιγμές των ανθρώπινων κρίσεων καθοδηγούν την κοινότητα, και κυρίως οι ηλικιωμένες γυναίκες προς τις νεότερες, στη σωστή εκτέλεση των απαιτούμενων πρακτικών. Με ξόρκια μυστικά και κινήσεις προκαθορισμένες από το πρωτόκολλο της προφορικής κληροδότησης, καθίστανται ιερές μέσα από τις λάσπες, ενώνοντας την ύπαρξή τους με το άυλο μέσα από την ύλη.

Ωστόσο, υπάρχουν εξαιρέσεις όπου η άναρχη γεωγραφία των θηλυκών σωμάτων δεν κρύβεται στα δάση και τα βουνά κάτω από το φως της σελήνης, αλλά εισβάλλει στη δημόσια σφαίρα με το φως του ήλιου, όπως στις τελετουργίες του πένθους. Μέσα από τις μαγικοθρησκευτικές πρακτικές της προφύλαξης της κοινότητας από τον «έξω από εδώ» Κάτω Κόσμο και της διαχείρισης του μεταιχμιακού νεκρού οικείου σώματος, οι γυναίκες μοιρολογούν, σκίζουν τα ρούχα τους, γδέρνονται και απορκαλύπτουν τον πόνο της απώλειας χωρίς κανέναν ενδοιασμό. Μάλιστα, το μοιρολόι και ο χειρονομιακός κώδικας του πένθους εισχώρησε ακόμα και στην αγιογραφική αποτύπωση του Επιτάφιου Θρήνου στις θρησκευτικές τοιχογραφίες, όπως μπορούμε να δούμε κυρίως στις αγιογραφίες της ύστερης βυζαντινής περιόδου, όσο και αν προσπάθησε η αρσενική εξουσία να απομακρύνει αυτή την «απρεπή» θηλυκή συμπεριφορά από τη δημόσια σφαίρα:

«Ὅμως τώρα, μαζί με τα άλλα κακά, κυριαρχεί και αυτή η αρρώστια των γυναικών. Γιατί κάνουν επίδειξη στα μοιρολόγια και στους θρήνους, γυμνώνοντας τα μπράτσα τους, τραβώντας τις τρίχες τους, κάνοντας χαράδρες (με τα νύχια τους) στα μάγουλα. Και το κάνουν αυτό, άλλες από πένθος, άλλες από επίδειξη και αγάπη στις τιμές, άλλες από ασοδοσία⁶ και γυμνώνουν τα μπράτσια τους, ακόμα και μπροστά στους άνδρες. Τι κάνεις, γυναίκα; Ξεγυμνώνεις τον εαυτό σου μέσα στην ασχήμια, πες μου, στη μέση της αγοράς που βρίσκονται άνδρες, ενώ είσαι μέλος του Χριστού; Και

μαδάς τις τρίχες σου, και σχίζεις τα ρούχα, και κλαις δυνατά, και χορεύεις γύρω-γύρω, και συνεχίζεις να διαδίδεις την εικόνα των μαινόμενων γυναικών, και δεν καταλαβαίνεις πως έτσι προσβάλλεις τον θεό; Πόση μανία είναι αυτή; Άραγε δεν θα γελάνε μαζί μας οι ειδωλολάτρες; Άραγε δεν θα θεωρήσουν την πίστη μας παραμύθια; Θα πουν: Δεν υπάρχει ανάσταση, αλλά είναι κοροϊδία αυτά που πρεσβεύουν οι χριστιανοί, απάτη και συνωμοσία».⁶

Σαν ρυάκι η προφορική θηλυκή τεχνογνωσία έβρισκε πάντα μικρά τα χρειαζόμενα ανοίγματα για να αναπνεύσει ανάμεσα στα ασφυκτικά βράχια της κοινότητας. Οι ηλικιωμένες γυναίκες, όπως καταγράφεται στις διάφορες εθνογραφικές μελέτες για τον ελληνόφωνο αγροτικό κόσμο της Βαλκανικής, από την τουρκοκρατία έως και τη σταδιακή αστικοποίηση της υπαίθρου κατά τον 20ο αιώνα, παραμένουν σε ένα συμβολικό επίπεδο ως οι κυρίαρχες παρουσίες και διαμεσολαβήτριες μεταξύ του «μέσα» κοινωνικού χώρου και του «έξω» μεταφυσικού. Εκείνες κατέχουν μια εξέχουσα θέση στην κοινωνία λόγω των γνώσεών τους στις θεραπευτικές πρακτικές και την εμπειρική ιατρική, αλλά και ως βασικός φορέας μετάδοσης της προφορικής παράδοσης που αφορά το μαγικό στοιχείο.

Ακόμα και αν τα μαλλιά πλέον δεν είναι μακριά, αφού με την μετακίνηση στα αστικά κέντρα μετατοπίστηκε η οπτική του γυναικείου κάλλους και της ευπρέπειας, η θηλυκή μαγικοθρησκευτική και ιατρικομαγική τεχνογνωσία εξακολουθεί να προφυλάσσει τα οικεία πρόσωπα με τρόπους που δεν ογκώνουν επιχειρηματολογία, να μπλέκει σε λόγια μυστικά που μεταφέρθηκαν από τη μια γενιά στην άλλη μια Μ. Πέμπτη τον ομηρικό Άδη με τους Δώδεκα Αποστόλους και να στέλνει το κακό με το σάλιο της μακριά, στα όρη στ' άγρια βουνά.

6. Ιωάννης Χρυσόστομος, P.G., 59.346.

Επιστροφή στις ρίζες

ή αλλιώς φεικτοποίηση της ορεινότητας και κάθε τι παλαιού

«Η σχέση μου με το χωριό, όπως και για πολλούς άλλους της γενιάς μου, είναι μια σχέση ουτοπίας. Δεν πρόκειται απλά για μια τάση επιστροφής στις ρίζες. Πρόκειται για μίαν αναζήτηση του εαυτού στα μονοπάτια της ιστορίας του κοινωνικού χώρου που γαλούχησε και διέπλανε τους προγόνους και γονείς και τους ίδιους τους φευγάτους ως ένα σημείο. Πρόκειται επίσης για μια φυγή από τις αλλοτριωμένες μεγαλουπόλεις που δεν μένει όμως στην άρνηση, γίνεται αναζήτηση μορφών αντίστασης σ' ό,τι τυραννικό της βιομηχανικής κοινωνίας, γίνεται ερωτικό κάλεσμα σ'έναν τόπο, σ'έναν χώρο, σ'έναν κόσμο που γίνεται όλο και πιο γοπητευτικός όσο γίνεται απόμακρος.»

Του Λεωνίδα Σαλαμβριά

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Οι ορεινές κοινότητες πήραν τη σημερινή τους μορφή, κατά τα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας και της ένταξής τους στο νεοελληνικό κράτος. Περίοδος κατά την οποία οι κοινότητες αυτές ήκμασαν, πολιτιστικά, δημογραφικά και οικονομικά. Στη συνέχεια, μια σειρά γεγονότων και πολιτικών του — ενιαίου πια — αστικού κράτους, οδήγησε σε μια περίοδο παρακμής ή «αποανάπτυξης», στην οποία βρισκόμαστε ακόμα και σήμερα.

Πιο συγκεκριμένα — αλλά σύντομα — οι πολιτικές και οι κατευθύνσεις του αστικού κράτους για τη διαχείριση της παραγωγής και της εργασίας από την δεκαετία του 1950 και ύστερα, οδήγησαν σε ένα τεράστιο κύμα αστικοποίησης. Το κύμα αυτό κατάφερε πλήγμα στις ορεινές κοινότητες μεγαλύτερο από το «άδειασμά» τους τα χρόνια 1947-1949. Ουσιαστικά η αλλαγή του τρόπου παραγωγής στην

«καθυστερημένη» ως τότε Ελλάδα, έγινε με τέτοιον τρόπο ώστε η μέχρι τότε οικονομία της υπαίθρου ήταν αδύνατον να επιβιώσει. Φυσικά, οι πάντα αντίξοες συνθήκες καθημερινότητας και η «υπόσχεση» για μια πολύ πιο άνετη ζωή, διαδραμάτισαν τον δικό τους ρόλο, με τελικό αποτέλεσμα το άδειασμα του πληθυσμού στην υπαίθρο χώρα, με τις ορεινές κοινότητες να δέχονται το μεγαλύτερο πλήγμα.

Μια μικρή σταθεροποίηση — στο δημογραφικό και μόνον σε επίπεδο αριθμών — που παρατηρήθηκε κατά τη δεκαετία του 1990 την σταμάτησε αρχικά το σχέδιο «Καποδίστριας»¹ που αποτέλεσε τον θάνατο των κοινοτήτων και δει των ορεινών το 1997, και εν συνεχεία

1. Το σχέδιο «Καποδίστριας» κατήργησε τις κοινότητες οι οποίες συνενώθηκαν σε δήμους, βλ. Ν. 2539 του 1997.

► Διαβάστε

Δαμιανάκος, Σ., Ζακοπούλου, Ε., Κασίμης, Χ., Νιτσιάκος, Β., Εξουσία, εργασία και μνήμη σε τρία χωριά της Ηπείρου: Η τοπική δυναμική της επιβίωσης., Γλέθρον/ΕΚΚΕ, Αθήνα 1997.

το σχέδιο «Καλλικράτης»² το 2010, που ήταν η ταφόπλακα. Οριακά εξαίρεση αποτέλεσαν οι κωμοπόλεις οι οποίες κατάφεραν να προσαρμοστούν κάπως στις αλλαγές του παραγωγικού μοντέλου και στη συνέχεια να διατηρήσουν — ως έναν βαθμό — τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά.

Όσον αφορά τη διαβίωση και την προσαρμοστικότητα του χωρικού στις νέες συνθήκες ζωής, αρχικά επικρατούν στην καθημερινότητά του οι παραδόσεις, τα έθιμα και οι συνήθειες που «έφερε» μαζί του. Στη συνέχεια όμως αστικοποιείται και η αντίληψή του για το παρελθόν και το παρόν αλλάζει και μετατρέπεται

στο ιδεολόγημα της «επιστροφής στις ρίζες», το οποίο αποτελεί προϊόν του αστισμού (Δαμιανάκος, Ζακοπούλου, Κασίμης και Νιτσιάκος, 1997).

Η νοσταλγία και ο εξωραϊσμός ενός κόσμου που τον απέδωσε ή τον αρνήθηκε στο πλαίσιο του ρεαλισμού και της σκληρής ζωής ηρτάνουν πια στη στάση του αστικοποιημένου χωρικού. Μια αντίφαση που εντοπίσθηκε από τον Μ. Γ. Μερακλή, τη δεκαετία του 1980, όταν προσέγγιζε το φαινόμενο «επιστροφή στις ρίζες»: «Σ' αυτή την αναβίωση και την αναγέννηση υπήρχε οπωσδήποτε μια αντίφαση, αφού οι άνθρωποι του υπαίθρου ανακαλούσαν στη ζωή κάτι που οι ίδιοι το είχαν αφήσει να πεθάνει ως ταυτισμένο μ' ένα στάδιο βίου απαράδεκτου πια, που έπρεπε με κάθε τρόπο να ξεπεραστεί, να γίνει ανθρωπινότερος: η ουσία ολόκληρης της ορμητικής και σπασμωδικής

2. Το σχέδιο «Καλλικράτης» συνένωσε τους «καποδιστριακούς» δήμους σε ακόμα μεγαλύτερους, πολλοί από τους οποίους είχαν το μέγεθος των παλιών «επαρχιών», βλ. Ν.3852 του 2010.

αστικοποίησης σ'αυτόν τον πόθο συνοψιζόταν...» (Δαμιανάκος, Ζακοπούλου, Κασίμης και Νιτσιάκος, 1997). Φυσικό επακόλουθο είναι ο εξωραϊσμός αυτός να επεκταθεί σε οτιδήποτε έχει να κάνει με τον «παλιό τρόπο ζωής».

Ερχόμενοι λοιπόν στο σήμερα, λίγο παραπάνω από 40 χρόνια μετά από τις παρατηρήσεις του Μ. Γ. Μερακλή, και σε εποχές απανωτών κρίσεων του καπιταλιστικού συστήματος παραγωγής, μη ορθολογικού ρυθμού ζωής στα μεγάλα αστικά κέντρα κ.τ.λ., παρατηρείται μια εκ νέου (;;) τάση, σε συζητήσεις, συνεντεύξεις, στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αλλά και σε κινηματικές διαδικασίες, η αναφορά στον «αγνό, ήρεμο, οικολογικό τρόπο και ρυθμό ζωής» στις ορεινές κοινότητες. Φωτογραφίες και βίντεο από τζάκια και ξυλόσομπες να καίνε, γιαγιάδες να «ανοίγουν» φύλλα, παππούδες που μοιράζονται τη σοφία τους στα καφενεία³, τσιτάτα όπως «θα πάρω τα βουνά», ωδές στο κτίσιμο των παλαιών πέτρινων σπιτιών και μαστόρων, ορεινές κοινότητες που αντιστέκονται στη λαίλαπα του κεφαλαίου κ.ο.κ.. Τα παραδείγματα ρομαντικοποίησης, εξιδανίκευσης ακόμα και φетиχοποίησης, θα μπορούσε να ειπωθεί, είναι πολλά και φυσικά όπως αναφέρεται και στην δεκαετία του 1980, έτσι και σήμερα γενικεύονται στο κάθε τι παλαιότερο και μπορούν να συνεχίζουν για αρκετές ακόμα σελίδες. Στη σημερινή τάση βέβαια δεν υφίσταται η αντίφαση που είχε παρατηρηθεί παλαιότερα διότι πολύ απλά τα άτομα που αναφέρονται σε όλα τα παραπάνω σήμερα, δεν τα έχουν βιώσει και στη συνέχεια αρνηθεί. Έχουν μεγαλώσει στα αστικά κέντρα, με τις ανέσεις που προσφέρονται από αυτά, με ό,τι συνεπάγεται αυτό.

Και θα αναρωτηθεί πολύ σωστά κανείς, που βρίσκεται το επιλήψιμο σε όλο αυτό. Όλα τα παραπάνω φαινόμενα γίνονται επιλήψιμα όταν πλάσονται ως διέξοδος από τον τελεματωμένο αστικό τρόπο ζωής ή όταν γίνονται «ουτοπικές φαντασιώσεις για αυτάρκεια και αυτόνομες κοινότητες»⁴, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη πως πρέπει συγχρόνως να υπάρχει και ρήξη με το σύστημα που τόσο στην ύπαιθρο όσο και στα αστικά κέντρα. Επίσης χωρίς να λαμβάνονται υπόψη — κι εδώ έρχεται και δένει η κατακλείδα της προηγούμενης παραγράφου — πως οι «παλιοί» που έζησαν και τους δύο τρόπους ζωής απεδίωξαν τον παλαιό, οι γιαγιάδες που ανοίγουν το φύλλο έχουν αχρηστεύσει κάθε κόκκαλο του σώματός τους από τις δουλειές, οι παππούδες μπορεί να μην έχουν αίσθηση στα άκρα τους από τις χειρωνακτικές εργασίες — για να μην αναφερθούμε σε τίποτα χειρότερο —, για να ζεις σε ανθρώπινες συνθήκες καθημερινότητας κατά τους χειμερινούς μήνες θα πρέπει να καις ξύλα μέρα-νύχτα, για να έχεις τα βασικά αγαθά μπορεί να χρειαστεί να μετακινηθείς και 2 ώρες κ.α.. Η φυγή του χωρικού από την ύπαιθρο και η αστικοποίησή του έλαβε χώρα διότι οι αντικειμενικές συνθήκες της τότε εποχής δεν του επέτρεπαν να έχει έναν ανθρώπινο τρόπο ζωής. Οι ίδιες και ίσως και χειρότερες, λόγω των συνεχόμενων εφαρμοσμένων πολιτικών για την ύπαιθρο, αντικειμενικές συνθήκες ισχύουν και σήμερα. Ίσως αυτός είναι και ο λόγος που 40 και πλέον χρόνια μετά το αστικό ιδεολόγημα της «επιστροφής στις ρίζες» να συνεχίζει να γοητεύει.

Ας μην γελιόμαστε, για να «πάρουμε τα βουνά» πρέπει πρώτα να αλλάξουμε το εκμεταλλευτικό σύστημα που γέννησε όλες τις παραπάνω αντιφάσεις και παθογένειες και που θέλει την ύπαιθρο άδεια και αδύναμη, βορά του κεφαλαίου. Αλλιώς και 40 και βάλει χρόνια από τώρα οι απόγονοί μας θα λένε ακόμα: «Όλοι αγαπάμε το χωριό αλλά αυτό πέθανε.»⁵

3. Βαρθολομαίος Γκρίμπερ, *Η ρομαντικοποίηση της ορεινής ζωής: ένας δίκασμένος κόσμος*, Εραστής των Αγγράφων, τ. 10, καλοκαίρι 2025.

4. ο.π.

5. Παράφραση από σχόλιο της σύνταξης του περιοδικού Αρμολόι, Νο1, Αύγουστος 1976.

Οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (Α.Π.Ε.) εισήλθαν δυναμικά στο ελληνικό γίγνεσθαι, ως έργα φιλικά προς το περιβάλλον, που υποκαθιστούν ως προς την παραγόμενη ενέργεια τα ορυκτά καύσιμα,

αυτών των έργων δεν είναι τελικώς το υποβαλλόμενο ως τέτοιο, αφού τα εν λόγω έργα «ελέγχονται» ως προς τις επιπτώσεις τους στο φυσικό περιβάλλον της χώρας, με την αναίρεση περιβαλλοντικών λειτουργιών που συντελείται ή και με την απώλεια φύσης που

Τα αιολικά της κρίσης

Επιπτώσεις των αιολικών πάρκων στο περιβάλλον και την κοινωνία | του Αντώνη Καπετάνιου

ικανοποιώντας τον γενικό στόχο της ενεργειακής ανεξάρτησης από τους υδρογονάνθρακες, εντασσόμενα στη συνθήκη της πράσινης ενέργειας. Παραλλήλως θεωρήθηκαν έργα αναπτυξιακά, αφού περί αυτών συστάθηκε και οργανώθηκε ένα σημαντικός τομέας της οικονομίας, αυτός της ενέργειας με προβαλλόμενο περιβαλλοντικό πρόσχημα, αποδίδοντας κέρδη και δημιουργώντας οικονομικές προοπτικές. Μολοντούτο, η πέραν της 25ετίας παρουσία και λειτουργική δραστηριότητα των Α.Π.Ε. στην Ελλάδα κατέδειξε ότι το θετικό πρόσχημα

υφίσταται κατά την εκτέλεση και λειτουργία τους. Και τούτο συμβαίνει παρά το επιχείρημα που emphaticώς προβάλλεται για τα εν λόγω έργα, ότι δι' αυτών εξυπηρετείται το περιβάλλον, αφού κατά το μέρος της υποβάθμισης ή της απώλειας φύσης, το φυσικό περιβάλλον βλάπτεται (υποβαθμίζεται ή και απώλεται)!

Δεν είμαστε απορριπτικοί ως στάση αρχής στα έργα που χρησιμοποιούν λελογισμένα τις φυσικές πηγές ενέργειας, λαμβάνοντάς την ως ανανεώσιμο πόρο, αφού γενικώς, εκ της φύσεώς τους τα έργα αυτά έχουν θετική αναφο-

ρά στο περιβάλλον, εισάγοντας τις ήπιες και ανανεώσιμες μορφές ενέργειας στο κλειστό σύστημα της γεώσφαιρας, τις προερχόμενες από το ίδιο το φυσικό περιβάλλον· και συνεπώς υπάρχει εξ απαρχής μιαν ανταποδοτική σχέση φυσικής απόδοσης της ενέργειας στο σύστημα αυτό, επ' ωφελεία του ανθρώπου· ο οποίος άνθρωπος διά της νόσής του μπορεί κι αναπτύσσει μηχανισμούς εκμετάλλευσης αυτής της σχέσης, με τη συμμετοχή του ενεργητικά στο σύστημά της.

Ας σκεφτούμε, για παράδειγμα, τους παρδοσιακούς ανεμόμυλους, τους υδρόμυλους, τους πρόδρομους των σημερινών φωτοβολταϊκών, ηλιακούς συλλέκτες των κατοικιών κ.λπ. Μόνο που τότε, που υπήρχε η χρήση αυτών των έργων, στα χρόνια του πρακτικού βίου, ίσχυε η χρηστική λογική της παροχής από τα έργα αυτά, κι όχι η επιχειρηματική λογική του οικονομικού οφέλους που ισχύει σήμερα, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την υποβάθμιση ή και την απώλεια μέρους του φυσικού περιβάλλοντος της χώρας για την πρόταση των εν λόγω έργων! Με δεδομένη τη φυσική δυνατότητα της Ελλάδας ως προς την πλούσια προσφορά ενέργειας από τις φυσικές πηγές της, από τον άνεμο, από τον ήλιο, από τη γη, από τα νερά της (που τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερο λείπουν)..., ο Έλληνας κατά το παρελθόν εκμεταλλεύτηκε την ενέργεια αυτή επί τη βάσει της ήπιας και ισόρροπης λειτουργίας του στο περιβάλλον, ενεργώντας με μέτρο και σπουδή, κατά τον φύσει βίο του. Αντίθετα με τον πρόγονο, ο σημερινός απόλυτος τεχνοκράτης, ο Έλληνας, ο άνθρωπος των νεοκαιρών γενικότερα, προβαίνει στην έντονη και εξαντλητική εκμετάλλευση των φυσικών πόρων της χώρας, ακριβώς για τον πλούτο των παροχών τους. Έτσι, η μη λελογισμένη, βίαιη επέμβασή του στη φύση, για τη δημιουργία των έργων εκμετάλλευσης των φυσικών ανανεώσιμων πηγών της χώρας, επιφέρει το αντίνομο και ασύγγνωστο ενέργημα της πράξης του, το να εκμεταλλεύεται δηλαδή τον ελληνικό φυσικό ανανεώσιμο πλούτο εν υπο-

βαθμίσει και εντέλει εν απωλεία — επί τη βάσει αυτής της λογικής, η έννοια του ανανεώσιμου φυσικού πόρου αίρεται!

Στεκόμαστε, έτσι, κριτικά στα εν λόγω έργα, σε σχέση με το πώς εισάγονται και αξιοποιούν τη φυσική ενεργειακή προσφορά, και στο πώς εντέλει το παραγόμενο μοντέλο χρήσης κι αξιοποίησης της φυσικής ενέργειας καθίσταται αρνητικό για το ίδιο το φυσικό σύστημα, από το οποίο αντλείται το δυναμικό του. Διά της εφαρμογής του, με τον έντονο, εξαντλητικό και σαρωτικό θα λέγαμε τρόπο χρήσης-εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων, οδηγούμαστε σε υποβαθμιστικές λογικές αξιοποίησης αυτών, που όμως δε γίνονται αντιληπτές στην πραγματική τους διάσταση ως προς τις επιπτώσεις τους στο ίδιο το φυσικό περιβάλλον· ή επιδιώκεται να μην εκτιμώνται στο πραγματικό/ουσιαστικό μέγεθός τους λόγω της παρέμβασης του οικονομικού, πολιτικού, συντεχνιακού, ωφελιμιστικού παράγοντα, που μεταβάλλει την αντιληπτική, επιπτώσιακή, παραγωγική και εντέλει προσληπτική διάσταση αυτών των έργων κι επιβάλλει, διά της υποβολής, τη λογική της καθολικής και μη αμφισβητήσιμης αποδοχής τους.

Σε αυτό το πνεύμα κριτικής αντιμετώπισης και υπόδειξης της αρνητικής υποδήλωσης των Α.Π.Ε., θα αναφερθούμε στο παρόν κείμενο εστιάζοντας στη «ναυαρχίδα» των έργων τούτων, στα αιολικά πάρκα, και στις επιπτώσεις τους στο φυσικό, κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον των τόπων. Με δεδομένο ότι τα εν λόγω έργα έχουν επεκταθεί ανά τη χώρα καταλαμβάνοντας κορυφογραμμές, λοφοσειρές και κάθε δυνάμενο πεδίο αιολικού δυναμικού, εντασσόμενα ως ετερόκλητες/ξένες κατασκευές στα φυσικά τοπία, επιφέρουν με την εν γένει παρουσία τους και την κατά το μάλλον ή ήττον «επιθετική» πολιτική κατάληψης εδαφών επί των οποίων υφίστανται ευαίσθητα οικοσυστήματα, αλλοίωση και υποβάθμιση στο ελληνικό φυσικό περιβάλλον· ενώ και γενικώς ως τεχνικά έργα λειτουργούν επι-

βαρυντικά σε αυτό! (σύμφωνα με το άρθρο 8 του Π.Δ. 59/2018 «Κατηγορίες και περιεχόμενο χρήσεων γης», τα Α.Π.Ε. κατατάσσονται στις παραγωγικές δραστηριότητες χαμηλής και μέσης όχλησης, που όμως η εγκατάστασή τους στο φυσικό περιβάλλον ως ξένα στοιχεία, και λόγω της μεγάλης κλίμακας ανάπτυξής τους σε αυτό, τα καθιστά ιδιαίτέρως επιβαρυντικά για την ομαλή λειτουργία του και την εν γένει ορθή περιβαλλοντική συνέχειά του).

Οι επιπτώσεις από την εγκατάσταση των αιολικών πάρκων στα φυσικά περιβάλλοντα, με εστίαση κατά κύριο λόγο στα δασικά οικοσυστήματα, όπου υπάρχει ο περιβαλλοντικός φόρτος και σε αυτά εστιάζονται οι αρνητικές επιπτώσεις από τα εν λόγω έργα, σε μια γενική θεώρηση δίδονται ως κάτωθι.

1. Επιπτώσεις στην οικολογική λειτουργία των φυσικών οικοσυστημάτων

Τα φυσικά οικοσυστήματα έχουν συγκεκριμένη φυσική συγκρότηση, δομή και σύνθεση, η οποία διαμορφώθηκε διά των αιώνων, προκύπτουσα τόσο από τη λειτουργία της φύσης στην περιοχή της συγκρότησής της όσο και από τη δραστηριότητα του ανθρώπου. Συγκεκριμένα, η εκτατική και εντατική χρήση της γης από τον άνθρωπο στο βάθος των αιώνων έχει οδηγήσει στη διαμόρφωση ενός πλούσιου μωσαϊκού τοπίων με πολλές εναλλαγές, πολυποικιλότητα και σύνθεση μερών και στοιχείων. Τα διάκενα που δημιουργήθηκαν από τις ήπιες ανθρώπινες δραστηριότητες παραδοσιακού χαρακτήρα, όπως είναι η βόσκηψη, οι υλοτομίες, οι προσαρμοσμένες στο οικείο περιβάλλον καλλιέργειες, τα μωσαϊκά χρήσης γης, αλλά και οι μικρές έκτασης και έντασης πυρκαγιές κατά το παρελθόν, καθόρισαν την ύπαρξη κι επιβίωση των περισσότερων ειδών της χλωρίδας και της πανίδας, που διαμόρφωσαν προσαρμογές στις συνθήκες του τόπου.

Εν λόγω φυσική συγκρότηση, η αρμονία και τάξη του οικοσυστήματος διαταράσσεται σε μεγάλο βαθμό, και η οικολογική του λειτουργία

επηρεάζεται αρνητικά ή ανατρέπεται, με τις βιομηχανικού χαρακτήρα εγκαταστάσεις του αιολικού πάρκου, όπως θεωρούνται οι ανεμογεννήτριες και γενικότερα τα αιολικά πέρκα ως εγκαταστάσεις, καθώς και με όλη την υποδομή που υποστηρίζει τη λειτουργία του αιολικού πάρκου (οδοποιία, γραμμές διασύνδεσης, υποσταθμός κ.λπ.) Η διαταραχή και η ανισορροπία στη λειτουργία του φυσικού οικοσυστήματος, του δάσους εν προκειμένω, με την εγκατάσταση του αιολικού πάρκου, είναι μεγάλη, ειδικώς για τα οικολογικώς ευαίσθητα περιβάλλοντα των κορυφογραμμών, όπου κατά βάση εγκαθίστανται τα αιολικά πάρκα, και συνιστά εν γένει υποβάθμιση με — μάλιστα — μόνιμα χαρακτηριστικά. Τούτο συμβαίνει διότι οι σταθερές κατασκευές των αιολικών πάρκων, με τη συνεχή λειτουργία τους και τη μεγάλη διάρκεια ζωής τους (λογιζόμενη επί τη βάσει της συνέχειας που θα υπάρχει, με την αντικατάσταση των μηχανών μετά τη λήξη του χρόνου ζωής τους, κι όχι με την απομάκρυνσή τους), θα επιφέρουν σύγχυση, αναταραχή κι ανατροπές στη φυσική ζωή, θα δημιουργήσουν συνθήκες αποκλεισμού κι απόρριψης, ενώ διασπούν και τη φυσική συνέχεια των οικοτόπων και περιορίζουν το ζωτικό χώρο έκφρασης της φυσικής ζωής.

Εξάλλου, το ίδιο το «σώμα» του αιολικού πάρκου λειτουργεί ως μια μορφή «τείχους» στο δάσος, που το διασπά και το αποσυνέχει, αναγκάζοντάς το να προσαρμόσει τις λειτουργίες του επί τη βάσει της επέμβασης και σύμφωνα με τις διαμορφούμενες συνθήκες. Ενώ και οι ανεμογεννήτριες από μόνες τους, ως κυρίαρχα στοιχεία στον φυσικό χώρο κατά τη συμμετοχή τους στο αιολικό πάρκο, συνίστανται ως μηχανικές κατασκευές ασύμβατα υφιστάμενες ως προς τη σύνολη φυσική λειτουργία, οι οποίες δημιουργούν με τη δράση τους και γενικότερα με τη δυναμική τους, μια νέα περιβαλλοντική κατάσταση στο φυσικό χώρο, συνιστώντας την εξωγενή ακωδικοποίηση από τη φύση συνθήκη, που είναι σαφώς ασύμβατη με το φυσικό περιβαλλοντικό γίνεσθαι. Έτσι, το δάσος στο εξής,

με την εγκατάσταση του αιολικού πάρκου στο σώμα του, συνάπτεται σύμφωνα με τις επισημβαινόμενες ανατροπές, που είναι προσαρμογές ανάγκης, και υπό αυτή την έννοια, μη θετικές για το φυσικό οικοσύστημα· και κατά κανόνα υποβαθμιστικές.

Οι κορυφογραμμές εγκατάστασης των αιολικών πάρκων αποτελούν οριακά περιβάλλοντα οικολογικής λειτουργίας της φυσικής ζωής, λόγω των δύσκολων-ιδιαιτέρων κλιματοεδαφικών συνθηκών που επικρατούν εκεί (εδάφη μεγάλων υψομέτρων, βραχοποιημένα, με μεγάλες ή μέσες κλίσεις, εκτεθειμένα στις καιρικές συνθήκες και συνήθως χωρίς υψηλή βλάστηση, με έντονα έως ακραία μετεωρολογικά φαινόμενα να συμβαίνουν και με ευμετάβλητες κλιματικές συνθήκες κ.λπ.). Στενότοπα είδη, που υφίστανται στα εν λόγω περιβάλλοντα, άλλες φορές ενδημικά, είδη της χλωρίδας και πανίδας με ειδικές οικολογικές απαιτήσεις, που βρήκαν καταφύγιο εκεί, δημιουργώντας ιδιαιτέρες ή και μοναδικές προσαρμογές, κινδυνεύουν με την εγκατάσταση των αιολικών πάρκων, αφού επηρεάζεται ο οικότοπός τους (περιορίζεται, υποβαθμίζεται, αναιρείται ή προσβάλλεται ως προς τα στοιχεία που τον συγκροτούν), δεδομένου ότι ξένες με τη λειτουργία τους κατασκευές εντάσσονται στο πεδίο τους, έχοντας μάλιστα κυριαρχική παρουσία και λειτουργία στον φυσικό χώρο.

Οι περιοχές εγκατάστασης των αιολικών πάρκων, λόγω ακριβώς των οριακών ή ακραίων συνθηκών που τις χαρακτηρίζουν, κάτι που οδήγησε τα είδη της χλωρίδας και πανίδας αυτών σε επιβιωτικές προσαρμογές, όπως προείπαμε, αποτελούν περιοχές βιοποικιλότητας, οι οποίες πρέπει να εκτιμηθούν κι αναλόγως να διαχειριστούν επί τη βάση της εν λόγω ειδικής οικολογικής κατάστασής τους. Οι επεμβάσεις ως εκ τούτου επί αυτών δημιουργούν εκ προοιμίου πρόβλημα, που συνίσταται ως πρόβλημα στη λειτουργία τους, όμως εκκινείται ως πρόβλημα βιοποικιλότητας, και συγκεκριμένα

ως πρόβλημα απώλειας ή και υποβάθμισης της βιοποικιλότητας, και επομένως των παροχών βιοποικιλότητας. Οι παροχές βιοποικιλότητας συντελούν καθοριστικά στις υπηρεσίες των οικοσυστημάτων, αφού η βιοποικιλότητα, ως συστατικό στοιχείο των λειτουργιών των οικοσυστημάτων, παίζει πρωταρχικό ρόλο στην ικανότητά τους να παρέχουν αυτές τις υπηρεσίες.

Είδη φυτικά με διάφορες βιομορφές συναντώνται στις θέσεις εγκατάστασης των αιολικών πάρκων (φανερόφυτα, χαμαίφυτα, ημικρυπτόφυτα, γεώφυτα, θερόφυτα, επίφυτα, φρύγανα, ποώδη, βλάστηση μακία, υψηλή δασική βλάστηση), συνιστώντας ένα πλέγμα λειτουργικής σύνθεσης με συγκεκριμένη οργάνωση και οικοσυστημικό προσδιορισμό, που η διαταραχή του δημιουργεί πρόβλημα για την οικολογική συνέχειά του. Η σημασία του σύνθετου οικοσυστήματος έγκειται στ' ότι κάθε οικολογική του γωνία είναι κατειλημμένη, που αυτό σημαίνει ότι κάθε δυνατή διαφοροποιημένη λειτουργία, για την οποία υπάρχει ανάγκη να εκφραστεί στο φυσικό σύστημα, εκπληρώνεται από ένα είδος ειδικευμένο στην εκπλήρωση της ανάγκης αυτής. Είναι, μετά τούτων, λόγω της εσωτερικής σταθερότητας του συστήματος, εξαιρετικά δύσκολο να προκύψει μια οικολογική εισβολή, δηλαδή να εισχωρήσει και να εγκατασταθεί ένα είδος ξένο προς το σύστημα· ή, ακόμα χειρότερα, να πολλαπλασιαστεί και να προσβάλει ή και να καταστρέψει τη βασική δομή του συστήματος. Επιπροσθέτως, η συνθετότητα διασφαλίζει για το σύστημα ότι ένα είδος δεν μπορεί ν' αυξηθεί πέρα από το μέγεθός του. Καταλαμβάνει δηλαδή την οικολογική γωνιά που του αναλογεί ασκώντας τον ρόλο του, που είναι συγκεκριμένος, κι έτσι ελέγχεται ο πληθυσμός του κι αντίστοιχα πραγματοποιείται φυσικώς ο έλεγχος του πληθυσμού στο σύνολό του.

Η διατάραξη λόγω της ανθρώπινης δράσης προκαλεί λειτουργική ανισορροπία μεταξύ των οργανωτικών επιπέδων κι αποσυντονισμό

στο σύστημα. Με την απώλεια των φυσικών δομών και την αποσταθεροποίηση του οικοσυστήματος, δημιουργούνται κενά σε αυτό, οι εισβολείς καταλαμβάνουν θέσεις, η ανισοτροπία δημιουργεί ανισορροπία. Τούτη η κατάσταση αποδίδεται με την έννοια της αρνητικής εντροπίας, που σημαίνει αναταραχή και διατάραξη στο φυσικό σύστημα. Αποκτά έτσι το φυσικό σύστημα προορισμό που, αν δεν είναι παρά φύσιν, είναι πάντως αλλότριος της ουσίας του. Ενώ αντίθετα, η εντροπία με την έννοια της τυχαιότητας στο φυσικό σύστημα, στην περίπτωση της μη ύπαρξης προκαθορισμένης οργάνωσης, είναι αποδεκτή, λαμβάνοντας υπόψη και το δεύτερο νόμο της θερμοδυναμικής, που αναφέρει ότι υπάρχει η τάση σε όλα τα συστήματα κατά τη λειτουργία τους προς την αύξηση του τυχαίου ή της εντροπίας. Κάθε εξάλλου εν ισορροπία φυσικό σύστημα, που είναι φαινομενικά ακίνητο και σταθερό, διέπεται από δυναμική και από μη αντιληπτή στον παρόντα χρόνο αντίληψη εξέλιξη.

Ο πλούτος των ειδών ενός οικοσυστήματος, εξαρτά την αποτελεσματικότητα των βασικών διεργασιών του, όπως είναι η παραγωγή, η αποδόμηση, οι κύκλοι των θρεπτικών στοιχείων. Το αρνητικό αποτέλεσμα σε σχέση με αυτά, ως παράγωγο των ανθρωπίνων πράξεων, δημιουργεί την αρνητική αντιστροφή, διότι η συνεχώς μειούμενη βιοποικιλότητα (η εξαφάνιση δηλαδή ειδών) απειλεί τις υπηρεσίες υποστήριξης της ζωής, τις οποίες λαμβάνει ο άνθρωπος από τη φύση, λειτουργώντας στους φυσικούς κύκλους. Δηλαδή, σ' ένα οικοσύστημα πλούσιο σε είδη, τα επιμέρους φυτά και ζώα αυτού χρησιμοποιούν τους πόρους με διαφορετικό τρόπο, γεγονός που επιτρέπει στο σύνολο να παράγει περισσότερο από ένα υποβαθμισμένο οικοσύστημα.

Η εξαφάνιση εξειδικευμένων ειδών διευκολύνει την ανάπτυξη παρασίτων κι ασθενειών. Η επιλεκτική εξαφάνιση μπορεί να οδηγήσει σ' έναν κόσμο με λιγότερα είδη προσαρμοσμένα

στο περιβάλλον τους και χρήσιμα για την ανθρωπότητα. Η διατήρηση της βιοποικιλότητας έτσι, έχει μεγάλη σημασία για τη ζωή, κυρίως επειδή με την εξάλειψη ενός είδους φυτού ή ζώου δημιουργείται τόσο μεγάλη απώλεια, που με κανένα φυσικό ή και τεχνολογικό μηχανισμό δεν μπορεί ν' αποκατασταθεί. Η εξάλειψη ενός είδους, και δη στο οριακό περιβάλλον των κορυφογραμμών, όπου εκεί, λόγω της οριακότητάς του, η ζωή θα έπρεπε να εκτιμάται πιότερο, σημαίνει απότομη διακοπή της εξελικτικής του πορείας. Ταυτοχρόνως διαταράσσεται η ισορροπία στο οικοσύστημα, καθώς χάνεται οριστικά η γενετική πληροφορία που μετέφερε αυτό το είδος και μειώνεται η βιοποικιλότητα στη φύση. Πώς γνωρίζουμε λοιπόν για το φυτό που χάνεται μ' ευθύνη μας, κατά την εγκατάσταση και τη λειτουργία του αιολικού πάρκου στα φυσικά περιβάλλοντα, ποια είναι η γενετική του αξία και ποια η λειτουργική του σημασία για το ίδιο αυτό το φυσικό οικοσύστημα ή για το εν σύνολο σύστημα ζωής, σ' οποίο περιλαμβάνεται και η ανθρώπινη ύπαιθρος.

2. Αιολικές υποδομές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις

Το αιολικό πάρκο είναι ένα σύνολο επιμέρους έργων εντός του κυρίως έργου, τα οποία επιμέρους έργα είναι έργα υποδομής του αιολικού πάρκου, ή, όπως σε επίπεδο μελέτης ονοματίζονται, «συνοδά έργα». Τα έργα αυτά είναι:

α. Η οδοποιία πρόσβασης των μηχανών (ανεμογεννητριών) και των λοιπών στοιχείων του αιολικού πάρκου, η οποία εκτείνεται σε μεγάλο μήκος απόσταση χάραξης, ξεκινώντας από την υπάρχουσα οδοποιία και, διαπερνώντας το δασικό οικοσύστημα, καταλήγει στη θέση εγκατάστασης. Η εν λόγω οδοποιία ακολουθεί κατ' αρχήν τις προδιαγραφές της δασικής οδοποιίας, η οποία ακολουθεί με τη σειρά της την βασική περιβαλλοντική αρχή της μικρότερης δυνατής περιβαλλοντικής

επίπτωσης. Σύμφωνα με τις προδιαγραφές της δασικής οδοποιίας επιτρέπονται πλάτη καταστρωμάτων 5 μ. και εγκάρσιες κλίσεις της οδού μέχρι 12%. Μολοντούτο και κατ' εξαίρεση, λόγω του μεγάλου όγκου των μηχανών (ανεμογεννητριών) που μεταφέρονται, επιτρέπονται για την πρόσβαση στις θέσεις εγκατάστασης, πλάτη καταστρωμάτων μέχρι 10 μ., με την αυστηρή προϋπόθεση όμως ότι στον αμέσως επόμενο χρόνο από τη μεταφορά των ανεμογεννητριών στον χώρο της εγκατάστασής τους, να επαναφέρεται το πλάτος της οδού στο προβλεπόμενο από τις δασικές προδιαγραφές μέγεθος, και να υπάρχει αποκατάσταση του υπολειπόμενου τμήματος αυτής (δηλαδή, η εν λόγω δυνατότητα της διάνοιξης διπλάσιου πλάτους καταστρώματος της δασικής οδού αποτελεί κατ' εξαίρεση και προσωρινό μέτρο, που εξυπηρετεί αποκλειστικά τη μεταφορά λόγω όγκου των ανεμογεννητριών στον χώρο εγκατάστασής τους). Είναι ευνόητο ότι, με τις χαράξεις οδοποιίας στο δάσος, για την εγκατάσταση του αιολικού πάρκου, δημιουργούνται οδοί μεγάλης κλίμακας, τόσο σε μήκη όσο και σε πλάτη, που διασπούν το εν λόγω δασικό περιβάλλον και το διαταράσσουν οικολογικά.

β. Η εσωτερική οδοποιία του αιολικού πάρκου αποτελείται από οδούς (διόδους) που διασυνδέουν εντός του αιολικού πάρκου τις ανεμογεννήτριες, καθώς και τα βοηθητικά τους στοιχεία. Αυτή η οδοποιία δεν υπερβαίνει τα 2 μ. πλάτος καταστρώματος κι εξυπηρετεί αποκλειστικά τη λειτουργία του αιολικού πάρκου στο εσωτερικό του.

Η εν λόγω οδοποιία, παρά τη μικρή της κλίμακα, συμβάλλει αρνητικά στη συνέχεια λειτουργίας του δασικού περιβάλλοντος εγκατάστασης του αιολικού πάρκου, αφού τα εναπομείναντα μεταξύ των ανεμογεννητριών μέρη του, που είναι μεν δεσμευμένα κατά τη χρήση, όμως διατηρούν το φυσικό τους χαρακτήρα, τα δασικά.

γ. Οι γραμμές διασύνδεσης των ανεμογεννητριών με τον υποσταθμό και με το κεντρικό

ηλεκτρικό δίκτυο, λειτουργούν ως έτερες χαράξεις (μετά τις οδοποιίες) στα δασικά περιβάλλοντα, εξυπηρετώντας τη λειτουργία των αιολικού πάρκου. Αυτές οι χαράξεις είναι ιδιαίτερα επιβαρυντικές για τα δασικά περιβάλλοντα, καθώς δεν συνοδεύονται από προδιαγραφές επέμβασης, ενώ για τα πλάτη αυτών ακολουθούνται οι γενικές προδιαγραφές ασφαλείας, που έχουν σχέση με τη λειτουργία τους.

Λαμβάνοντας υπόψη την παραγόμενη ισχύ σε σχέση με τη δυναμικότητα του αιολικού πάρκου, και σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά προσδιορισμού της ζώνης διάβασης και ασφαλείας των ηλεκτροφόρων γραμμών με βάση το διεθνές σύστημα GOST 12.1.051-90, βλέπουμε ότι η αποδοθείσα ζώνη ασφαλείας στις γραμμές διασύνδεσης των αιολικών πάρκων κυμαίνεται, αναλόγως της ισχύος αυτών (αν είναι μέσης ή υψηλής τάσης), από τα 10μ. έως και τα 25μ.

Συνεπώς υπάρχει ισχυρή διατάραξη από τις εν λόγω γραμμές, οι οποίες χαράζονται χωρίς περιορισμό κλίσης εδάφους και με μεγάλα πλάτη, τα οποία δεσμεύονται από τη δασική γη κατ' απαίτηση της ύπαρξης ζωνών διάβασης και ασφαλείας, για την προσέγγιση των πυλώνων και των γραμμών (για εργασίες συντήρησης και επισκευής), για αντιπυρική προστασία, καθώς και για την ασφάλεια των πολιτών.

δ. Το κτήριο του υποσταθμού, που εντάσσεται στο αιολικό πάρκο και διασυνδέεται διά των χαράξεων πρόσβασης και μεταφοράς ενέργειας με το αιολικό σύστημα, επιβαρύνει περιβαλλοντικά και λειτουργικά το οικοσύστημα εγκατάστασής του με την ένταξή του στην εν συνόλω λειτουργία του αιολικού πάρκου. Αφενός συνίσταται ως δόμηση δάσους που εξυπηρετεί τη λειτουργία του αιολικού πάρκου, αφετέρου υπάρχει η απαίτηση διασύνδεσής του με το δίκτυο ενέργειας του πάρκου, καθώς και απαίτηση χάραξης οδοποιίας πρόσβασης σε αυτό, με τις επιβαρυντικές συνέπειες από αυτά τα υποέργα, που, όπως προείδαμε, δημιουργούνται στο δασικό οικοσύστημα.

 ΓΡΑΜΜΟΣ

Μία περιβαλλοντική καταστροφή με όρους παρακράτους

Πριν ένα χρόνο γράφαμε ότι στον Γράμμο συνέβαινε το αδιανόητο. Διάνοιξη δρόμου στο αλπικό πεδίο, στα 2.200 μ., σε περιοχή προστατευόμενη από το δίκτυο Natura 2000, χωρίς καμία μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων ή αδειοδότηση, χωρίς να είναι ενήμερα κανένα από τα τοπικά δασαρχεία ή ο ΟΦΥΠΕΚΑ ως αρμόδιος φορέας διαχείρισης της περιοχής. Οι εργασίες γίνονταν παράλληλα από δύο διαφορετικές πλευρές του βουνού, υπαγόμενες αυτοδιοικητικά σε διαφορετικές Περιφέρειες. Στα βόρεια, από τον Δήμο Νεστορίου και το χωριό Γράμμουςτα, μηχανήματα του στρατού έκαναν εργασίες προς την κορυφή Γκέσος μέσω του διάσελου της Κιάφας, ενώ την ίδια στιγμή στην νοτιοδυτική μεριά της Ηπείρου, μηχανήματα ιδιώτη εργολάβου με απευθείας ανάθεση από την Περιφέρεια Ηπείρου άνοιγαν δρόμο από το μνημείο του Γκέσου επίσης προς το διάσελο της Κιάφας. Ύστερα από τη δημοσιοποίηση, τις αντιδράσεις και τις καταγγελίες για την καταστροφή που συνέβαινε η παράνομη διάνοιξη του δρόμου σταμάτησε. Η σχετική δικογραφία που σχηματίστηκε παραμένει μέχρι και σήμερα ανοικτή, η Εθνική Αρχή Διαφάνειας διαπίστωσε ότι ο Περιφερειάρχης Ηπείρου Καχριμάνης λειτούργησε καθ' υπέρβαση της χωρικής του αρμοδιότητας, χωρίς να τηρηθεί η προβλεπόμενη διαδικασία περιβαλλοντικής αδειοδότησης, ενώ αναμένεται ακόμη το τελικό πόρισμα των Επιθεωρητών Περιβάλλοντος.

Και ενώ η ιστορία έχει μείνει κάπου εδώ αναμένοντας το σύνολο των θεσμικών πορισμάτων και φυσικά την εκκίνηση των ανάλογων ποινικών διαδικασιών για πρόσωπα που εμπλέκονται στην υπόθεση, ο στρατός επανέρχεται χειμώνα στην περιοχή συνεχίζοντας με μηχανήματα να ισοπεδώνει την βραχώδη κορυφή Σκίρτσπη. Ο στρατός ισχυρίζεται ότι κάνει συντήρηση υπάρχοντος «αμαξιτού» δρόμου, ότι το έργο έχει υπηρεσιακό όφελος για τις ένοπλες δυνάμεις διότι διευκολύνει την πρόσβαση σε περιοχή προκάλυψης και επιτρέπει τη διέλευση πυροσβεστικών οχημάτων από το μνημείο στο χωριό Γράμμος. Στην πραγματικότητα κανένας δρόμος και καμία ζώνη προκάλυψης δεν υπάρχει στην περιοχή. Η καταστροφή του αλπικού πεδίου του Γράμμου γίνεται με σκοπό να δημιουργηθεί ένας «τουρισμός εθνικοφροσύνης» (των «νικητών» του εμφυλίου) στην περιοχή ενώνοντας το χωριό Γράμμος, δηλαδή τον νομό Καστοριάς, με το εκκλησιάκι που έχει χτίσει δίπλα στο μνημείο

TA NEA TOY SKATZOCHOIROY

στην κορυφή του Γκέσου ο ακροδεξιός από-στρατος αξιωματικός του στρατού και πρώην αρχηγός ΓΕΣ Φράγκος Φραγκούλης. Το λένε και κάποιοι αναμεταξύ τους, σε βίντεο που αναρτήθηκε δημόσια στα social media, στο περιθώριο της συντήρησης του μνημείου στον Γκέσο από τον στρατό και πολίτες: «θα δώσουμε άλλη ώθηση στην εκκλησία και στο μνημείο».

Στον Γράμμο γίνεται μία περιβαλλοντική καταστροφή με όρους παρακράτους. Οι επιθεωρητές περιβάλλοντος δεν δημοσιοποιούν το πόρισμά τους από πέρυσι και δεν είναι σε θέση να εξηγήσουν με πειστικούς όρους στους ανθρώπους της περιοχής, που τηλεφωνούν και ζητούν τον λόγο, γιατί δεν έχει γίνει ακόμη αυτό. Ο ΟΦΥΠΕΚΑ υπενθυμίζει ότι πρέπει να γνωμοδοτήσει περιβαλλοντικά για το έργο και ότι για να απαλλαγεί ένα έργο από μία τέτοια γνωμοδότηση για εθνικούς λόγους θα πρέπει να κατατεθεί έκθεση τεκμηρίωσης στο Υπουργείο Περιβάλλοντος το οποίο θα λάβει και την τελική απόφαση. Κάτι τέτοιο δεν έχει γίνει. Και ο στρατός χρησιμοποιεί τα ίδια επιχειρήματα τα οποία χρησιμοποιούσε και ο Καχριμάνης ο οποίο ελέγχεται ποινικά και πειθαρχικά.

Η Πρωτοβουλία Κατοίκων Αετομνητίσας - Δράση για την Προστασία του Γράμμου κάνει την στενάχωρη σούμα: «Οι άνθρωποι που πορευτήκαμε στον Γράμμο στις 4 Οκτώβρη του 2025, είμαστε οι τελευταίοι που διασχίσαμε το αιώνιο μονοπάτι της Σκίρτσας. Δεν υπάρχει πλέον, φρόντισε ο στρατός γι' αυτό. Δεν ήρθε τότε ο στρατός, αλλά μέσα στον χειμώνα και την καταχνιά, όταν τα χωριά του Γράμμου αδειάζουν από κόσμο. Είναι δεδομένο ότι αυτή ήταν μόνο η αρχή της καταστροφής του Γράμμου. Όταν ο στρατός αναλαμβάνει να διεκπεραιώσει δουλειές επιχειρηματιών, υπόλογων αυτοδιοικητικών, συνταξιούχων στρατιωτικών, διακυβεύεται η ύπαρξη του βουνού στο σύνολό του. Και σκεφτείτε τι μέλλει γενέσθαι γενικά εάν ο στρατός, εξυπηρετεί συμφέροντα τρίτων. Η επιχείρηση στον Γράμμο, δεν έχει προηγούμενο, οι λέξεις είναι φτωχές. Επειδή η αγάπη μας για τα βουνά, για τον Γράμμο, για τη ζωή και την ελευθερία εν γένει είναι πιο δυνατή από κάθε συμφέρον, είμαστε και θα είμαστε εδώ».

Η Τριχωνίδα από λίμνη μετατρέπεται σε μπαταρία

Η Τριχωνίδα είναι η μεγαλύτερη και καθαρότερη φυσική λίμνη στην ελληνική επικράτεια, καθώς τροφοδοτείται από πηγές και ρέματα τα οποία ανανεώνουν συνεχώς το νερό της. Βρίσκεται στα νοτιοανατολικά του Αγρινίου και έχει χαρακτηριστεί προστατευόμενη περιοχή πόσιμου νερού καθώς αποτελεί κρίσιμη πηγή ύδρευσης (αλλά και άρδευσης) για την ευρύτερη περιοχή. Ο πλούτος της βιοποικιλότητάς της αποτυπώνεται μέσα από την φιλοξενία περισσότερων από 200 πτηνών (50 εκ των οποίων είναι απειλούμενα και αυστηρά προστατευόμενα) και 11 ενδημικών ειδών ψαριών (εκ των οποίων ο νανογωβίδς — το μικρότερο ψάρι της Ευρώπης — και η αθερίνα, σε λίμνες συναντιούνται μόνο εδώ), ενώ οι ασβεστούχοι βάλτοι της έχουν χαρακτηριστεί οικοτόποι προτεραιότητας, δηλαδή χρήζουν άμεσης προστασίας γιατί κινδυνεύουν με εξαφάνιση. Ενταγμένη στο δίκτυο προστασίας Natura 2000, έχει χαρακτηριστεί Ζώνη Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ), καταφύγιο άγριας ζωής, σημαντική περιοχή για τα πουλιά και βιότοπος Corine.

Βέβαια, όπως μάλλον υποψιάζεστε, όταν ξεκινάει η περιγραφή μίας περιοχής απαριθμώντας την πλούσια βιοποικιλότητά της και τις ζώνες προστασίας της, σημαίνει ότι κάποια απειλή караδοκεί γι' αυτήν. Και η συνήθης ύποπτη είναι η βιομηχανία των ΑΠΕ. Στην Τριχωνίδα αρχικά εμφανίστηκε η ΤΕΡΝΑ να σχεδιάζει τη δημιουργία ενός έργου αντλαιοσταμείωσης προϋπολογισμού 950 εκ. ευρώ, το οποίο θα λειτουργεί ως μπαταρία αποθήκευσης της πλεονάζουσας ενέργειας από αιολικά και φωτοβολταϊκά, την οποία θα επιστρέφει στο δίκτυο την ώρα αιχμής. Θα αντλείται νερό από την λίμνη το οποίο και θα πηγαίνει σε έναν τεχνητό άνω ταμιευτήρα και όταν η ζήτηση ηλεκτρικής ενέργειας θα αυξάνεται, θα αφήνεται το νερό αυτό να ξαναπέσει στην λίμνη περνώντας από στροβιλογεννήτριες

οι οποίες θα παράγουν ενέργεια. Το νερό το οποίο θα αντλείται από την λίμνη προβλέπεται στα 5,18 εκατομμύρια κυβικά μέτρα, όση δηλαδή η χωρητικότητα του άνω ταμιευτήρα. Η αρχική μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων της εταιρείας υπολόγιζε πως η λίμνη διέθετε 142 εκατομμύρια κυβικά νερού, κάτι που σήμαινε με βάση αυτό το μέγεθος καθημερινά θα τραβιόταν το 3,6% των νερών της λίμνης. Κάποιους μήνες αργότερα ωστόσο, η ΤΕΡΝΑ με συμπληρωματικό υπόμνημα αναθεώρησε τον όγκο της λίμνης στα 1,8-3 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα, ρίχνοντας το ποσοστό της ημερήσιας άντλησης στο 0,28%. Και πώς συνέβη αυτή η αναθεώρηση; Απαντώντας σε δημοσιογραφικές ερωτήσεις στο πλαίσιο σχετικού άρθρου του *inside story* παραδόχθηκε ότι τα αρχικά στοιχεία που χρησιμοποίησε προήλθαν από μη επιστημονικές πηγές στο διαδίκτυο. Για να μας υπενθυμίσει την προχειρότητα με την οποία συντάσσονται πολλές από αυτές τις, τόσο κρίσιμες για τα τοπικά οικοσυστήματα, περιβαλλοντικές μελέτες.

Κάποιον καιρό μετά τα σχέδια της ΤΕΡΝΑ εμφανίστηκε ακόμη μία εταιρεία, η Aqua Resistance, η οποία κατέθεσε αίτηση για ένα ακόμη έργο αντλαιοσταμείωσης σε άλλο σημείο της λίμνης, διπλασιάζοντας προφανώς τους κινδύνους για τα νερά και το οικοσύστημα της Τριχωνίδας.

Ο όγκος της λίμνης Τριχωνίδας παραμένει ένα αναπάντητο ερώτημα καθώς κανένας επίσημος φορέας δεν τον έχει καταγράψει. Και συνάμα κρίσιμο, καθώς από αυτό εξαρτώνται οι επιπτώσεις στην ποιότητα και τη στάθμη του νερού της λίμνης που χρησιμοποιείται για την

ύδρευση και την άρδευση της περιοχής, αλλά και τον βαθμό κινδύνου απώλειας της βιοποικιλότητας. Οι σχάρες που προβλέπονται για την αποτελεσματική αποτροπή της εισόδου ειδών της ιχθυοπανίδας στο σύστημα άντλησης δεν συνοδεύονται από συγκεκριμένα τεχνικά χαρακτηριστικά ή επιστημονική τεκμηρίωση, ενώ στις μελέτες δεν υπάρχουν αναφορές στο ζήτημα της ενδεχόμενης απώλειας σημαντικών ειδών ιχθύων που υπάρχει στην λίμνη ή του ζωοπλαγκτού που τα στηρίζει διατροφικά. Όλων αυτών δηλαδή που συγκροτούν το μοναδικό και προστατευόμενο οικοσύστημα της Τριχωνίδας. Την ίδια στιγμή τα δύο έργα σχεδιάζεται να γίνουν πάνω σε ζώνη σεισμικής επικινδυνότητας II, καθώς την περιοχή διατρέχουν τέσσερα ενεργά ρήγματα.

Σε παγκόσμιο επίπεδο η αντλαιοσταμείωση νερού εφαρμόζεται σχεδόν αποκλειστικά σε τεχνητές λίμνες ποταμών όπου οι επιπτώσεις στην υδρόβια ζωή είναι πολύ μικρότερες και δεν επηρεάζεται ένα φυσικό οικοσύστημα. Συνολικά στην ευρύτερη περιοχή της δυτικής Ελλάδας υπάρχουν 31 αιτήσεις ή άδειες για έργα αντλαιοσταμείωσης, σε Τριχωνίδα, Αμβρακία, Καστράκι, Κρεμαστά, Εύηνο, Μόρνο και Πουρνάρι. Οι κάτοικοι της περιοχής του Αργινίου και του Θέρμου έχουν οργανωθεί για την υπεράσπιση της λίμνης μέσα από το Μέτωπο Σώστε την λίμνη Τριχωνίδα και την Συνέλευση για την υπεράσπιση της Τριχωνίδας και της Αιτωλοακαρνανίας νομού Αττικής. «Αυτό το έργο έχει σκοπό τη μετατροπή της λίμνης σε "φυσική" μπαταρία ενέργειας, χωρίς να λαμβάνεται, ως οφείλεται, υπόψη η απώλεια του χαρακτήρα του οικοσυστήματός της και το μέγεθος των αλλαγών που θα επιφέρει στη ζωή των κοινοτήτων, των κατοίκων, των ζώων, των πτηνών, των ψαριών, καθώς και της χλωρίδας της περιοχής», αναφέρουν μεταξύ άλλων σε σχετική ανακοίνωση.

Διαβάστε

> Το αμφιλεγόμενο σχέδιο αντλαιοσταμείωσης στη μεγαλύτερη φυσική λίμνη της χώρας, Αναστασία Καραδημήτρη, *inside story*, 30/9/2025,

> «Σώστε τη λίμνη Τριχωνίδα», σελίδα στο facebook του τοπικού μετώπου υπεράσπισης της λίμνης.

Στέπα. Stīpa. Степь. Κοτσάνι στα καρδισιώτικα. Απεραντοσύνη και δέος. Σκληροί και ανεμοδαρμένοι χειμώνες. Υγρά και ζεστά καλοκαίρια. Λιβάδια, σαβάνες και οργιώδης βλάστηση. Περιπλανώμενα θηλαστικά. Νομάδες και ιθαγενείς. Τόπος άγνωστος και μυστηριώδης συνάμα. Γέννησης γλώσσών και πολιτισμών. Με μία συναισθηματική και πολιτισμική ακροβασία, η Πίνδος είναι η δική μας στέπα. Το ενδέκατο τεύχος των Εραστών των Αγράφων φιλοτεχνήθηκε στην Λοκρίδος, στα τέλη του φθινοπώρου του 2025, κοιτώντας προς τα εκεί απ' όπου έρχεται ο μαυροζούμης και καρτερώντας τον χειμώνα που δεν φαινόταν, με την πιο όμορφη συντροφιά που θα μπορούσε να φανταστεί.

Οι τρύπες στο κλαρίνο είναι γκρεμοί που χάσκουν
ανοιχτοί, γιομάτοι ξενιτεμένους, μαστόρους της
πέτρας, ξερόβραχους, μαυροφορεμένες μάνες,
παράπονο και καημούς.

Μπάμπης Κ. Μώκος